

Міністерство освіти і науки України
Науково-методичний центр середньої освіти

Програми

для творчих об'єднань позашкільних і
загальноосвітніх навчальних закладів

Соціально-реабілітаційний напрям

Суми
ТОВ Видавництво «АНТЕЙ»
2005

ЗМІСТ

ПРОГРАМА ГУРТКА «СТАНЬ ТВОРЦЕМ СВОГО ЖИТТЯ».....	3
ПРОГРАМА ГУРТКА «ЛІДЕРСТВО – ЗАПОРУКА УСПІХУ».....	22
КОМПЛЕКСНА ОСВІТНЯ ПРОГРАМА «Я ЯК Я, Я ТА ІНШІ, Я ТА СУСПІЛЬСТВО».....	33
ПРОГРАМА ТВОРЧОГО ОБ'ЄДНАННЯ «ОСНОВИ УЧНІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ».....	71
ПРОГРАМА МОЛОДІЖНОГО КЛУБУ.....	84
ПРОГРАМА ГУРТКА «ЮНИЙ ЕРУДИТ».....	96
ПРОГРАМА КУРСУ «ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРАКТИКУМ «ПІЗНАЙ СЕБЕ».....	106
ПРОГРАМА ГУРТКА «ЮНИЙ ЕКОЛОГ».....	122
ПРОГРАМА ГУРТКА «ВАЛЕОЛОГІЯ».....	138
ПРОГРАМА ГУРТКА «МЕДІА КУЛЬТУРА».....	154
ПРОГРАМА ТВОРЧОГО ОБ'ЄДНАННЯ «ДИТЯЧЕ ТЕЛЕБАЧЕННЯ».....	179
ПРОГРАМА КУРСУ «ДОНЬКИ-МАТЕРІ».....	199

ПРОГРАМА ГУРТКА «СТАНЬ ТВОРЦЕМ СВОГО ЖИТТЯ»

Пояснювальна записка

Майбутнє України – за поколінням, що нині в школі опановує уроки життя, якість якого залежить від рівня розвитку життєвої компетентності.

Щоб мати можливість знайти своє місце в житті, сучасний учень повинен володіти певними якостями і уміннями: мати досвід пізнання самого себе, розуміння інших людей, механізмів і законів, що впливають і на людські відносини, вміння ідентифікувати себе як члена суспільства, громади, групи, творчо використовувати набуті знання і вміння в оточуючій його дійсності, бути здатним генерувати нові ідеї, приймати нестандартні рішення, творчо мислити, уміння здобувати, переробляти інформацію, одержану з різних джерел, застосовувати її для індивідуального розвитку і самовдосконалення, бути комунікабельним, володіти навичками конструктивного спілкування, правильного розуміння бажань, очікувань і вимог інших людей, урахування їх прав, вміння конструктивно розв'язувати конфлікти, вміння долати труднощі та відстоювати свої права, бути готовим до вибору майбутньої професійної діяльності, бережливо ставитись до свого здоров'я і здоров'я інших як найвищої цінності, вміння розробляти власний життєвий проект тощо.

У формуванні визначених якостей, становленні особистості як творця і проектувальника власного життя важливе місце займає процес вироблення в учнівській молоді різноманітних життєвих навичок, необхідних для розвитку життєвої компетентності особистості та для успішної адаптації її в суспільстві.

Мета програми: сприяти формуванню життєвої компетентності особистості, становленню її як творця і проектувальника власного життя.

Завдання програми:

– сприяти активізації самопізнання, диференціації Підлітком власного «Я», розвитку самоусвідомлюючого «Я» як основи самовиховання, самовизначення, самовдосконалення;

– сприяти формуванню у підлітків смислових конструкцій як ціннісних орієнтирів життєвої програми та саморозвитку особистості;

– сприяти формуванню у підлітків стратегії самореалізації, мобілізації внутрішніх ресурсів самоконструювання позитивної «Я – концепції»;

– допомогти підліткам в оволодінні технологією життєтворчості, прийомами та техніками розробки, коригування та здійснення життєвих проектів, програм та планів.

Зміст програми складають модулі: «Мій світ і я», «Твій шлях до успішного спілкування», «Конфлікт і спілкування», «Жити в гармонії з собою і світом», «Здоровий спосіб життя – твій вибір», «Зроби крок у світ своїх прав», «Лідер XXI століття», «Твоя професійна кар'єра», «Сім'я XXI століття», «Крок за кроком до життєвої компетентності».

Методика реалізації програми полягає в тому, що теми модулів Згруповані за принципом поступового наростання та наступності змісту, концентричної його побудови. У процесі занять здійснюється поступовий перехід від аналізу позитивних аспектів індивідуальних учнівських диспозицій до аналізу аспектів негативних, застосування здобутих знань та досвіду в процесі безпосередньої взаємодії та спілкування з однолітками в майбутньому.

Програма сприяє розвитку:

– бази знань у сфері життєтворчості особистості;

- навичок соціального спілкування, взаємодії, співробітництва;
- вміння аналізувати соціальні ситуації і виробляти оптимальні програми поведінки в них;
- досвіду і поведінки в конфліктних ситуаціях;
- здатності до соціальної творчості, готовності до зміни самого себе;
- міжособистісних стосунків вихованців;
- прагнення до самостійного самовизначення та самореалізації;
- адекватної самооцінки результатів своєї життєдіяльності;
- бажання й здатності брати участь у суспільному житті;
- здатності до емпатії, персоніфікованих взаємин з іншими людьми;
- прагнення до пошуку та реалізації особистого життєвого смислу;
- здатності адаптуватися до мінливої реальності;
- здатності до інноваційного мислення та творчості, до вироблення нових стратегій і моделей діяльності та поведінки;
- готовності виконувати різноманітні соціальні ролі, утверджуючи і зберігаючи самоцінність і самототожність свого індивідуального «Я».

Що робить ефективною програму «Стань творцем свого життя»?

1. Збалансованість цілей, змісту, методів та результатів навчання.
2. Методики навчання, що сприяють: набуттю підлітками знань та навичок, необхідних для соціальної взаємодії та соціальних контактів, реконструкції соціально-культурних та соціально-педагогічних функцій конкретного підлітка.

3. Залучення до роботи в групі значної кількості запрошених фахівців: психологів, державних службовців, працівників служби працевлаштування, правоохоронців, юристів, медичних працівників та ін.

Дидактико-методичними засадами організації є: ідеї особистісно зорієнтованого навчання, розвивально-діяльнісний, діалогічний характер роботи з навчальним матеріалом, різні форми співпраці учнів; діагностика навчальних результатів і мотивація учнів до їх удосконалення.

Програма розрахована на 2 роки навчання учнів 7-11 класів.

Групи формуються за віком 13-14 років, 15-16 років.

Перший рік навчання – 144 години /2 рази на тиждень по 2 години/.

Другий рік навчання – 144 години /2рази на тиждень по 2 години/.

При проведенні занять широко використовуються такі методи й прийоми, як робота в малих групах, робота в парах, мозковий штурм, рольові ігри, ділові ігри, дискусії, анкетування, коло ідей, рухливі ігри, розв'язування проблемних і пізнавальних завдань, тренінгові вправи, дебати, інтерв'ю, аналіз літератури, аналіз документів-джерел, аналіз ситуації, аналіз аргументів «за» і «проти».

Для створення доброзичливої, комфортної атмосфери в групі педагог має володіти активними формами навчання, навичками активного слухання, вмінням організувати дискусії, роботу в малих групах, застосувати елементи психологічного тренінгу. Демократичний стиль відносин з підлітками, який є умовою продуктивного спілкування на занятті, виключає моралізування, критичні оцінки думок та висловлювань дітей.

Ефективному засвоєнню матеріалу сприятиме індивідуальна робота зацікавлених підлітків з літературою.

Структура занять

На кожному занятті передбачається поступове формування комунікативних навичок (роба та в групі, в діаді, в тріаді, участь у дискусії тощо) та навичок демократичної, толерантної, доцільної поведінки; навичок аналітичного і критичного мислення (аналіз ситуації, розв'язання навчальних проблем, рефлексія); формування власної позиції, самостійного і відповідального вибору. Заняття за темами модулів розраховані на 2 години і побудовані за орієнтовно однаковою структурою.

1. Привітання.

2. Мотивація.

Мета цього етапу – сфокусувати увагу підлітків на проблемі й викликати інтерес до обговорюваної теми.

3. Представлення теми та очікуваних навчальних результатів.

Мета – забезпечити розуміння підлітками змісту їхньої діяльності, тобто того, чого вони повинні досягти в результаті заняття і чого від них очікує педагог.

4. Надання необхідної інформації.

Мета – дати підліткам достатньо інформації з проблеми.

5. Інтерактивна вправа або кілька таких вправ – центральна частина заняття.

Мета – практичне засвоєння матеріалу, досягнення поставлених цілей заняття.

6. Підбиття підсумків, оцінювання результатів заняття.

Мета – рефлексія, усвідомлення того, що було зроблено на занятті, чи досягнуто поставлених цілей, як можна застосувати отримані знання й навички в майбутньому.

7. Прощання. Це своєрідна ритуальна дія і може мати різні форми проведення.

Позиція дорослого на заняттях має бути виключно партнерською. Слід наголосити на необхідності творчого підходу до проведення занять з підлітками, що означає:

- орієнтуватися на індивідуальні відмінності дітей;
- тонко відчувати зміну їх мотивації;
- вдаватися до імпровізації, не боячись відійти від плану, якщо цього вимагає ситуація.

Навчально-тематичний план Перший рік навчання

	Модулі	Кількість годин		
		Теорія	Практика	Разом
1.	Вступ. Мета і завдання програми. Вироблення правил спілкування	1	1	2
2.	Модуль «Мій світ і я»	12	36	48
3.	Модуль «Твій шлях до успішного спілкування»	4	6	10
4.	Модуль «Конфлікт і спілкування»	3	7	10
5.	Модулі, «Жити в гармонії з собою і світом»	4	6	10
6.	Модуль «Зроби крок у світ своїх прав»	6	20	26
7.	Модуль «Здоровий спосіб життя – твій вибір»	6	30	36
8.	Підсумкове заняття	–	2	2
	УСЬОГО	36	108	144

Програма

Вступ (2 год.)

Програма «Стань творцем свого життя» за змістом торкається широкого кола питань життєдіяльності підлітків. Оволодіння знаннями, вміннями та навичками у найголовніших сферах людського життя сприятиме освоєнню базових алгоритмів соціальної взаємодії та поведінки, життєво-рольовій підготовці підлітків, збагаченню досвіду, самовизначенню.

Узагальненим наслідком цього процесу стане усвідомлення і прийняття власних життєвих перспектив і можливого місця і ролі в суспільному житті, визначення своїх покликань, оволодіння рушійною силою пристрастей і поривань, формування життєвого проекту.

Підлітковий вік – це період активного становлення особистості, активного «пошуку себе», експериментування й апробації себе у різних ролях з метою формування образу «Я», життєвого самовизначення відносно двох головних питань: яким бути і ким бути? Перед особистістю постає проблема правильного визначення напрямів саморозвитку. Таке визначення потребує безпомилкової самооцінки, а значить знаним власної сутності.

У модулі «Мій світ і я» (48 год.) велика увага приділяється формуванню і коригуванню базисних уявлень про власну особистість та навколишню дійсність. Підлітки опановують прийоми та методи самопізнання, самовдосконалення. Прийоми і методи, які використовуються на заняттях, спрямовуються передусім на максимальне залучення динамічної емоційної сфери підлітків з поступовим формуванням аналітичних та вольових здібностей у здобутті знань та суспільно прийнятих форм поведінки. На життєвих прикладах подаються уявлення про такі важливі складові особистості, як мотивація, потреби, цінності та цілі. Особливе місце в даному модулі займає тема

«Самоставлення та Я – концепція». Підлітки пізнають, що таке самооцінка, як вона формується, чим відрізняється адекватна самооцінка від завищеної та заниженої і як це відбивається на самопочутті людини, її ставленні до оточуючих. Вводиться поняття про самоповагу і власну гідність як важливі регулятори поведінки людини. Теми модуля мають головним чином практичне спрямування – формування у підлітків навичок самопізнання, самооцінки, самоконтролю власної поведінки, самостійності у прийнятті рішень, прагнення до самовиховання, самовизначення, самовдосконалення.

Модуль «Мій світ і я»

- Тема 1. Пізнай себе. З чого почати самопізнання? Сутність моєї особистості. Моя індивідуальність, несхожість, неповторність.
- Тема 2. Паспорт темпераменту. Типи темпераменту. Роль темпераменту в навчальній діяльності. Співвіднесення стилю спілкування з темпераментом співрозмовника.
- Тема 3. Характер. Фактори, що впливають на формування характеру. Риси характеру.
- Тема 4. Внутрішній світ людини і система уявлення про себе. «Я – концепція». Складові «Я – концепції».
- Тема 5. Самооцінка. Образ реального «Я». Образ ідеального «Я».
- Тема 6. Моє «Я». Мої плюси і мінуси. Я – не такий, як усі.
- Тема 7. Яким мене бачать інші. Я в колі друзів. Я в колі сім'ї. Ролі, які виконує моє «Я».
- Тема 8. Вчинки, якими я пишаюсь. За що мене люблять і поважають?
- Тема 9. Мої здібності, інтереси. Мої потреби, мої мрії.
- Тема 10. Мої духовні цінності.

- Тема 11. Діалог різноманітностей (гендерна рівність). Хто я в цьому світі? Чим ми відрізняємось – дівчата і хлопці? Чому ми відрізняємось – дівчата і хлопці? Жіночі та чоловічі ролі.
- Тема 12. Дружба та кохання в моєму житті.
- Тема 13. Думаю про майбутнє. Ким я бажаю стати? На кого хочу бути схожим? Роздуми про бажані життєві досягнення. Лист у майбутнє.
- Тема 14. Виховую себе сам.
- Тема 15. Моя програма самовиховання.
- Тема 16. Як досягти успіху в самовихованні.

У модулі «Твій шлях до успішного спілкування» (10 год.) аналізуються структура, функції та засоби спілкування, розглядаються різні стилі спілкування, аналізується їх ефективність.

Підліткам пропонується цікавий практичний матеріал щодо невербальних засобів спілкування, вони навчаються розуміти стан людини та складати враження про її особистість, спостерігаючи за поведінкою.

Тема «Ділове спілкування» ознайомлює підлітків з принципами та етапами ведення ефективних ділових переговорів; відпрацьовуються навички налагодження контакту із співрозмовником, аналізу його інтересів, пошуку влучних аргументів для переконань партнера.

На занятті «Мистецтво полеміки» підлітки ознайомлюються з найвдалішими прийомами та закономірностями сприймання доповідача аудиторією, опановують мистецтво публічного виступу.

Теоретичний і практичний матеріал модуля націлений на вироблення у підлітків навичок ефективної комунікації, конструктивного розв'язання проблем спілкування за умов інтеграційних процесів у полікультурному середовищі.

Модуль «Твій шлях до успішного спілкування»

- Тема 1. Роль спілкування у житті людини і суспільства. Від чого залежить успішність спілкування людей. Чого треба навчитись, щоб спілкуватися продуктивно?
- Тема 2. Різні форми спілкування людей. Мова слів, мова тіла. Правила активного слухання.
- Тема 3. Вміння висловлюватись і переконувати: що це означає? Чи завжди нас розуміють інші люди? Як мені зрозуміти інших? Що означає бути переконливим? Як навчитися говорити «ні» й відповідати на критику.
- Тема 4. Ділове спілкування. Культура ділового спілкування. Що розуміють під консенсусом і компромісом. Як навчитися вести переговори.
- Тема 5. Мистецтво полеміки. Види дискусій. Підготовка до дискусії. Види аргументації. Схеми побудови промови.

Навчання підлітків за модулем «**Конфлікт і спілкування**» (10 год.) передбачає вирішення завдань:

- ознайомлення учасників з основами конфліктології;
- набуття власного досвіду і поведінки в конфліктних ситуаціях;
- формування у підлітків демократичних цінностей, які базуються на принципах толерантності та ненасильства.

При розгляді тем модуля підлітки вчаться аналізувати інтереси, потреби та почуття інших людей, які втягнуті в конфлікт, опановують навички конструктивного розв'язання конфліктів.

Модуль «Конфлікт і спілкування»

- Тема 1. Що таке конфлікт? Позитивні і негативні функції конфлікту. Три підходи до розв'язання проблем і конфліктів: з позиції сили, з позиції

інтересів, з позиції правил.

- Тема 2. Вивчаємо конфлікт. Джерела конфлікту.
- Тема 3. Як поводитися в конфліктній ситуації. Ефективне спілкування в конфлікті: «Я – висловлювання». Врегулювання конфлікту.
- Тема 4. Використовуємо знання про конфлікт на практиці. Переговори і посередництво в конфлікті. Допоможемо ровесникам помиритися.

При вивченні модуля «Жити в гармонії з собою і світом» (10 год.) значна роль відводиться аналізу понять «толерантність», «толерантна особистість», критеріїв толерантності, а також навчанню підлітків конкретним прийомам та методам розвитку в собі якостей толерантної особистості.

Модуль «Жити в гармонії з собою і світом»

- Тема 1. Права дитини: від витоків до сьогодення.
- Тема 2. Основні положення Декларації прав дитини.
- Тема 3. Конвенція ООН про права дитини, її зміст.
- Тема 4. Захист прав дітей в українському законодавстві.
- Тема 5. Знаємо та реалізуємо свої права.
- Тема 6. Від навчання – до дії.

Метою модуля «Здоровий спосіб життя – твій вибір» (36 год.) є прищеплення підліткам почуття відповідальності за під тримання оптимально доброго для кожної особистості стану здоров'я. Значна увага в модулі приділяється питанням профілактики тютюнопаління, алкоголізму та наркоманії в рамках превентивної освіти, спрямованої на формування в підлітків орієнтації на здоровий спосіб життя. Особлива увага приділяється вправам на формування відповідальної особистої позиції підлітків щодо вживання наркотичних речовин, оволодіння навичками обирання правильного виходу, протистояння тиску соціального оточення. За таких умов профілактика – це не просто підготовка підлітків до

життя, а й вирішальна умова його збереження та щасливого продовження.

Модуль «Здоровий спосіб життя – твій вибір»

- Тема 1. Людина та її здоров'я. Складові здоров'я. Фізична складова здоров'я. Соціальна складова здоров'я. Психічна складова здоров'я. Духовна складова здоров'я.
- Тема 2. Причина та наслідки вживання підлітками наркотичних речовин.
- Тема 3. Визнач свою позицію: завжди можна сказати «ні».
- Тема 4. Як діяти в ситуації ризику?
- Тема 5. Індивідуальний здоровий спосіб життя – складова реалізації твоєї особистості.

Підсумкове заняття (2 год.)

Навчально-тематичний план Другий рік навчання

№	Модулі	Кількість годин		
		Теорія	Практика	Разом
1.	Вступ. Мета і завдання програми. Особливості програми. Вироблення правил спілкування	1	1	2
2.	Модуль «Лідер XXI століття»	6	24	30
3.	Модуль «Твоя професійна кар'єра»	10	26	36
4.	Модуль «Сім'я XXI століття»	14	30	44
5.	Модуль «Крок за кроком до життєвої компетентності»	6	24	30
6.	Підсумкове заняття. Презентація портфоліо творчих досягнень учнів	–	2	2
	УСЬОГО	37	107	144

Другий рік навчання.

Вступ (2 год.). Мета і завдання програми.

У модулі «Лідер XXI століття» (30 год.) підлітки знайомляться з визначенням понять «лідерство», «лідер», найпоширенішими концепціями лідерства. Вихованці дізнаються про те, які якості притаманні лідеру і які стилі керівництва колективом є найпоширенішими. Під час занять підлітки виконують низку практичних вправ, що стосуються їхнього залучення до процесу прийняття рішень, розробляють та захищають проекти щодо створення молодіжних клубів, асоціацій, дитячо-юнацьких організацій.

Модуль «Лідер XXI століття»

- Тема 1. Лідер та лідерство. Стилi лідерства. Особистісні якості лідера.
- Тема 2. Стратегічне та тактичне мислення лідера.
- Тема 3. Лідер у групі. Створення команди.
- Тема 4. Імідж лідера. Правила поведінки успішного лідера.
- Тема 5. Я – в ролі лідера.
- Тема 6. Основи волонтерського менеджменту. Хто такі волонтери? Що таке волонтерство? Загальна декларація про волонтерську діяльність.
- Тема 7. Створення та керування волонтерською програмою.

Модуль «Твоя професійна кар'єра» (36 год.).

Соціально-економічна ситуація, яка склалась на даний час в нашій країні, певним чином змінила особливості підготовки підлітків до вибору майбутньої трудової діяльності. На сучасному етапі така підготовка повинна розглядатися як засіб підготовки підлітків до вибору майбутньої професії і як компонент системи профорієнтації, в основі якої лежить прогнозування та розвиток кожного окремого вихованця, його потенційних

можливостей і здібностей до рівня, який забезпечить конкурентоспроможність на ринку праці.

Програма модуля включає ознайомлення підлітків з існуючими можливостями працевлаштування та фахового зростання, зі специфікою підприємницької діяльності, з технологіями створення власної справи, розвиток навичок співпрацювати в колективі, співвідносити себе з конкретними фаховими ролями та ефективно їх виконувати.

Оригінальні дидактичні елементи, зокрема такі, як розробка індивідуальних планів професійної орієнтації, захист індивідуальних фахових проєктів не просто орієнтують підлітків на навчання за певним фахом, а й виробляють навички самостійної орієнтації у світі професій, мотивації до проєктування професійного життєвого шляху, до фахового зростання та фахової мобільності впродовж усього їхнього життя.

Модуль «Твоя професійна кар'єра»

- Тема 1. Зроби крок у світ професій.
- Тема 2. Мотиви вибору професії.
- Тема 3. Твої можливості і професія.
- Тема 4. Формула вибору професії. Твій професійний план. Піраміда професійного росту.
- Тема 5. Я відкриваю власну справу.
- Тема 6. Абетка пошуку роботи. Джерела вакансій. Послуги, які надає державна служба зайнятості.
- Тема 7. Як правильно скласти резюме. Рекомендаційні та супровідні листи.
- Тема 8. Як успішно витримати співбесіду.

Модуль «Сім'я XXI століття» (44 год.) є важливою складовою програми, враховуючи велику питому вагу психологічних факторів утруднень, які виникають в сучасній сім'ї. Виховання поваги до протилежної статі, вміння порозумітися з представниками протилежної статі у повсякденному спілкуванні, здатність протистояти

сексуальним домаганням – ось далеко не повний перелік завдань, пов'язаних з керуванням соціалізацією учнівської молоді у сфері міжстатевих стосунків та освоєння тендерних ролей. Окрема увага приділяється темам, які пов'язані з підготовкою юнаків та дівчат до виконання сімейних ролей і до майбутнього батьківства.

Ознайомлення з цими питаннями дозволить майбутнім батькам уникнути помилок у вихованні своїх дітей.

Модуль «Сім'я ХХІ століття»

- Тема 1. Сім'я в твоєму житті. Функції сім'ї. Тендерні особливості сучасної сім'ї. Законодавство про шлюб та сім'ю.
- Тема 2. Сім'я та шлюб очима підлітків.
- Тема 3. Сім'я і діти. Вчимося розуміти та поважати один одного в сім'ї.
- Тема 4. Характеристика міцної і щасливої сім'ї.
- Тема 5. Моя майбутня сім'я.
- Тема 6. Відповідальне батьківство.

Природженим мотиваційним потягом, який є головною рушійною силою поведінки та розвитку особистості, відомий психолог В.Франкл вважає прагнення до пошуку та реалізації людиною особистого життєвого смислу. **Тому метою модуля «Крок за кроком до життєвої компетентності» (30 год.)** є формування в підлітків смислових конструктів як ціннісних орієнтирів життєвої програми та саморозвитку. Робота на заняттях спрямовується на ознайомлення підлітків з технікою самопрограмування розвитку «Я» та практичне оволодіння нею.

Узагальненим наслідком цього модулю є:

– формування та усвідомлення підлітками особистісного конструкту, який інтегрує раціоналізовану інформацію про те, якими вони хотіли б бути, до чого

прагнуть у майбутньому, який напрям самовдосконалення і розпитку обирають;

- побудова чіткої картини життєвої перспективи;
- з'ясування причин, які гальмують або перешкоджають досягненню мети та можливостей їх усунення;

- формування навичок реконструювання картини майбутнього.

Реалізація програми дозволить крок за кроком протягом певного часу активізувати власні ресурси підлітків, забезпечити своєрідний «синдром росту» (Е. Фромм) юної особистості як основи подальшого самовизначення і життєтворчості, ввести підлітків у коло вічних питань мети і сенсу життя людини.

Модуль «Крок за кроком до життєвої компетентності»

Тема 1. Цілі, сенс, цінності, пріоритети життя особистості.

Тема 2. Життєвий вибір особистості.

Тема 3. Ролі, які виконує моє «Я».

Тема 4. Мій життєвий проект.

Тема 5. Мій алгоритм життєвого успіху.

Підсумкове заняття (2 год.). Презентація портфоліо творчих досягнень учнів.

Оцінювання знань і умінь учнів

Оцінювання знань і умінь учнів на заняттях має ґрунтуватися на позитивному принципі, що передусім передбачає врахування рівня досягнень учня. Визначення рівня навчальних досягнень учнів є особливо важливим з огляду на те, що навчальна діяльність у кінцевому підсумку повинна не просто дати дитині суму знань, умінь та навичок, а сформувати її компетентність як самоздатність до оптимальних дій.

Передбачається, що оцінювання проводитиметься у формі схвалювання будь-яких, щонайменших успіхів та зусиль учнів.

Як приклад прийомів оцінювання можна назвати такі: тест, експрес-опитування, написання, творів-есе, написання доповіді, реферату, упорядкування портфоліо, захист проєктів, участь у конкурсах, презентаціях, конференціях, дослідженнях.

Прогнозований результат

Реалізація програми сприятиме:

– оволодінню вихованцями знаннями, вміннями, навичками, технологіями формування та розвитку життєвої компетентності у найголовніших сферах життя «Я – людина», «Я і здоров'я», «Я і природа», «Я і родина», «Я і суспільство», «Я і професія»;

– створенню сприятливих умов для повноцінної соціалізації та активного залучення вихованців до соціально-економічного, політичного та культурного життя суспільства, подолання її соціально-політичної апатії;

– розвитку в учнівській молоді навичок рефлексії, планування, чіткої постановки мети;

– становленню особистості як активного творця власної життєвої долі;

– залученню вихованців до безпосередньої участі у створенні та реалізації програм для ровесників;

– створенню та ефективній організації роботи Ресурсного центру з проблеми.

Бібліографія.

1. Адульханова К.А. Стратегия жизни. - Н., 1991.
2. Арбенина В.Л., Волянська Є.В., Зинчина А.Б. та ін. Подросток в большом городе: факторы и механизмы социализации /Харьковский национальный университет/. - Харьков, 2000.- 206 с.

3. Графова Л.И. Что такое победа над собой. - М., 1981.- 48с.
4. Дебати: Навч. посіб. Метод. рек. щодо ведення дебатів.- К.; А.П.Н., 2001.- 102 с.
5. Кинан Е., Терри И. Участие молодежи в процессах принятия решений. - К., 2000.
6. Климчук Н., Никонов В., Писаркова Ю. Твое будущее зависит от Тебя: Методическое пособие. - Гродно, 2001.
7. Кон И.С. В поисках себя. - М., 1984.
8. Кон И.С. Открытие. «Я». - М., 1978.
9. Кон И.С. Психология юношеского возраста. - М., 1979.
10. Куликова Л.Н. Воспитавай себе: Книга для учащихся. - М.: Просвещение, 1991. - 143 с.
11. Купцова А., Сакович О., Кондрашевська Т. та ін. Участь дітей та молоді в процесах прийняття рішень. ТОВ УНГ «Арбат».- К., 2002. - 112 с.
12. Латышев Г., Орлова М., Яцишин С. и другие. Смотри по жизни вперед. Руководство по работе с подростками. - Санкт-Петербург, 2001.
13. Лидер будущего: новое видение, стратегия и практика. Методическое пособие по проведению тренинга. /И. Братусь, А. Гулевская-Черныш, Н. Доценко и др. Под общей ред. Г. Лактионовой.- К.: Наук. світ, 2001. - 122 с.
14. Лутошкін А.Н. Как вести за собой. - М.: Просвещение, 1986.- 160 с.
15. Мистецтво життєтворчості особистості. У 2-х част. Науково-методичний посібник. - К., 1997.
16. Могилевская С.А. Ця книжка для вас, дівчатка! - К.: Веселка, 1986. - 248 с.
17. Никонович В. Лидерство. Программа занятий для молодежных групп. - Гродно, 2002.
18. Оржеховська В.М., Хілько Т.В., Кириленко С.В. Посібник з самовиховання. - К.: ІЗМН, 1996. - 192 с.
19. Павлюченко Е.М. Кем быть? Для старшего школьного возраста. - К., 1989. - 200 с.

20. Пометун О.І., Ремех Т.О., Гейко І.М. Практичне право: Навч. посібник для 8-9 кл. середн. загальноосв. навч. закл. /За ред. Пометун О.І. - К.: Генеза, 2001. - 168 с.
21. Селиванова Э.К. Смысложизненные ориентации подростков//Социс.-2001.-№2.-С. 87-92.
22. Солдатова Г.У., Шайгерова Л.А., Шарова О.Д. Жить в мире с собой и другими: Тренинг толерантности для подростков. - М.: Генезис, 2000.-112 с.
23. Спількуємось та діємо. /О.Безпалько, В.Гончарова, І.Авдеєва, Ж.Савич. - К.: Міленіум, 2002.- 112 с.
24. Томан І. Мистецтво говорити. - К.: Політвидав України, 1989.- 293с.
25. Томан І. Як удосконалити самого себе. - К.: Політвидав України, 1984.-240 с.
26. Формування навичок здорового способу життя в дітей і підлітків /Н.Ю. Максимова, А.Й.Капська, О.Г.Карпенко та ін. - К.: Ніка - Центр, 2001. - 264 с.
27. Школа Рівних Можливостей. Навчально-методичний посібник/Під заг. ред. Т.В.Ковалко, Л.Е.Колос, Г.В.Гулевської-Черниш. - К., 2001.- 192 с.
28. Шуст Н.Б. Инновационная деятельность молодежи: сущность, структура, функции. - Винница: Винницкий гос. медицинский университет им. М.И. Пирогова, 2001. - 224 с.

ПРОГРАМА ГУРТКА «ЛІДЕРСТВО – ЗАПОРУКА УСПІХУ»

Пояснювальна записка

Особливо важливим періодом у процесі соціалізації є підлітковий вік. Це початок формування вже відносно самостійних поглядів, оцінок, стійкої системи понять, суджень, про навколишній світ та про себе і своє місце у світі. У цей період формується серцевина моральності кожного громадянина держави.

Здатність і готовність виступити в ролі активного і свідомого члена суспільства може бути розвинута в особистості, якщо вона буде відповідальна за вирішення проблемної ситуації, особливо на рівні прийняття рішень. У підлітковому віці це, насамперед, вирішення певних проблем громади, участь у громадському житті, учнівському самоврядуванні, яке вирішує такі завдання: стимулювання інтересу учнів до навчання, трудової і громадської діяльності; створення конкретних умов і ситуацій для виявлення і розвитку здібностей учнів, для виховання суспільно значущих розумових, вольових та моральних якостей особистості; створення умов і механізмів для самовиховання і самознаходження особистості, яка формується, побудови її життєвих планів і перспектив.

Таким чином, виховання життєздатного покоління, становлення молоді як творчої сили суспільства неможливе без її практичної самодіяльності, самостійності, самоврядування, без розвитку лідерства.

Формування особистості потенційного лідера, його організаторських здібностей, ієрархії його цінностей може здійснюватись завдяки різноманітним формам соціально-педагогічної роботи, зокрема шляхом реалізації запропонованої програми «Лідерство – запорука успіху».

Актуальність програми викликана необхідністю визначення стратегії пошуку, навчання та виховання тих підлітків, які мають організаторські здібності, усвідомлюють себе потенційними лідерами в суспільстві.

Головна мета програми – формування досвіду громадянської поведінки лідерів шляхом активного залучення їх до справ і турбот навчального закладу, до реальної участі в державотворенні, шляхом сприяння розвитку молодіжного руху, створенню громадських дитячо-юнацьких організацій.

Завдання:

- ознайомлення підлітків з теоретичними основами та принципами розвитку лідерства;

- розвиток у підлітків навичок самоаналізу, аналізу організаторських здібностей та своїх нереалізованих можливостей;

- спрямування підлітків на роботу над собою, на здійснення своїх намірів щодо розвитку своєї особистості, розвитку лідерської позиції;

- формування у підлітків навичок співпраці в команді;

- стимулювання творчої і соціальної активності та ініціативи підлітків;

- допомога підліткам у розвитку сили волі і морально-психологічних якостей, необхідних для того, щоб стати успішними в житті, в повній мірі реалізувати лідерський потенціал;

- надання можливостей для самореалізації в якості лідера і менеджера самостійного соціального проекту, програми.

Зміст програми «Лідерство – запорука успіху» сприяє активізації соціально-педагогічних функцій особистості лідера, спрямованих на позитивну творчу реконструкцію соціокультурного оточення однолітків у сфері комунікації та дозвілля.

Навчально-виховний процес ґрунтується на: формуванні особистісного стилю взаємин лідера з однолітками по навчанню і з керівником програми. Спілкування і взаємодія є основним механізмом передачі соціального досвіду, активної взаємодії з однолітками і таємно духовного збагачення. Для розвитку особистості лідера найбільш прийнятною є ситуація відносної рівноваги, коли кожен лідер одержує можливість рівнозначно відбувати роль як наставника, так і вихованця. Включення Підлітків у творчу діяльність і розвиток творчих здібностей. Творча діяльність є засобом інтенсивного розвитку здібностей і особистісних якостей підлітка; створення позитивного естетичного фону навчання й атмосфери емоційно-почуттєвого піднесення та успіху. Успіх завжди підсилює властиве підлітку прагнення до діяльності; опору на гру як засіб позитивних почуттів. Ігрова діяльність є для підлітка найбільш природною формою життєдіяльності.

Підлітки набувають знань, вмінь і навичок, які допомагають їм бути відповідальними за зміни, що відбуваються в їх житті.

Процес навчання і виховання підлітків має бути спрямований на створення умов для самореалізації підлітка в якості лідера і менеджера самостійного соціального проекту, програми.

Навчання через практику, навчання через активну участь – важливі інструменти для становлення особистості підлітка, здатного до саморозвитку й конструктивної взаємодії з однолітками.

Програма «Лідерство – запорука успіху» спрямована на активізацію й удосконалення індивідуального досвіду кожного учасника, на усвідомлення ним своїх особливостей і ресурсів, що допомагає кожному визначити індивідуальні цілі в навчанні для вдосконалення себе і свого середовища.

На заняттях застосовуються такі методи навчання: мозковий штурм, дискусії, рольові ігри, моделювання, робота в малих групах, аналіз реальних ситуацій суспільного життя, драматизація, портфоліо тощо.

Програма передбачає участь кожного учня в соціальному проектуванні, що послужить для них практичним застосуванням набутих знань із лідерства і досвідом громадянської дії.

Програма розрахована на один рік на учнів 8-11 класів. Групи формуються за віком 14-15 років, 16-17 років. Програмою передбачається 144 години (2 рази на тиждень по 2 години).

В основу оцінювання знань і умінь учнів покладено методичку соціального проектування, яка передбачає безпосереднє застосування набутих знань під час практичної проектної діяльності. Така форма діяльності потребує кваліфікованої та постійної допомоги вчителя в ролі консультанта-порадника.

Навчально-тематичний план

№	Модулі	Кількість годин		
		Теорія	Практика	Разом
1.	Вступ. Мета і завдання програми	1	1	2
2.	Спеціальна Сесія Генеральної Асамблеї ООН (8-10 травня 2002 р.) про активну участь дітей та молоді у створенні світу, сприятливого для дітей	2	6	8
3.	Лідер та лідерство.	2	8	10
4.	Основи ефективного лідерства	6	14	20
5.	Мистецтво спілкування лідера	6	14	20
6.	Лідер та його команда	4	6	10
7.	Імідж лідера.	2	8	10

№	Модулі	Кількість годин		
		Теорія	Практика	Разом
8.	Участь дітей і молоді у прийнятті рішень	8	22	30
9.	Лідер – організатор однолітків	2	30	32
10.	Підсумкове заняття	–	2	2
	УСЬОГО	33	111	144

Програма

Вступ (2 год.)

Мета і завдання програми. Програма «Лідерство – запорука успіху» важлива форма громадянського виховання молоді.

Спеціальна Сесія Генеральної Асамблеї ООН (8-10 травня 2002 року) про активну участь дітей та молоді у створенні світу, сприятливого для дітей (8 год.)

Документи розповідають:

- «Світ сприйнятливий для дітей» – підсумковий документ Спеціальної Сесії;
- Цілі саміту тисячоліття ООН. Цілі розвитку України;
- Конвенція ООН про права дитини (статті 13, 14, 15).

Лідер та лідерство (10 год.)

Молодіжне лідерство. Філософія лідерства. Нормативно-правова основа діяльності молодіжних громадських організацій. Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації», Закон України «Про об'єднання громадян». Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні».

Теорії лідерства: теорія рис лідерства, харизматична концепція лідерства; ситуаційна теорія лідерства синтетична теорія лідерства.

Стили лідерства: демократичний, авторитарний пасивний.

Хто такий лідер? Типи лідерів. Якості, притаманні лідеру. Уміння лідера. Стили керівництва. Формула успіху лідера.

Лідер – суспільство – право. Що лідери можуть зробити для становлення громадянського суспільства в Україні.

Основи ефективного лідерства (20 год.)

Потенціал, необхідний для того, щоб стати лідером. Особистий розвиток. Оцінка перспективних і негативних сторін лідерської поведінки. Комунікативні здібності лідера. Вміння слухати і говорити. Вміння спілкуватися у групі. Досягнення взаєморозуміння і згоди. Повноваження лідера. Що значить делегувати повноваження.

Як досягти успіху в делегуванні повноважень. Основні принципи поведінки лідера. Кодекс поведінки лідера.

Мистецтво спілкування лідера (20 год.)

Жити в суспільстві – означає спілкуватися. Від чого залежить успішність спілкування людей. Спілкування – це мистецтво, якому треба вчитись. Чого треба навчитися, щоб спілкуватися краще? Чи завжди нас розуміють інші люди. Як мені зрозуміти інших? Що означає бути переконливим? Вміння переконувати інших. Як навчитися говорити «ні» й відповідати на критику? Типи спілкування. Спілкування без слів (міміка, жести, погляди, паузи). Правила ефективного спілкування. Що розуміють під консенсусом і компромісом? Що таке конфлікт? Три підходи до вирішення проблем і конфліктів. Як досягнути успіху в суспільстві? Успішна самопрезентація.

Лідер та його команда (10 год.)

Лідери ситуативні і постійні. Лідер і керівник – у чому річниця? Чим лідер відрізняється від інших? Якості, притаманні успішному лідеру. Що таке партнерство. Принципи партнерства. Особистості партнерських

відносин. Підготовка до побудови партнерських відносин. Як співпрацювати з командою. Управління розвитком команди. Сила організації. Як діє лідер-організатор? Його помічники. Організаторські знання і вміння, організаторські здібності. Дисципліна і прогнозованість у діях усіх членів команди. Поради організатору. Джерела підтримки лідера і команди.

Імідж лідера (10 год.)

Що таке імідж? Роль іміджу і проблема лідерства. Роль особистісного іміджу. Імідж лідера. Функції іміджу. Структура іміджу. Я концепція лідера. Імідж як форма життєтворчості лідера. Технологія діагностики, формування й коригування іміджу. Мистецтво самопрезентації. Механізми самопрезентації особистості. Імідж молодіжної громадської організації. Як його створити? Шляхи формування іміджу за допомогою засобів масової інформації.

Участь дітей і молоді у процесі прийняття рішень (30 год.)

Законодавча база України, в якій гарантується право дітей та юнацтва на участь у процесах прийняття рішень. Конвенція ООН про права дитини та участь молоді у процесах прийняття рішень. Цілі розвитку тисячоліття України та участь молоді у процесі прийняття рішень. Що таке участь? Чому участь важлива? Що перешкоджає участі? Принципи молодіжної участі. Види молодіжної участі (участь у житті сім'ї, участь у житті навчального закладу, участь в житті територіальної громади, участь у діяльності громадських організацій, участь у житті держави). Ефективність молодіжної участі. Принцип партнерства в процесі участі як основа соціальної співпраці. Участь учнівської молоді в реалізації соціальних проектів.

Лідер – організатор однолітків (32 год.)

Лідер – організатор волонтерів. Хто такий волонтер? Делегування повноважень волонтеру. Роль керівника

волонтерської програми. Процес створення та керування волонтерською програмою. Складові волонтерської програми. Мета і завдання волонтерської програми. Способи та інструменти залучення волонтерів. Способи оцінки ефективності волонтерської програми.

Створення молодіжної громадської організації «Крок за кроком». Розробка статуту організації, програми діяльності.

Організація просвітницької роботи щодо здорового способу життя за методом «рівний – рівному».

Популяризація Конвенції ООН про права дитини серед однолітків: досвід залучення підлітків і молоді до вирішення проблем навчальних закладів, місцевої громади, суспільства. Участь у плануванні і реалізації соціально значущих проектів. Самостійна розробка і реалізація власного проекту. Як організувати суспільну акцію? Створення Школи молодіжних лідерів у рамках проекту «Розвиток молодіжних ініціатив».

Підсумкове заняття (2 год.)

Захист соціальних проектів, програм, акцій.

Прогнозований результат

Кінцевий результат реалізації програми «Лідерство – запорука успіху» обумовлює модель лідера, яка передбачає досягнення ним відповідного рівня соціальної креативності, лідерських умінь і навичок, практичної готовності до створення власного проекту, сформованість особистісних якостей, необхідних лідеру.

Програма надає змогу учнівській молоді визначитись, що таке позитивний імідж лідера, як його створити, оволодіти мистецтвом спілкування, ознайомитись із методами та технологіями суспільно-політичної активності, набути навичок участі у громадському житті через практичний досвід співпраці з місцевою громадою (школа, вулиця, мікрорайон, регіон) та з владними структурами.

У процесі реалізації програми в учнівській молоді вираховуються практичні вміння та навички, а саме:

– критичне мислення (уміння оцінювати різні джерела інформації під критичним кутом зору, розрізняти правдиву інформацію від пропагандистської, визнавати та долати стереотипи й упередження);

– комунікативність (оволодіння культурою спілкування, навичками її вдосконалення, мовною етикою, збагачення словникового запасу);

– вирішення проблеми, конфлікту (вміння об'єктивно аналізувати різні конфлікти, залагоджувати їх, уникаючи агресії та зберігаючи власну гідність, застосовувати різні підходи до вирішення проблем);

– співробітництво (уміння співпрацювати з іншими у процесі спільного вирішення завдань та пошуку виходів із проблемних ситуацій);

– перспективне бачення, розвиток уяви (вміння уявляти кращий стан власного довкілля у перспективі та прагнення до його практичного вдосконалення);

– толерантність (навички виваженого розв'язання проблем);

– громадська активність (спроможність впливати на прийняття суспільних рішень та ефективно співпрацювати на рівні місцевої та національної громади).

Бібліографія

1. Бачинська Е. Формування громадянської позиції школярів шляхом залучення їх до співуправління виховною системою школи // Світло. - 2002. - №1. - С.12-16.
2. Гладчук О.О. Педагогічне керівництво учнівським самоврядуванням // Освіта України. - 1999. - № 25. - С. 3.
3. Дригайло С. Вперед, гвардіє!: Школа громадянського виховання [Шкільне самоврядування] // Освіта. - 2003. - 15- 22 січня. - С. 4-5.

4. Забуга Т. До питання дитячого самоврядування у навчально-виховних закладах // Нова педагогічна думка. - 1997.-№3.-С. 31-34.
5. Заїка Л., Сокоренко Л. Організація самоврядування в загальноосвітніх закладах: Методичні рекомендації // Директор школи. - 2002. - № 7. - С. 1, 6-7.
6. Кириленко С. Учніське самоврядування: досвід і проблеми: Адреса досвіду - Одещина// Освіта. - 2002. - 6-13 листопада.
7. Климчук Н., Никонов В., Писаркова Ю., Салей С. «Твоє майбутнє залежить від Тебя». Методическое пособие. - Гродно, 2001.
8. Ковальчук С., Никонович В., Лепехо И. «Ученическое самоуправление». Практическое пособие. - Новогрудок, 1999.
9. Ковганич Г., Нестеренко К. Учніське самоврядування в системі освіти Києва. - К., 2000.
10. Лидер будущего: новое видение стратегии и практика. Методическое пособие по проведению тренинга/Под общей редакцией Г.Лактионовой, И.Зверевой, Л.Стариковой. - К.: Науковий світ, 2001.
11. Лопухівська А. Учніське самоврядування в контексті діалогу культур // Рідна школа. - 2002. - № 12. - С. 32-33.
12. Лопухівська А. Учніське самоврядування: В сільських загальноосвітніх закладах// Сільські школи України. - 2003. - № 2 (січень). - С. 3-6.
13. Михайлюк Т. Як стати лідером: /Ліцейське самоврядування // Сільські школи України. - 2002. - № 22-23. - С. 20-21.
14. Нестеренко Л. Учніське самоврядування: історичний екскурс, функції, стратегія// Директор школи. -1999. - № 20. - С. 8-9.
15. Проект системи учнівського самоврядування «Школа-наш дім» // Позакласний час. - 1999. - № 15-16. - С. 25-29.

- 16.Рябокобила Г. Президентська республіка об'єднаних класів: [Учнівське самоврядування] // Освіта. - 2003. - 15-22 січня.-№3.-С. 6-7.
- 17.Самоврядування у школі// Завуч. - 2002. - № 17-18. - С.18-22.
- 18.Теперь у нас в школе есть конституция ! А у вас? Если нет – присоединяйтесь! // Первое сентября. - 1999. - № 32. - С. 3.
- 19.Хозе С.Е. Взрослеть в делах: Проблемы школьного самоуправления. - М.: Знание, 1980. - 96 с.

КОМПЛЕКСНА ОСВІТНЯ ПРОГРАМА «Я ЯК Я, Я ТА ІНШІ, Я ТА СУСПІЛЬСТВО»

Пояснювальна записка

Психологія займає особливе місце поміж інших наукових дисциплін. Застосування психологічних знань на практиці поліпшує, збагачує, організовує діяльність людини, сприяє її адаптації у навколишньому середовищі.

Проблема успішної соціалізації особистості в суспільстві є найбільш актуальною для підліткового та юнацького віку. Саме в цей період психіка особистості є найбільш гнучкою, сприйнятливою для отримання нових знань, які займають чільне місце у формуванні основ майбутніх стратегій життя людини.

Отримання психологічних знань саме в підлітковому віці сприяє успішному особистісному розвитку людини.

Мета програми: створити психолого-педагогічні умови для оптимального соціального та особистісного розвитку гуртківців позашкільного навчального закладу, сприяти гуманізації суспільних відносин, формуванню психологічної культури особистості.

Загальні задачі:

- надати необхідні знання та сформувати вміння та навички для індивідуального розвитку особистості;
- створити умови для особистісного розвитку гуртківців, їх адаптації у суспільстві, професійного самовизначення, розвитку мотивації до пізнання та творчості;
- сприяти усвідомленню гуртківцями самоцінності та індивідуальності кожної особистості;
- сформувати в них ціннісне ставлення до навколишнього світу;

– розвивати вміння гуртківців самостійно вирішувати життєві труднощі, узагальнювати життєвий досвід.

Зміст навчання

Створена програма включає 6 навчальних модулів.

Програма навчання розрахована на 2 роки, по 144 години на кожний рік занять, по 4 години занять на тиждень на кожну групу.

Групи комплектуються з учнів старших класів загальноосвітніх, вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації.

Після закінчення програми навчання найбільш підготовлені слухачі при умові складання кваліфікаційних іспитів отримують свідоцтво про одержання позашкільної освіти.

При плануванні блоків навчання автори виходять з того, що кожний фахівець, який залучається до роботи за програмою, супроводжує свій розділ програми (модуль) у кожний конкретний період навчального року в одній групі 1-го року навчання і в одній групі 2-го року навчання згідно з педагогічним навантаженням викладачів та змісту модулів. Дня збереження оптимальної ефективності освіти у цих умовах модулі поєднуються у блоки чотирьох варіантів.

I блок: «Загальна психологія», «Вікова психологія», «Психологічні тренінги», «Психологія особистості», «Соціальна психологія», «Людина і суспільство».

II блок: «Психологічні тренінги», «Загальна психологія», «Вікова психологія», «Соціальна психологія», «Людина і суспільство», «Психологія особистості».

III блок: «Психологія особистості», «Соціальна психологія», «Людина і суспільство», «Загальна психологія», «Вікова психологія», «Психологічні тренінги».

IV блок: «Соціальна психологія», «Людина і суспільство», «Психологія особистості», «Психологічні тренінги», «Загальна психологія», «Вікова психологія».

Дня кожного блоку – різні графіки (послідовність модулів) і розклад занять. Цим створюється передумова для того, щоб учні могли вибрати освітній маршрут, найбільш задовольняючий їхні індивідуальні потреби, інтереси та умови одержання освіти.

Наприкінці кожного модуля і блоку навчання для самоконтролю учнів і як умова переходу на черговий рівень підготовки проводиться опитування за результатами отриманих знань та навичок.

При проходженні модулів розширеного змісту на другому році навчання кожний педагог забезпечує поглиблення спеціальних знань.

Кожен модуль передбачає використання ресурсів експериментальної психології в зв'язку з їх вагомим значенням для глибшого розуміння психології як науки в цілому.

Методи навчання:

Лекції: викладач у довільній формі передає знання гуртківцям із використанням різного типу наочності, в тому числі аудіо- та відеоматеріалів.

Індивідуальна та групова робота: викладач розподіляє завдання й опитувальники у підгрупах чи пропонує окремим представникам групи.

Мозковий штурм: постановка задачі для частини групи шляхом збору інформації для отримання і представлення рішення.

Гра за ролями: порушення проблеми, розподіл ролей для пошуку рішень, презентація рішень.

Дискусія, дебати: обговорення (у відкритому чи закритому колі) результатів діяльності, думок і побажань.

Тренінги: практичний метод ефективної комунікації, засвоєння матеріалу шляхом залучення учасників у міжособистісну взаємодію з членами групи.

Презентація: викладення шляхів рішення, висловлення пропозицій, побажань; доведення до громади результатів, отриманих окремими учасниками чи підгрупами.

Форми самостійної роботи: доповіді, реферати, творчі роботи для МАН «Дослідник».

Дидактичні матеріали і технічні засоби навчання:

– візуальні: таблиці, фліп-чарти, магнітні дошки, книги, програмні карти, плакати, діапроектор, слайди тощо;

– аудіальні: касетний магнітофон, радіо, програвач компакт-дисків, диктофон;

– аудіовізуальні: телевізор, відеокамера, комп'ютер;

– робочі бланки (у вигляді робочих інструкцій, бланків завдань, інформаційних бланків-дайджестів, таблиць, діаграм, тестів);

– персональний комп'ютер.

Технічне оснащення:

– слайди, відеокасети, кінофільми;

– дошка, фліп-чарт, фломастери, кольорова крейда;

– аудіоапаратура: магнітофон, диктофон;

– кольорові і різноманітні за формою картки, кольоровий папір;

– канцелярське приладдя.

Форми перевірки знань:

– метод тестування (пропонуються 3-4 можливі відповіді для розпізнавання правильної);

– тематичне опитування та закріплення понять;

– опитування за результатами модулів;

– залікова гра-змагання між групами;

– кваліфікаційні іспити на отримання сертифіката про позашкільну освіту.

Організаційно-методичні умови:

Потоковий виклад усіх модулів у «освітньому маршруті». При цьому важливо зберегти цілісність

(систематичність) усього «маршруту», дидактичну доступність і максимально можливу ефективність освіти.

«Тьютор – Ментор»

Немає занять чисто теоретичного чи практичного типу.

Педагоги сполучають два типи інструкторів: як тьютор і ментор – в одній особі.

Репетитор-ментор: вчитель, наставник, «передавач знань».

Репетитор-тьютор: викладач-консультант, передавач «ноу-хау» у партнерському контакті з урахуванням здібностей і потенційних можливостей гуртківців, педагогічне супроводження гуртківця в освітньому процесі.

Взаємодія функцій на занятті

Критерії	Ментор	Тьютор
Цільова настанова	Теорія: передати знання	Практика: виробити досвід
Напрямок мети	Об'єктивно: повідомити для всієї групи	Суб'єктивно: донести до окремої людини
Техніка навчання	Теоретичні заняття. Лекція у формі монологу. Центр уваги: «говорити»	Практичні вправи. Розмови у формі діалогу. Центр уваги: «слухати»
Цільова група	Група, пасивні слухачі	Група чи окрема людина, активний учасник
Зміст	Орієнтовано на конструкцію: «робота голови» з поняттям	Орієнтовано на виконання: «підручний інструмент» з розумом.

Вступне заняття: проводять усі керівники модулів у своїх групах за уніфікованим планом.

План вступного заняття:

1. «Анкета очікувань новачків».
2. Презентація модульної Програми Університету юного психолога за схемою:
  - кого готує Університет: «професіограма випускника»; загальні цілі і завдання Університету юного психолога – отримання сертифіката по закінченню навчання, орієнтація на педагогічні та психологічні спеціальності;
  - чому навчають в Університеті: загальна структура Програми Університету юного психолога; модулі початкового (1-й рік навчання) й основного (2-й рік навчання) курсів; волонтерські програми Клубу юного психолога;
  - як навчаються в Університеті: основні види підготовки, форми організації теоретичних занять, практикумів і самостійної підготовки;
  - графік навчальних дисциплін для даної групи на навчальний рік;
  - інструкція з ведення «Особистого щоденника юного психолога».
3. Введення в «Загальну психологію» (загальна структура предмета; «Словник основних понять»).
4. Введення в початковий модуль Програми (для даної навчальної групи).

Діагностична сесія «Пізнай себе»

(у січні, у канікулярний період)

У програмі сесії:

- психодіагностика широкого спектру (з використанням найпростіших технік, комп'ютерних програм, проєкційних методик);
- профорієнтаційна психодіагностика;
- компетентний інструктаж за процедурами діагностики;

– компетентна інтерпретація результатів діагностики співробітниками ППЦ;

– індивідуальні консультації («психологічна допомога») з проблем учнів та їхніх батьків.

Вищий рівень підготовки (Клуб «Пізнай себе», тренінги для групи гуртківців з високим рівнем підготовки):

– волонтерська практика з організації тренінгів у формальній і неформальній молодіжній і інших соціальних групах (групи Палацу; колективи або групи, які мають потребу у вирішенні будь-яких проблем; тренінги особистісного зростання тощо);

– дискусійні сесії за різними психологічними проблемами і темами (клубні форми роботи).

Форми навчальної роботи:

- лекційно-практичні заняття;
- технічні інструкції до практикумів;
- інструктаж до практикумів і моніторингу;
- взаємний інструктаж у вправах і тренінгах;
- консультації;
- диспути, дебати;
- тренінги.

Форми освоєння психотехнік:

- вправи (індивідуальні, групові, рольові);
- етюди;
- ігри;
- тренінги.

Форми дослідницько-пізнавальної роботи:

- екскурсії;
- практичні завдання;
- проведення соціологічного дослідження;
- бібліотечно-бібліографічна практика.

Методи контролю

- спостереження з записом, аналізом, фіксацією;

- тестування (із самостійною фіксацією в «Особистому щоденнику ЮП»);
- практичні завдання (для виконання в цільових групах соціуму);
- письмові форми: проектування життєвого шляху, аналіз проблемних ситуацій, твори-роздуми тощо;
- діагностика (в напрямках: особистісних характеристик, професійної орієнтації та інтересів, розумових здібностей, психокорекції тощо).

Методи проведення тренінгів:

- інтерактивні відеопрограми;
- покрокове навчання;
- виконання завдань чи участь у проектах.

Методи оцінки тренінгової діяльності:

- інструктаж, проведений перед початком тренінгу;
- правила проведення тренінгів;
- оцінювання наприкінці тренінгового заняття;
- обговорення наприкінці тренінгового курсу;
- оцінка ефективності роботи.

Форми перевірки успішності навчання:

- складання учасниками тренінгу плану дій;
- спостереження за виконанням завдань;
- тестування, анкети, інтерв'ю після закінчення тренінгу.

Тестування дозволяє вимірювати обсяг знань («що зберігалося в пам'яті») і навичок у ході занять та тренінгів. визначати наявні недоліки в знаннях, а також оцінювати загальну чи спеціальну навченість конкретних гуртківців.

Письмові тести являють собою:

- незакінчені речення;
- питання, на які дається кілька можливих варіантів відповіді (їх необхідно вибрати відповідно до себе);
- відкриті питання («питання короткого есе»), які починаються зі слів: «хто», «де», «коли», «який» і «як»: на

ці питання гуртківці дають розгорнуту відповідь, а не просто «так» чи «ні»;

– завдання на вміння психологічно правильно інтерпретувати проблемну ситуацію з використанням психологічних знань.

Письмові тести припускають або безліч варіантів відповідей, або зіставлення питань і відповідей, або форму правильних-неправильних тверджень чи відкритих питань, необхідних пояснень та аргументації відповіді гуртківців.

Моніторинг успішності навчання:

– після кожного модуля – залікове заняття (конкретно заявлене в програмі) із засвоєння матеріалу, опрацювання гуртківцями поняттями з курсу тощо;

– наприкінці початкового курсу – проведення творчої гри-заліку за результатами опанування програми навчання, розрахунок загального рейтингу групи, виявлення слухачів з високим рівнем підготовки;

– по закінченню програми навчання – проведення кваліфікаційних іспитів та отримання свідоцтв про позашкільну освіту.

Результативність здійснення програми

Рівень та якість засвоєння програми визначається наступними показниками:

1 рівень – наявність певного інтересу до вибраного виду та змісту діяльності;

2 рівень – значне проникнення у предмет, зацікавлене ставлення до проблем, ситуацій, себе самого, оточуючих людей;

3 рівень – наявність потреби в обговоренні власних спостережень за різнобічними явищами життя, прагнення до саморозвитку та самовдосконалення, потреба у читанні професійної літератури, залучення до волонтерської роботи, орієнтація на педагогічні та психологічні професії.

Критеріями ефективності програми є: підвищення у слухачів рівня компетентності у галузі

психології, формування підлітка як соціально благополучної, морально та естетично розвинутої особистості. У процесі пізнання себе старшокласники відкривають свої сильні та слабкі сторони, нарощують позитивні якості, що дозволяє правильно вибрати необхідну соціальну роль, прийняти, зрозуміти та полюбити себе, встановити зрілі соціальні стосунки з однолітками та іншими людьми, підвищити самооцінку, отримати навички вирішення конфліктів та досягнення злагоди в міжособистісному спілкуванні.

Результати проведеної освітньо-виховної діяльності враховуються передусім відповідно до кожної особистості і виявляються у сформованості її якостей – в знаннях, інтересах та здібностях, вміннях та навичках, підготовленості до праці, свідомому виборі майбутньої професії, в рисах характеру.

Навчально-тематичний план

№	Назва модуля	1 рік			2 рік		
		Теорія	Практика	Разом	Теорія	Практика	Разом
1	Загальна психологія	16	16	32	–	–	–
2	Вікова психологія	–	–	–	18	14	32
3	Психологія особистості	16	16	32	20	12	32
4	Соціальна психологія	12	4	16	10	6	16
5	Людина і суспільство	12	4	16	10	6	16
6	Психологічні тренінги	–	32	32	–	32	32
7	Діагностична сесія	–	16	16	–	16	16
	Всього на рік	56	88	144	58	86	144

Модуль «Загальна психологія» (32 год.)

Перший рік навчання

Тема 1. Історія психологічної науки від зародження до сьогодення

Первісна система понять (Аристотель, Платон, Сократ, Демокріт). Рефлекторний характер психічної діяльності (І. Сеченов, І. Павлов, В. Бехтерев). Історичні підходи до класифікації психічних явищ. Вчення Р. Декарта про природу психічного. Перехід у вивченні людини від «науки про душу» до «науки про свідомість». Виникнення свідомості. Фактори, що впливають на розвиток психіки. Досягнення української психології: С.Л. Рубінштейн, К.К. Платонов, Г.С. Костюк, В.А. Роменець, В.О. Моляко, С.Д. Максименко, І.Д. Бех та інші українські психологи.

Тема 2. Завдання та напрямки сучасної психологічної науки

Предмет та завдання психології. Основні розділи сучасної психологічної науки. Галузі психології. Оптимізація процесів навчання та гармонійного розвитку особистості. Психологічна профілактика та збереження психічного здоров'я.

Практичне заняття:

Поняття про традиційні та інтенсивні методи навчання (розповідь, демонстрація, експеримент, ейдетика, швидкочитання), їх спільність та відмінності. Інтенсивне засвоєння знань як результат оптимального використання психофізіологічних можливостей людини. Наукові та псевдонаукові підходи до вивчення можливостей людини.

Тема 3. Методологія психологічної науки як система принципів, підходів, засобів, методів та прийомів

Принцип детермінізму як основа фізичних, біологічних, психологічних теорій діяльності людини. Принцип єдності свідомості та дії – головне поняття

психологічної теорії діяльності людини. Методи психології Поняття про психіку. Застосування психологічних знань у сучасному світі.

Тема 4. Поняття про психічні процеси людини

Психічні процеси як складові психічної діяльності людини. Пізнавальні та емоційно-вольові психічні процеси Єдність усіх психічних процесів у структурі особистості людини. Поняття про відчуття та сприймання. Чутливість і її пороги. Види відчуття. Адаптація та компенсація в області відчуттів. Сенсорна депривація. Види сприймання. Властивості сприймання: константність, цілісність, предметність, аперцепція.

Практичне заняття з використанням методу «фігура-фон»

Розвиток навичок групування предметів за їх спільними ознаками та формування вміння їх контекстного сприймання.

Тема 5. Психічний процес «Увага»

Поняття про увагу. Роль уваги у життєдіяльності істоти. Фізіологічні основи уваги. Взаємозв'язок уваги з ними психічними процесами. Відмінність уваги у тварини та людини. Види уваги: довільна та мимовільна. Властивості уваги: об'єм, концентрація, стійкість, розподільність, переключення.

Практичне заняття, спрямоване на тренування уваги: вивчення особливостей проявів уваги в різних життєвих ситуаціях. Методи концентрації та зосередження уваги: повторення коротких текстів, зосередження уваги на проблемі з парадоксальними компонентами, зміні діяльності тощо. Зосередження уваги. Діагностика різних типів уваги: тест Пьерона-Рузера.

Тема 6. Поняття про пізнавальний психічний процес «Пам'ять»

Поняття про пам'ять. Значення пам'яті в життєдіяльності людини. Види та типи пам'яті. Асоціація

як основний механізм пам'яті. Види асоціацій. Складові процеси пам'яті. Зафіксовані наукою факти феноменального рівня розвитку пам'яті. Можливості тренування пам'яті. Мнемотехніка.

Практичне заняття: огляд мнемотехнічних прийомів: смислове перегрупування навчального матеріалу, складання асоціативних ланцюжків, використання словесно-числового коду. Види асоціативного зв'язування: візуальне, аудіальне, тактильне тощо.

Практичне заняття № 1 з використання асоціативного зв'язування: складання асоціативних ланцюжків на основі слів та картинок.

Практичне заняття № 2 з використання асоціативного зв'язування: продовження розвитку навичок асоціативного зв'язування. Додання до попереднього стимулюючого матеріалу (слів та картинок) шумів та уривків пісень.

Практичне заняття з розробки словесно-числового коду: розробка власного, індивідуального варіанту словесно-числового асоціативного коду. Апробація створеного індивідуального варіанту словесно-числового коду для запам'ятовування чисел та слів.

Тема 7. Пізнавальні психічні процеси «мислення» та «уява»

Поняття про мислення та уяву. Спільність та відмінності цих психічних процесів. Уявлення як базовий матеріал для роботи мислення та уяви. Аналіз та синтез як базові механізми мислення. Формування понять. Проблемна ситуація як перша стадія акту мислення. Евристичне мислення. Види уяви. Творчість людини.

Практичне заняття з вирішення творчих, нестандартних задач: етапи розумової діяльності людини при вирішенні стандартних завдань: постановка задачі, аналіз, перегляд відомих методів вирішення аналогічних задач, їх застосування для розв'язку

поставленого завдання. Розвиток розумових здібностей, пов'язаних з відходом від традиційного сприймання задачі: синтез та абстрагування, метод поетапного вирішення задачі.

Тема 8. Воля як вища психічна функція людини

Поняття про волю. Структура вольового акту. Класифікація вольових якостей особистості. Вольова регуляція поведінки. Розвиток та виховання волі.

Тема 9. Прийняття рішення та ситуації вибору як вияв вольових якостей особистості

Психологічні передумови та механізми вибору. Типи виборів. Мотиви, боротьба мотивів та прийняття рішення. Ситуації вибору та їх подолання.

Практичне заняття з розвитку навичок прийняття рішення в складних ситуаціях вибору: ситуація вибору, її психологічні складові. Мотиви вибору. Почуття відповідальності як необхідна умова здійснення Адекватного вибору. Психологічні умови здійснення самостійного та відповідального вибору.

Тема 10. Різні психологічні школи та їх погляди на особистість людини

Історія розвитку поглядів на особистість людини. Сучасні наукові погляди на особистість людини. Як розглядають особистість людини у рамках основних наукових психологічних традицій: біхевіористичної, гештальт-терапії, психоаналітичної, гуманістичної тощо.

Модуль «Психологія особистості» (32 год.)

Перший рік навчання

Тема 1. Поняття про особистість

Поняття: «людина», «індивід», «індивідуальність», «соціальна особа», «особистість». Психологічний феномен особистості. Розвиток особистості. Співвідношення соціального та біологічного у формуванні особистості.

Структура особистості. Здатність до самоусвідомлення, самокерівництва, самовиховання.

Тема 2. Поняття про темперамент як психодинамічну функцію особистості

Поняття про темперамент. Історія розвитку вчення про темперамент. Типи вищої нервової діяльності, їх характеристика. Темперамент та характер. Тест на визначення темпераменту.

Тема 3. Поняття про характер як складне психологічне утворення

Поняття про характер. Головні та другорядні риси характеру. Провідні риси характеру. Акцентуації. Залежність характеру від світосприйняття, моральних та етичних норм особистості. Мотиви поведінки. Значення діяльності для становлення особистості.

Тема 4. Емоційна сфера особистості

Поняття про емоції. Роль емоцій у житті людини. Фізіологічні основи емоцій. Класифікація емоцій. Співвідношення емоційного акту та його зовнішніх проявів. Різниця між емоціями та почуттями. Емоційні стани. Афекти та пристрасті. Вищі почуття. Вправа «Відгадай емоцію».

Тема 5. Поняття про психічні стани людини та їх характеристики

Загальна характеристика станів організму та психіки. Види психічних станів як динамічні характеристики загального стану психіки: збудженість, радість, страх, обурення, тривожність, впевненість, пригніченість, бадьорість, депресія тощо. Поняття про функціональні стани організму: активність, втома, сон, релаксація. Регуляція емоційних станів. Поняття про емоційний стрес. Стресостійкість людини. Поняття про депресію та способи її уникнення.

Практичне заняття з розвитку навичок позитивного мислення: прийоми позитивного мислення: позбавлення від негативних думок, позитивне

декларування. Прийоми збереження позитивного настрою. Тест «Ви вмієте бути щасливим?».

Практичне заняття № 1 з візуалізації: різниця між релаксацією та візуалізацією. Вправа «Гірська вершина» за І. Вачковим.

Практичне заняття № 2 з візуалізації: вправа «Квітуча рослина» за книгою Х. Грехем. Замальовування. Обговорення.

Практичне заняття № 1 з аутогенного тренування: психо-фізіологічні основи аутогенного тренування, мета його застосування. Основні правила проведення аутогенного тренування. Теоретичне знайомство з нижчою та вищою ступенями аутогенного тренування.

Практичне заняття № 2 з аутогенного тренування: освоєння основних вправ аутогенного тренування.

Практичне заняття з релаксації: види релаксації. Техніка розслаблення: напруження-утримання, розслаблення-спостереження. Засвоєння вправ на розслаблення різних груп м'язів.

Тема 6. Самосвідомість

Самосвідомість. «Я – образ», «Я – концепція» як продукт самосвідомості. Складові «Я – концепції»: когнітивний, емоційно-оцінний, поведінковий. Елементи. Самооцінка. Рівень домагань. Саморозвиток особистості. Міні-тест «20 – Я». Тест «Самооцінка».

Тема 7. Індивідуально-психологічні здібності особистості як умова успішної діяльності

Поняття про здібності. Загальні та спеціальні здібності. Кількісна та якісна характеристика здібностей. Класифікація здібностей. Виявлення здібностей. Здібності, обдарованість, талант. Розвиток творчих здібностей. Тест «Оцінка творчого мислення» (В. Б. Шарпань. «Психологія для всіх та кожного»).

Тема 8. Інтелект

Поняття про інтелект. Психофізіологія інтелекту. Структура інтелекту. Моделі інтелекту. Вплив середовища на розвиток інтелекту. Особистість та інтелект. Розвиток та діагностика інтелекту. Тест ТІП (тест інтелектуального потенціалу).

Тема 9. Дружба як сутність моральних та соціальних взаємин між людьми

Сутність поняття. Фактори дружби. Кодекс дружби. Юнацька дружба.

Тема 10. Любов як найвище людське почуття

Особистісне та соціальне значення любові. Різниця між захопленням та любов'ю. Трьохкомпонентна теорія любові. Класифікація стилів любові. Стадії любові. Мистецтво кохання.

Тема 11. Психологія залежності та дезадаптивних проявів людини

Психологічні витоки залежності. Типи залежностей, їх прояви у житті людини. Механізми подолання залежності. Адаптивність та дезадаптивність як соціальний феномен. Агресія та замкненість – полюси дезадаптивної поведінки. Психологічні захисти та їх прояви у житті людини.

Тема 12. Професійна самовизначеність

Інтереси та захоплення. Нахили та здібності. Професійне самовизначення як фактор розвитку пізнавальної активності та самостійності особистості. Мета життя. Тестування на визначення типу професії за методикою Є. Клімова.

Другий рік навчання

Тема 1. Теорія особистості за З. Фройдом

Вплив компонентів особистості на поведінку людини. Біологічні потреби ж основний механізм розвитку особистості. Періодизація розвитку особистості за З. Фройдом.

Тема 2. Теорія особистості за Е. Еріксоном

Стадії розвитку особистості. Кризовість – основний момент формування полярних якостей особистості. Прогресивний та регресивний розвиток.

Тема 3. Гуманістична теорія особистості К. Роджерса

Гнучкість самооцінки. Самоповага як основна потреба особистості. Внутрішня криза як рушій розвитку. Терапія, центрована на особистості.

Тема 4. Абрахам Маслоу та трансперсональна психологія

Психологічні характеристики особистості: сталість, мінливість, єдність, активність. Спрямованість особистості, рівень домагань.

Тест на визначення рівня домагань.

Тема 5. Самопізнання як рушійна сила досягнення успіху у становленні особистості

Самопізнання шляхом інтроспекції «Я – концепції». Функції, природа, «Я – схеми». Пізнання свого «Я» через соціальну взаємодію, зворотний зв'язок. Самосвідомість. Вправа з візуалізації «Зустріч із внутрішнім наставником» на саморозуміння, самоусвідомлення власних якостей та комплексів.

Тема 6. Типи акцентуованих особистостей за К. Леонгардом

Акцентуації характеру та темпераменту за К. Леонгардом. Характеристика типів акцентуації особистості: демонстративний, параноїдальний, лабільний, сензитивний, епілептоїдний, психостенічний, педантичний тощо.

Практичне заняття: тест на визначення акцентуацій характеру за методикою А.Є. Личко.

Тема 7. Аналітична психологія Карла Юнга

Психологічні типи за Карлом-Гюставом Юнгом. Екстравертований та інтровертований типи. Установки свідомого та підсвідомого.

Практичне заняття: проєктивна методика на визначення характерологічних рис особистості «Неіснуюча тварина».

Тема 8. Класифікація типів людей за будовою тіла

Зв'язок характеру з будовою тіла. Типи будови тіла за Е. Кречмером – астеніки, атлети, пікніки. Характеристики типів. Типи будови тіла за У. Шелдоном: вісцеротонік, соматотонік, церебротонік.

Практичне заняття на визначення типу характеру за методикою Дж. Олдхема.

Тема 9. Періодизація інтелектуального розвитку за Ж. Піаже

Структура інтелекту. Інтелектуальний розвиток особистості. Рівні інтелектуального розвитку. Фактори розвитку інтелекту. Тести на визначення рівня розвитку та практичні завдання для вправлення.

Тема 10. Девіантна поведінка як відхилення від норми

Психологічні причини виникнення неадекватних поведінкових реакцій. Психологічні захисти як адаптивні та дезадаптивні механізми поведінки. Корекція поведінки.

Тема 11. Психологія емоцій страху та тривоги

Тривожність. Методи подолання тривожності. Страх як психологічна проблема особистості. Фобії. Усвідомлення причин страхів та фобій. Практичне завдання на подолання страху.

Практичне заняття: прийоми швидкого відпочинку. Практичне виконання вправ. Візуалізація «Водоспад».

Тема 12. Забобони: джерела та методи боротьби з ними

Забобони, стереотипи – розповсюджене соціальне явище. Джерела виникнення забобонів та стереотипів. Явні та приховані забобони. Методи боротьби, умови подолання.

Тема 13. Концепція життєвого світу особистості за Ф. Василюком та Т. М. Титаренко

Життєвий світ: внутрішній та зовнішній аспекти. Типи життєвого світу: внутрішньо простий та зовнішньо легкий, внутрішньо простий та зовнішньо важкий, внутрішньо складний та зовнішньо легкий, внутрішньо складний та зовнішньо важкий.

Модуль «Соціальна психологія» (16 год.)

Перший рік навчання

Тема 1. Спілкування як провідна складова соціалізації особистості

Визначення поняття «спілкування». Структура та засоби спілкування. Сторони спілкування: мотиваційна, комунікативна, перцептивна, інтерактивна, почуттєва, Засоби спілкування: мова, інтонація, жести, міміка, відстань. Прояви у спілкуванні людей їх темпераменту та характеру. Тест «КОС» на виявлення комунікативних та організаційних схильностей особистості.

Тема 2. Невербальні засоби спілкування

Мова тіла. Пози та жести. Хода. Міжособистісний простір: інтимна зона, соціальна зона, публічна зона. Інтерпретація міміки та жестів. Аналіз ситуацій у спілкуванні. Тест «Чи розумієте ви мову міміки та жестів?» (автор В. Коновалов). Вправи: «Продемонструй стан», «Передай почуття».

Тема 3. Мовленнєві засоби спілкування

Інтонація як спосіб вираження відчуттів, емоцій, ставлення. Темп мовлення. Швидке мовлення як ознака схвильованості. Повільне мовлення як ознака пригніченості. Пади мовлення. Модуляція голосу як засіб впливу на слухачів.

Тема 4. Позичі у спілкуванні

Позичі спілкування за Е. Берном. Его-стани: «Батько», «Дорослий», «Дитина». Форми поведінки, типові

для Батька, Дорослого, Дитини. Позиції у спілкуванні за Томасом А. Харісом. Тест «Три Я» (Б. Жариков, Е. Крушельницький «Для тебе та про тебе»).

Тема 5. Стилi спілкування

Стилi спілкування: духовне міжособистісне, ділове, примітивне, маніпулятивне, формально-рольове, світське. Поняття про етикет та його роль у спілкуванні. Маніпулювання: причини та наслідки. Застосування техніки ігнорування у спілкуванні з маніпулятором. Тест «Маніпулятор» (А. С. Прутченков. «Наедине с собой»).

Тема 6. Механізми міжособистісного сприйняття

Перше враження. Ефект ореолу. Основні помилки при формуванні першого враження: вищості, привабливості, ставлення до нас. Настанова. Вплив настанови на міжособистісне сприйняття.

Тема 7. Бар'єри у спілкуванні

Найбільш поширені бар'єри у спілкуванні: демонстрація різниці позицій, незрозуміння інтересів, стану співбесідника, його ставлення до інших людей; конфліктогенні риси; оцінні судження; перехід з ролі на особистість; бар'єр несумісництва характерів; бар'єр спілкування на ґрунті страждання чи горя, огидливості або бридливості; бар'єр зневажання, страху, сорому і провини; бар'єр спілкування, пов'язаний із гнівом. Стереотипізація.

Тема 8. Активне та пасивне слухання

Значення слухання у процесі взаємодії з людьми та впливу на людей. Процес слухання. Активне слухання (нерефлексійне та рефлексійне слухання). Пасивне слухання. Емпатія. Правила емпатійного слухання. Тест «Чи вмiєте ви слухати?» (Г. Щьокін. «Візуальна психодіагностика та її методи»).

Тема 9. Прийоми викликання симпатії до себе. Самопрезентація

Знаки уваги: комплімент, похвала, підтримування. Спрямованість компліментів: зовнішність, внутрішній світ

людини, професійні якості, об'єкти гордості. Як правильно зробити комплімент. Самопрезентація. Використання факторів привабливості, компетентності, ставлення до нас у формуванні свого позитивного образу у співбесідника. Вправи «Комплімент», «Самопрезентація».

Тема 10. Конфлікт

Конфлікт – чи завжди це погано? Конструктивне вирішення конфліктів. Основні стилі вирішення конфліктів: конкуренції, ухиляння, пристосування, співпраці, компроміс. Визначення програми дій у ситуаціях конфлікту. Тест К. Томаса «Стилі вирішення конфліктів».

Другий рік навчання (16 год.)

Тема 1. Колектив і особистість

Соціально-психологічні особливості взаємодії людей у малій групі. Види груп (умовні і реальні, постійні і тимчасові, формальні й неформальні, великі і малі). Нормативний соціальний вплив: потреба бути прийнятим.

Тема 2. Упередження особистісної залежності

Поняття про конформізм. Причини, що обумовлюють високий рівень конформності людини та феномену групового тиску. Негативізм як риса особистості. Конформність і соціальне схвалення: експеримент С. Аша з визначенням довжини лінії.

Практичне заняття з розвитку вмінь впевненої відмови.

Тема 3. Психологічні аспекти сімейних стосунків

Укладання шлюбу. Готовність особистості до ролі чоловіка та дружини. Труднощі збереження почуттів у повсякденному житті. Фактори, що впливають на стабільність шлюбу. Шлюби, які відносяться до групи ризику.

Тема 4. Функції сім'ї, стилі сімейного виховання

Психологічні аспекти сімейного життя. Психологічні особливості взаємостосунків у сім'ї. Готовність особистості до вступу у шлюб та відповідальність за прийняття рішень.

Функції сім'ї: господарсько-побутова, первинного соціального контролю, емоційна, виховна, сексуальна, духовного спілкування. Типи негармонійного виховання.

Тема 5. Інтимні стосунки

Сексуальне життя. Норма і патологія. Хвороби, що передаються статевим шляхом. Прийняття на себе відповідальності за майбутнє. Розрив стосунків.

Тема 6. Варіативність статевої дисгармонії розвитку

Поняття про маскулінізацію та фемінізацію особистості. Вплив фактору ризику та екстремальних ситуацій на особистість. Можливість коригування відхилень статевого розвитку за рахунок самоусвідомлення існуючого стану. Упередження можливих складностей подальшого життя.

Тема 7. Проектування професійного життєвого шляху

Вибір професії. Життєвий план. Класифікація професій. Фактори, що впливають на вибір професії. Професійна орієнтація. Професійна діагностика. Професійний відбір. Вимоги до вибору професії. Професійно важливі якості. Престижність професій.

Типи професійного оточення та відповідні їм типи особистості (за Голандом): реалістичний, інтелектуальний, соціальний, конвенційний, артистичний.

Модуль «Людина і суспільство» (16 год.)

Перший рік навчання

Тема 1. Людина і суспільство у вимірі соціології

Поняття соціології. Сучасне суспільство як об'єкт соціології. Суть предмета соціології. Співвідношення з іншими суспільними науками. Історичний шлях

соціологічної науки: причини виникнення, основні етапи та основні характеристики сучасної соціології.

Тема 2. Суспільство як соціальна реальність

Суспільство як соціальна система. Поняття: «система», «соціальна система». Основні характеристики соціальної системи: розмаїття та ієрархія, інтегративна якість, самоврядування, людина як універсальний елемент соціальної системи. Громадянські та соціальні права особистості.

Тема 3. Соціальні зв'язки як соціальне явище

Поняття: «зв'язок», «соціальний зв'язок». Значущість соціальних зв'язків у соціумі. Сторони, складові соціальних зв'язків: соціальний контакт, соціальна дія, соціальна взаємодія, соціальні відносини – їх суть та єдність. Принципи детермінації.

Тема 4. Соціальні системи та особистість

Особистість як біосоціальна система. Соціалізація особистості: поняття «соціалізація», «ресоціалізація», «агент соціалізації». Етапи соціалізації. Детермінанти соціалізації: внутрішні та зовнішні, природні та соціальні.

Тема 5. Мобільність (життєздатність) як соціальний процес

Поняття «мобільність». Теорія мобільності П.О. Сорокіна. Основні характеристики мобільності: багатонаправленість, вертикальна та горизонтальна, одинична та масова, особистісна та групова. Детермінанти мобільності: внутрішні та зовнішні. Соціальна зрілість особистості.

Тема 6. Формування особистості у процесі соціалізації

Поняття: «адаптація», «соціальний контроль», «імітація», «ідентифікація», «девіантність». Планування життя як процес: мрії, цілі, план, втілення.

Тема 7. Культура самозбереження особистості

Поняття: «культура», «самозбереження», «здоров'я». Соціальні засади культури самозбереження,

внутрішні детермінанти особистості, шляхи досягнення відповідного рівня культури самозбереження.

Тема 8. Соціологічне дослідження як складова соціології

Основні характеристики соціологічного дослідження: об'єкт, предмет; етапи, інструментарій. Методи соціологічного дослідження: методи збору інформації та методи аналізу інформації. Анкета та анкетування: принцип побудови та проведення.

Практичне заняття: проведення анкетування та обробка анкет соціологічного дослідження за програмою «ОСА», підбиття підсумків анкетування.

Другий рік навчання (16 год.)

Тема 1. Молодь як складова суспільства

Поняття «молодь». Молодь як елемент соціальної структури, як особлива соціально-демографічна група, як соціальна організація та соціальний інститут. Структур молоді. Принципи детермінації та конкретно-історичного в характеристиках молоді.

Тема 2. Соціалізація молоді

Поняття: «соціалізація», «ресоціалізація», агент соціалізації. Детермінанти соціалізації молоді: внутрішні та зовнішні. Етапи соціалізації молоді. Соціальні ролі, соціальні статуси, соціальна позиція молоді.

Тема 3. Мобільність (життєздатність) молоді я соціальний процес

Поняття «мобільність». Принципи детермінації та конкретно-історичного в основних характеристиках мобільності молоді: вертикальної та горизонтальної багатонаправленої, особистої та групової, одиничної та масової.

Тема 4. Соціальна зрілість молоді

Поняття: «вік соціальний», «віково-рольове очікування», «соціальна зрілість». Ознаки рівня розвинутості молоді самостійність як центральна ознака.

Детермінанти соціальної зрілості молоді: внутрішні та зовнішні. Ціннісні орієнтації молоді. Шляхи досягнення соціальної зрілості молоді.

Тема 5. Свобода молоді як соціальна категорія

Поняття: «свобода», «свавілля», «залежність», «незалежність». Свобода молоді як можливості та відповідальність. Детермінанти свободи молоді: внутрішні та зовнішні. Свобода як умова розвитку молоді. Шляхи досягнення внутрішньої свободи молоді.

Тема 6. Соціальне управління та молодь

Поняття: «управління», «самоврядування», «соціальний контроль», «девіантність». Самоорганізація молоді як соціальний процес: цілепокладання, планування, діяльність щодо втілення планів. Культура самозбереження молоді: внутрішні та зовнішні детермінанти.

Тема 7. Соціологічне дослідження проблем молоді

Основні характеристики соціологічного дослідження молоді. Методи соціологічного дослідження молоді: методи збирання інформації, методи аналізу інформації. Анкета, принципи її формування, анкетування.

Соціологічний практикум. Визначення об'єкта та предмета дослідження, розробка анкети, анкетування. Обробка інформації, аналіз та висновки.

Підведення підсумків анкетування та навчання за модулем «Людина та суспільство».

Модуль «Психологічні тренінги» (32 год.)

Перший рік навчання

Тема 1. Особливості психологічних вправ, ігор та психотехнік

Ознайомлення учасників зі специфікою роботи у Т-групах, з правилами спілкування у групі; ознайомлення з різними видами ігор та технік: діагностичними та

корекційними, рольовими та проєктивними, комунікативними та діловими.

Розігриваючі ігри: ігри-вітання та ігри згуртованості групи. Вправи: «Самопрезентація», «Снігова куля», «Представлення»; гра «Пошта пропозицій та бажань» тощо.

Тема 2. Тренінг встановлення довірливих стосунків та партнерського спілкування з однодумцями

Вправи, спрямовані на встановлення довірливих стосунків, згуртування групи, створення позитивного емоційного клімату, стимулювання активності та відвертості учасників. Розвивають такі якості, як довіра до іншої людини, повага до її думок, почуттів, безоцінкове емпатійне ставлення до іншої людини. Вправи: «Прорвись у коло», «Спина до спини», «Малюки та велетні», «Хвиля довіри» тощо.

Тема 3. Самоусвідомлення та самовдосконалення старшокласників

Вправи та психотехніки, які допомагають усвідомити і зрозуміти власне, унікальне та неповторне «Я», удосконалити свої позитивні якості та зменшити прояв негативних, збагатити свій внутрішній світ.

Ознайомлення учасників з поняттям «Я – концепція», з її складовими; вправи, орієнтовані на розуміння свого «Я»: «Моє дерево», «Листопад», «Моя тварина» тощо.

Тема 4. Формування зворотного зв'язку

Вправи та психотехніки, що дають можливість старшокласникам отримати інформацію про себе ззовні (побачити «сліпу пляму» – за Джогарі): як його дії чи висловлювання сприймаються оточуючими, які він має переваги чи недоліки, якою він є людиною – як матеріал для рефлексії та подальшого саморозвитку. Вправи побудовані за принципом «зворотного зв'язку». Вияв позитивного сприйняття та орієнтованості в собі та інших: «Інтерв'ю», «Самосуд», «Поділися зі мною» тощо.

Тема 5-6. Соціометричний тренінг

Прийоми та техніки, які дозволяють виявити рівень гурткової згуртованості та оцінити міжособистісні (емоційні та ділові) зв'язки у групі, визначити груповий статус кожного учасника тренінгу, симпатії і, можливо, антипатії, виявити неформальних лідерів та, при наявності, ізольованих, аби покращити мікроклімат групи та змінити статус останніх.

Розуміння людини як істоти соціальної; розвиток умінь «відчувати» іншу людину, вправи: «Друкарська машинка», «Соціометрія», «Чарівна рука», «Прийняття рішення», «Жива картинка», «Психологічний театр» тощо.

Тема 7. Позитивне самовиховання

Аналіз сильних та слабких сторін особистості учасника, довіра до самого себе, розвиток вміння відстоювати свої думки та бажання вчать наполегливості, цілеспрямованості та ініціативності. Оволодіння психотехнічними прийомами, спрямованими на формування самодовіри та самоповаги: «Так-так, ні-ні, так, але», «Хвальковитість», «Три ім'я», «Перебільшення або повна зміна поведінки», «Нове місто» тощо.

Тема 8. Практичне самопізнання

Методики та вправи на формування розвитку самопізнання: оволодіння практичним самопізнанням, звільнення від психологічних бар'єрів, розвиток навичок самоаналізу, самоспостереження та самоконтролю. Усвідомлення потреби в самовдосконаленні шляхом створення ситуацій нового бачення себе. Вправи: «Асоціації», «Дзеркало», «Знайди пару», «Автопортрет», «Чоловічок».

Тема 9. Формування особистості і власного «Я»

Тренінг на усвідомлення, переживання власного «Я», забезпечення внутрішнього узгодження, інтерпретації досвіду. Вправи на усвідомлення себе і своєї поведінки: мальований тест «Я-реальний», «Я-ідеальний». Вправи: «Покинтий магазин», «Полярність» тощо.

Тема 10. «Тренінг упевненості в собі»

Тренінг спрямований на розвиток позитивної самооцінки (вчить наполегливості, розвиває вміння відстоювати свої думки та бажання), набуття навичок упевненої поведінки. Вправи: «Гості», «Захоплення ініціативи у діалозі» тощо.

Тема 11. «Тренінг розвитку комунікативних здібностей»

Відпрацювання навичок поведінки у спілкуванні, дискусії, розвиток умінь вести розмову чи диспут, бути переконливим, аргументувати свою думку, тренування здатності відокремлювати головне і відкидати зайве, подолання психологічних бар'єрів у спілкуванні. Вправи «Катастрофа в пустелі», «Шукаю друга», «Обмеження», «Кордон», «Крок назустріч» тощо.

Тема 12. «Активізація особистісних ресурсів»

Навчання навичкам концентрації уваги й сили уявлень та контролю мимовільної розумової активності, вправи на створення відчуття розкритості і свободи, на зняття напруги. Дихальні вправи: «Включення позитивної мотивації», релаксація тощо.

Тема 13. «Психотехніки, спрямовані на допомогу у вирішенні проблем»

Інформація та вправи на формування адекватної реакції в різних ситуаціях, розвиток навичок ведення внутрішнього діалогу, вироблення стійких власних настанов та переконань і розширення світогляду; узгодження усіх своїх внутрішніх особливостей, розвиток навичок, зняття протиріч за допомогою вправ: «Розмова зі зміною позиції», «Метафора проблеми», «Завіса».

Тема 14. «Психотехніки, спрямовані на самовдосконалення особистості»

Розвиток навичок безконфліктного та ефективного спілкування; розвиток саморегуляції, самоконтролю імпульсів та настрою; розвиток особистісно значущих

якостей за допомогою вправ: «Зміни себе», «Так-ні», «Агресивна відповідь», «Мое Я», «Твій час».

Тема 15. «Самоусвідомлення та самосприйняття»

Збільшення пізнавальних можливостей старшокласників шляхом розвитку всіх видів і властивостей пізнавальних процесів та розширення кругозору. Вправи, спрямовані на зосередженні і на теперішньому, розширення усвідомлення поведінки, покращення розуміння конфліктних сторін своєї особистості: «Зони усвідомлення», «Перебільшена поведінка», «Ляльковий театр» тощо.

Другий рік навчання (32год.)

А. Феномен міжособистісної сумісності

Заняття 1. Взаємне прийняття партнерів по спілкуванню:

- вправа «Самопрезентація» – представлення, прояв власної найяскравішої риси чи вміння, таланту;
- на основі ділення на контактні групи проведення вправи «Ми сьогодні і в майбутньому»;
- на основі продемонстрованих елементів самовизначення та самопрезентації вироблення та корекція правил життєдіяльності під час тренінгових занять;
- вивчення побажань та особливостей акцентуації поведінки вихованців «Скринька бажань».

Заняття 2. Корекція понять про суб'єктивність та об'єктивність задоволеності особистості процесом та результатами соціальної взаємодії:

- інформація «Людина в мікро- та макросоціумі», вміння формувати мету та конкретні завдання в певних життєвих обставинах та в житті загалом;
- вправа «Складанка» та її аналіз;
- проективна методика «Самоідентифікація»;
- можливості особистісного росту.

Заняття 3. Міцність, єдність, стійкість міжособистісної взаємодії та взаємин у групі:

– дослідження нормативних чинників їх існування та функціонування (на основі базових знань про види та типи груп);

– тренінгова вправа «Моя група» – можливість переходу з позитивної життєдіяльності до рівня функціонування групи ризику.

В. Конфлікт та варіативність соціально-психологічних підходів до його упередження та вирішення

Заняття 1. Конфліктологія як галузь психологічної науки, що дає можливість людині створити позитивний соціум:

– тренінг-гра «Шок», що дає можливість проведення елемента диспуту «Людина у кризовій ситуації»;

– варіативність розуміння «Конфлікт і криза», типологія конфліктів;

– роздум-тренінг «Чи можна прожити без конфліктів?».

Заняття 2. Особистість та її самооцінка з позиції конфліктології:

– взаємозв'язок дрібної моторики кінцівок та мозкової діяльності;

– розвиток уміння візуалізації власного психологічного стану, вправа «Веселка»;

– коригуюча тренінгова методика «Я можу!?».

Заняття 3. Психофізіологічні особливості старшокласника, молодшої людини та їх самокорекція:

– тренінг «Ранкова зарядка»;

– тренінг психофізіологічного стану, гра «Курчатко-ведмежатко»;

– виявлення гуртківців, що потребують особливої уваги та піклування.

Заняття 4. Вміння діагностувати рівень конфлікту та його значущість для особи та соціуму:

- мальований тренінг «Жабеня в болоті чи в польоті?»;
- взаємозалежність інтелектуального розвитку людини сформованості її морально-етичних норм, рис характеру стилю поведінки при вирішенні конфліктів;
- тренінгова вправа «Порушення ближньої зони».

С. Інтеграція особистості вихованця у соціум.

Заняття 1. Фактори ризику й особистість молодшої людини:

- тренінг «Створимо себе»;
- аналіз результатів рефлексії: вироблення вміння виявити індивідуальні риси чи якості, що потребують корекції.

Заняття 2. Молода людина і її родина:

- тренінгова вправа «Родовід»;
- інформація про вплив макросоціуму на життя сім'ї;
- проблематика неповних кризових сімей;
- тренінг «Ти + Я», який дає можливість розуміння переорієнтації ролей у проблемних сім'ях.

Заняття 3. Вибір товаришів, друзів і «груп підтримки»:

- вправа «Життя вдалося»;
- діалог-роздум «Розуміння «групи підтримки»»;
- вправа «Хочу та буду».

Заняття 4. Почуття закоханості, кохання у підлітковому та юнацькому віці:

- психолого-педагогічний твір «Чи існує кохання?»;
- корекція привнесених стереотипів «фанатичної закоханості та суперстатевих відносин»;
- індивідуальна допомога та її варіативність.

Заняття 5. Перспективи створення власної сім'ї:

- цнотливість та шлюб;
- тренінгова гра «Наші зв'язки»;
- вправа «Зворотний зв'язок».

Д. Вироблення адекватної поведінки в умовах негативних впливів соціального середовища. Фактори ризику й особистість молодшої людини.

Заняття 1. Розуміння молодшою людиною можливості власної участі у формуванні своєї майбутньої долі:

- сюжетно-рольова психологічна гра «Людина у місті»;
- онтогенез особливостей негативного впливу на маленьку дитину, підлітка, молодшу людину й варіативність наслідків;
- вправа «Ні-так».

Заняття 2. Фактори ризику й особистість молодшої людини:

- визначення та рейтингове розташування факторів ризику;
- градація та варіативність впливу цих факторів на молодшу людину;
- тренінгова гра «Зона комфорту»;
- вправа «Ложка дьогтю в діжці меду».

Заняття 3. Відчуття дорослості та адекватна самооцінка життєдіяльності:

- комплексна рольова гра «Життя – театр, і всі ми в ньому актори»;
  - вправа «Перешкоди»;
  - вправа «Ріка життя та людина».
- Підбиття підсумків у формі творчого звіту.

Програма модуля «Вікова психологія» (32 год.)

Другий рік навчання

1. Загальні питання вікової психології

Вікова періодизація, вікові періоди онтогенезу: дитинство, юність, зрілість, старість. Вікові новоутворення та вікові кризи. Віковий розвиток: фактори та закономірності. Предмет та методи вікової психології. Фактори та закономірності розвитку психіки.

2. Психологічні особливості розвитку дитини на різних вікових етапах

2.1. Раннє дитинство (1-3 роки). Розвиток психічних функцій. Розвиток емоцій, самосвідомості.

2.2. Розвиток у дитинстві та отрочстві. Новонародженість. Криза першого року життя. Життєвий світ дитини.

2.3. Дошкільне дитинство. Гра як провідна діяльність. Розвиток психічних функцій, життєвого світу.

2.4. Шестирічки. Молодший шкільний вік. Криза 7 років. Навчальна діяльність. Мотивація та самооцінка. Проблема навчання.

2.5. Підлітковий вік. Пубертатна криза. Розвиток психічних функцій та моральної самосвідомості. Поняття про акселерацію та підлітковий інфантилізм. Особистісна нестабільність та інші проблеми.

2.6. Старший шкільний вік: рання юність (16-17 років). Перехідний період. Умови розвитку. Стабілізація особистості, самовизначення.

2.7. Розвиток дорослої особистості. Юність (17-23 роки). Криза 17 років. Умови розвитку. Основні лінії онтогенезу. Характеристика зрілої особистості.

2.8. Молодість (20-30 років). Головні сторони життя. Основні лінії онтогенезу. Криза 30 років. Проблема сенсу життя.

2.9. Дорослість (старше 30 років). Особливості розвитку особистості. Професійна продуктивність. Взаємини з дітьми. Психологічний вік.

3. Стадійність психічного розвитку

Критерії періодизації вікового розвитку. Стадії розвитку дорослого.

4. Проблеми психічного розвитку

Концепції Д. О. Леонтєва та Л. С. Виготського про формування вищих психічних функцій (сприймання, увага, пам'ять, емоції, уява). Життя та діяльність. Структура діяльності. Провідна діяльність. Спілкування як вид діяльності.

5. Мотивація як фактор спонукання людини до дії

Мотив, мотиваційна сфера та життєвий принцип. Домінуючі мотиви та варіанти ліній онтогенезу.

6. Психічні фази розвитку особистості

Розвиток особистості. Періодизація розвитку особистості за З. Фройдом, Е. Еріксоном, Л. Колбергом, А.В. Петровським, Ж. Піаже.

7. Розвиток емоційно-вольової сфери особистості

Генезис емоційно-вольової сфери особистості. Особливості її смислової сфери на кожному віковому етапі розвитку людини.

8. Моральний розвиток людини

Стадії морального розвитку (Ж. Піаже, Л. Кольберг). Основні психологічні механізми морального розвитку людини.

9. Онтогенетичний розвиток творчої особистості

Становлення творчої особистості, онтогенез. Творчість та уява, їх взаємозв'язок у процесі вікового зростання, особливості кожного вікового етапу.

10. Самосвідомість

Динаміка самосвідомості в процесі дорослішання. Три рівня самосвідомості, їх інтеграція між собою. Вікові особливості становлення самосвідомості.

Бібліографія

1. Андреев В. И. Деловая риторика. - М.: Народное образование, 1995. - 208 с.
2. Андреев В. И. Конфликтология, искусство споров, проведение переговоров, разрешение конфликтов. - Казань, 1992.
3. Арнольд О. Р. Ролевой тренинг. Методическое пособие. - М., 1989.
4. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры - М.: Центр общечеловеческих ценностей. 1996.- 336 с.
5. Берне Р. Развитие Я-концепции и воспитание. - М., 1987.
6. Бех І.Д. Виховання особистості: В 2-х т. - К.: «Либідь», 2003.-т. 1 -344 с.
7. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання. - К.: ІЗМН, 1998. - 204 с.
8. Большаков В.Ю. Психотренинг: Социодинамика. Упражнения. Игры. - СПб.: «Социально-психологический центр», 1996. - 380 с.
9. Вачков И.В. Введение в тренинговые технологии // Психологическое сопровождение выбора профессии /Под ред. Л.М. Митиной. - М.: Московский психолого-социальный институт, 1998. - С. 66-78.
10. Вачков И.В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники. - М.: Ось-89, 2000. - 223 с.
11. Гусев С.С., Пукшанский Б.Я. Обыденное мировоззрение: структура и способы организации. - СПб., 1994.
12. Грановская Р. М. Элементы практической психологии. -СПб.: Свет, 1997. - 608 с.
13. Діловий етикет. - К.: «Альтерпрес», 1998. - 320 с.
14. Дерябин А.А. Я-концепция и теория когнитивного диссонанса: обзор зарубежной литературы.

15. Зайцева Т.В. Теория психологического тренинга: психологический тренинг как инструментальное действие. - СПб.: Речь, М.: Смысл, 2002.
16. Занюк С.С. Психологія мотивації. - К.: Либідь, 2002. - 303 с.
17. Захаров В.П., Хрящева Н.Ю. Социально-психологический тренинг. Учебное пособие. - Л.: Изд-во ЛГУ, 1989.
18. Исурина И. Г. Групповая динамика в тренинговых группах // Журнал практического психолога. - 1998. - №1. - С. 31-44.
19. Как построить свое «Я» / Под ред. В. П. Зинченко. - М.: Педагогика, 1991. - 136 с.
20. Кон И. С. В поисках себя. Личность и ее самопознание. - М., 1984.
21. Кочюнас Р. Основы психологического консультирования. - М., 1999.
22. Кричевский Р. Л., Дубовская Е. М. Психология малой группы: теоретические и прикладные аспекты. - М.: Изд. МГУ, 1991. - 207 с.
23. Киричук О. В. Основы психології. - К.: Либідь, 1987. - 631 с.
24. Кулагина И. Ю. Возрастная психология. - М.: ТЦ Сфер 2001. - 463 с.
25. Маклаков А. Г. Общая психология. - СПб.: С.-П., 2001. - 582 с.
26. Мухина В. С. Детская психология. - М.: Просвещение, 1985. - 277 с.
27. Немиринский О. В. Личностный рост в терапевтической группе. - М., 1999.
28. Организация и проведение тренинга: Учебное пособие - Л., 1991.
29. Основы практичної психології /В. Г. Панок, Т. М. Титаренко, Н. В. Чепелева та ін.: Підручник. - К.: Либідь, 1999. - 536 с.

30. Психология: Підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін., за ред. Ю. Л. Трофімова. - 3-є видання. К.: Либідь, 2001. - 560 с.
31. Психодіагностика /упорядник Л. Терлецька, О. Главник/ - К.: Шкільний світ, 2002. - 111 с.
32. Психологічний тренінг /упорядник О. Главник/ - К.: Шкільний світ, 2002. - 111с.
33. Психологический статус личности в различных социальных условиях. - М., 1992.
34. Рибалка В.В. Методологічні питання наукової психології (досвід особистісно центрованої систематизації категоріально-почуттєвого способу). Навчально-методичний посібник. - К.: Ніка-Центр, 2003. - 204 с.
35. Рудестам К. Групповая психотерапия. Психокоррекционные группы: теория и практика. - М.: Прогресс, 1993. - 368 с.
36. Скотт Дж. Конфликты, пути их преодоления. Хэйзел Маркус, Пола Нуриус. Возможные «Я»: посредники между мотивацией и Я-концепцией. - Wiley, 1987.
37. Семиченко В.А. Психология личности. - К., 2001. - 426 с.

ПРОГРАМА ТВОРЧОГО ОБ'ЄДНАННЯ «ОСНОВИ УЧНІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ»

Пояснювальна записка

Створення умов для самореалізації учнівської молоді, залучення її до участі у прийнятті можливих рішень є головною метою діяльності творчого об'єднання.

Сучасна школа повинна виховати особистість, яка зможе активно діяти у всіх сферах життя своєї держави, свого колективу, сформувані у неї навички самоврядування, виробити соціальну активність, відповідальність у процесі практичної громадської діяльності.

Наприкінці навчання діти повинні знати зміст поняття «самоврядування», його суть, завдання, організацію, структуру, алгоритм, створення проєктів та шляхи їх реалізації, методи інформаційного обміну, організацію виборів, права і обов'язки дитячого самоврядування. Крім того, вони мають володіти вмінням організувати та спланувати роботу будь-якого органу дитячого самоврядування, самостійно складати сценарії, проєкти заходів, розподіляти доручення в учнівському колективі, співпрацювати з іншими організаціями, орієнтуватися в інформаційному матеріалі.

Програма роботи творчого об'єднання розрахована на учнів 8-11 класів основного рівня на 4 роки.

Навчально-тематичний план Перший рік навчання

№	Тема	Кількість годин		
		Теорія	Практика	Разом
1.	Вступне заняття «Я – громадянин України»	2	4	6

№	Тема	Кількість годин		
		Теорія	Практика	Разом
2.	Перспективи розвитку самоврядування	6	–	6
3.	Учнівське самоврядування: суть, завдання, організація	20	8	28
4.	Теорія лідерства	12	8	20
5.	Система та механізм роботи комісій парламенту дітей	8	8	16
6.	Організація, підготовка та проведення сесій	8	8	16
7.	Організація, підготовка та проведення заходів, акцій, маніфестацій	12	12	24
8.	Робота з молодшими школярами згідно з напрямком «Я – родина – Батьківщина»	8	8	16
9.	Інформаційне забезпечення діяльності органів дитячого самоврядування	8	4	12
	УСЬОГО	84	60	144

Програма Перший рік навчання

Вступне заняття «Я – громадянин України» (6 год.)

Розуміння понять: громадянин, громадянство, громадянське суспільство, громадянська свідомість, активна життєва позиція.

Громадські організації, їх роль у процесі розвитку держави (оглядово). Практичні заняття: диспути, дискусія, круглий стіл.

Перспективи розвитку самоврядування (6 год.)

Періодизація учнівського самоврядування у вітчизняній школі.

Історія виникнення дитячого самоврядування. Політклуби та клуби цікавих зустрічей.

Учнівське самоврядування: суть, завдання, організація (28 год.)

Учнівське самоврядування і його завдання. Як організувати учнівське самоврядування. Структура учнівського самоврядування, функції учнівського самоврядування.

Учнівське самоврядування у школі і середовищі.

Розподіл обов'язків у органах учнівського самоврядування.

Права й обов'язки учнів.

Зміст діяльності самоврядування.

Напрямки роботи комісій.

Планування роботи.

Інформаційно-рекламні вісники.

Роль педагога-консультанта в розвитку самоврядування.

Нормативні документи (статут, положення про вибори).

Вибори. Секрети керівництва.

Шкільні пресцентри.

Готуємо збори.

Теорія лідерства (20 год.)

Поняття: лідерство, його походження. Лідери і керівники.

Лідери й авторитети. Лідери і менеджери. Лідерство як потреба самовираження, самореалізації людини.

Історичні стилі керівництва (оглядово).

Права й обов'язки лідера.

Портрети та образи лідерів різних віків, різних країн.

Практичні заняття:

– зустріч з лідером державних та недержавних організацій;

– тренінгові заняття: ділові ігри на тему розділу;

– тест на пізнання себе з точки зору лідерства.

Система та механізм роботи комісій Парламенту дітей (16 год.)

Функції та завдання комісій, програми та плани роботи. Документація. Банк даних по шкільних комісіях.

Комісії Парламенту:

- захисту прав дитини та допомоги у проблемних ситуаціях;
- екології, спорту та здорового способу життя;
- загальної та додаткової освіти;
- культури та дозвілля;
- інформації;
- з питань роботи з дітьми молодшого та середнього віку;
- мандатна;
- виборча.

Функціональні обов'язки членів комісії.

Організація, підготовка та проведення сесій (16 год.)

Методика проведення сесій Парламенту дітей.

Документація (програми, план проведення пленарних засідань, засідань комісій, проект рішення сесій). Ділові, рольові, ситуаційні ігри.

Організація, підготовка та проведення заходів, акцій, маніфестацій (24 год.)

Методика проведення заходів, складання сценаріїв, підбір літератури, фінансове забезпечення, розподіл доручень.

Робота з молодшими школярами згідно з напрямом «Я – родина – Батьківщина» (16 год.)

Навчання молодших учнів (7-10 років). Знайомство з програмою Федерації дитячих організацій України.

Робота над темами: «Червона Калина», «Край мій Лелечий», «Дорога до «Берегині», «Котигорошко», «Помагай», «Повір у себе», «Старт до лідерства».

Інформаційне забезпечення діяльності органів дитячого самоврядування (12 год.)

Створення інформаційного центру, банку даних. Випуск газети, інформаційних матеріалів.

Після закінчення першого року навчання вихованці молодіють навичками творчого самоврядування, ознайомлені з питаннями періодизації, з завданнями організацією учнівського самоврядування. Тому на першому році навчання переважна більшість занять – вивчення та опрацювання теоретичного матеріалу. Доцільніше проводити заняття у формі ділової гри.

Другий рік навчання

№	Тема	Кількість годин		
		Теорія	Практика	Разом
1.	Вступ	3	–	3
2.	Місьцеве самоврядування	9	–	9
3.	Учнівське самоврядування	12	12	24
4.	Іміджологія	32	24	56
5.	Діяльність парламенту дітей районного та шкільного рівнів	16	12	28
6.	Фірмовий стиль парламенту дітей	6	6	12
7.	Організація, підготовка та проведення сесій	12	12	24
8.	Робота з молодшими школярами згідно з напрямком «Я – родина – Батьківщина»	8	16	24
9.	Інформаційне забезпечення діяльності органів дитячого самоврядування	12	24	36
	УСЬОГО	110	106	216

1. Вступне заняття (3 год.)

Поняття самоврядування. Його мета і завдання.
Види самоврядування.

2. Місцеве самоврядування (9 год.)

Його історія і сучасність.

Історія виникнення місцевого самоврядування.
Етапи становлення місцевого самоврядування в країні.

3. Учніське самоврядування (24 год.)

Модель учнівського самоврядування.

Відповідність назви моделі структурі та змісту
роботи органу учнівського самоврядування.

Практичні заняття.

Тренінги, ділові ігри на виявлення лідера в
дитячому колективі, відпрацювання певних умінь і
навичок. Обов'язкове обговорення вражень.

Аналіз.

4. Іміджеологія (56 год.)

Поняття: особистість. Три складові особистості:
направленість, можливості, стиль.

Здібності особистості: загальні і спеціальні.

Типи мислення. Тип особистості.

Темперамент.

Поняття: імідж. Окладові іміджу.

Вплив іміджу на нормування і становлення ділової
людини. Життєвий план. Програма.

Лабораторні заняття: самопізнання. Тренінгові
заняття: ділові ігри на тему розділу.

Практичні заняття.

Вечір «Знайомтесь, це Я».

5. Діяльність Парламентів дітей районного та шкільного рівнів (28 год.)

Виїзди в школи.

Відкриті заняття парламенту.

Програма діяльності.

6. Фірмовий стиль Парламентів дітей (12 год.)

Емблема, девіз, слоган, пісня, прапор, роздатковий інформаційний матеріал.

7. Організація, підготовка та проведення сесій (24 год.)

Методика проведення сесій Парламенту дітей.

Документація (програми, план проведення пленарних засідань, засідань комісій, проект рішення сесій).

Ділові, рольові, ситуаційні ігри.

8. Робота з молодшими школярами (28 год.)

Згідно з програмою ФДОУ «Я – родина – Батьківщина», «Сім криниць людяності».

9. Інформаційне забезпечення діяльності органів дитячого самоврядування (36 год.)

Збір інформаційних матеріалів. Випуск газети.

Закінчуючи другий рік навчання, вихованці повинні застосувати на практиці вивчений теоретичний матеріал, організувати роботу комісій, провести сесії, самостійно розподілити доручення, провести заходи.

Третій рік навчання

№	Тема	Кількість годин		
		Теорія	Практика	Разом
1.	Вступне заняття	3	–	3
2.	Формування команди активу органу дитячого самоврядування	12	12	24
3.	Навчання лідерів	36	12	48
4.	Вибори керівного складу парламентів дітей	12	12	24
5.	Організація, підготовка та проведення сесій	12	12	24
6.	Організація, підготовка та проведення заходів, акцій, маніфестацій	18	18	36

№	Тема	Кількість годин		
		Теорія	Практика	Разом
7.	Робота з молодшими школярами згідно з напрямом «Я – родина – Батьківщина»	12	15	27
8.	Інформаційне забезпечення діяльності органів самоврядування	12	18	30
	УСЬОГО	117	99	216

1. Вступне заняття (3 год.)

Діяльність учителя – це духовна творчість, в якій він художник, а виховання – мистецтво /В. О. Сухомлинський/

2. Формування команди активу органу дитячого самоврядування (24 год.)

Згуртування команди активу, ради лідерів.

Формування команд для реалізації окремих завдань відповідно до програми та планів діяльності.

Розподіл доручень.

Функціональні обов'язки кожного члена команди.

Практичні заняття: психологічні тренінги «Я і мій колектив». Коло порад, перехідний мікрофон та інші.

3. Навчання лідерів (48 год.)

Проводиться за окремим планом, згідно з планом роботи комісії Парламенту дітей на рівні школи, району.

Ділове спілкування.

Публічні виступи.

Види публічних виступів.

Методика їх підготовки і проведення.

Тренінгові заняття: ділові ігри, аналіз своїх якостей, дій.

Практичні заняття: проведення зустрічі з незнайомою групою ровесників.

Завдання: комунікабельність.

4. Вибори керівного складу Парламенту дітей (24 год.)

Зміст понять «вибори», «виборча кампанія».

Положення про вибори.

Функції і завдання виборчої кампанії.

Передвиборчі програми.

Передвиборча агітація.

5. Організація, підготовка та проведення сесій (24 год.)

Методика проведення сесій Парламенту дітей.

Документація (програми, план проведення пленарних засідань, засідань комісій, проект рішення сесій).

Ділові ігри. Рольові ігри. Ситуаційні ігри.

6. Організація, підготовка та проведення заходів, акцій, маніфестацій (36 год.)

Методика написання сценаріїв, підбір методичної літератури, розподіл доручень, фінансове забезпечення заходів.

7. Робота з молодшими школярами (27 год.)

Заходи згідно з програмою ФДОУ «Я – родина – Батьківщина».

8. Інформаційне забезпечення органів дитячого самоврядування (30 год.)

Збір інформаційних матеріалів.

Випуск газети.

Після закінчення третього року навчання діти повинні самостійно сформувати команду та її актив, спланувати свою роботу, проаналізувати роботу свого колективу. У цей період педагог веде консультативні заняття, на яких діти отримують необхідну для їх роботи інформацію. У цей час необхідно скоординувати роботу в комісіях, а також поглиблювати здобуті знання.

Четвертий рік навчання

№	Тема	Кількість годин		
		Теорія	Практика	Разом
1.	Вступне заняття «Я – особистість»	3	6	9
2.	Соціологічні опитування	12	24	36
3.	Вивчення нормативно-правових документів	12	–	12
4.	Робота дитячої громадської приймальні Парламенту дітей	6	6	12
5.	Організація, підготовка та проведення сесій	12	12	24
6.	Організація, підготовка та проведення заходів, акцій, маніфестацій	18	18	36
7.	Робота з молодшими школярами згідно з напрямом «Я – родина – Батьківщина»	12	16	28
8.	Інформаційне забезпечення діяльності органів дитячого самоврядування	12	24	36
9.	Підбиття підсумків діяльності органів дитячого самоврядування за певний період	6	6	12
10.	Консультпункт	9	–	9
11.	Підсумкове заняття	3	–	3
	УСЬОГО	105	111	216

1. Вступне заняття (9 год.)

«Я – особистість».

Анкетування, диспути, круглий стіл.

2. Соціологічні опитування (36 год.)

«Я – особистість».

«Я в колі друзів».

«Як стати лідером».

«Що означає бути сучасним».

Лідер: посада чи покликання? (Аналіз і обговорення)

3. Вивчення нормативно-правових документів (12 год.)

Конституція України.

Конвенція ООН про права дитини.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Закон України «Про статус депутатів місцевих Рад».

Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування».

4. Робота дитячої громадської приймальні Парламенту дітей (12 год.)

Організація роботи дитячої лінії телефону довіри.

Консультування фахівцями дітей з різних проблемних ситуацій.

Круглі столи, зустрічі з органами влади, психологами, лікарями з питань проблем дітей та їх вирішення.

5. Організація, підготовка та проведення сесій (24 год.)

Методика проведення сесій.

Документація (програми, план проведення пленарних засідань, засідань комісій, проект рішення сесій).

Ділові, рольові, ситуаційні ігри.

6. Організація, підготовка та проведення заходів, акцій, маніфестацій (36 год.)

Методика написання сценаріїв, підбір методичної літератури, розподіл доручень, фінансове забезпечення заходів.

7. Робота з молодшими школярами (28 год.)

Згідно з напрямом ФДОУ «Я – родина – Батьківщина».

8. Інформаційне забезпечення органів дитячого самоврядування. (36 год.)

Збір інформаційних матеріалів.

Створення банку даних.

Випуск газети.

9. Підбиття підсумків діяльності органів дитячого самоврядування (12 год.)

Визначення кращого Парламенту дітей. Організація і проведення рейтингових опитувань, обробка результатів.

Конкурсна програма «Лідер року», круглі столи, обмін досвідом.

10. Консультпункт (9 год.)

Допомога лідерам районних парламентів (шкільних) з питань самоуправління в дитячому колективі.

11. Підсумкове заняття (3 год.)

Захід, підготовлений дітьми на основі вивченого матеріалу.

Прогнозований результат і методи його діагностики на закінчення реалізації програми.

Четвертий рік навчання – підсумковий. У цей період потрібна тільки методична допомога. Діти самі координують свою роботу та напрямки діяльності.

Прогнозований результат наприкінці вивчення програми

За результатами опанування програмою вихованці повинні володіти знаннями щодо змісту поняття самоврядування, його головних завдань, структури, алгоритмів, розробки проектів та шляхів їх реалізації, методів інформаційного обміну, організацією виборів, прав і обов'язків органів дитячого самоврядування.

Діти повинні вміти організовувати діяльність та планувати роботу будь-якого органу дитячого самоврядування, самостійно складати сценарії, проекти, заходів. Педагог повинен сформулювати здатність учнів керувати своїми діями, вчинками.

Учнівське самоврядування – це результат цілеспрямованих педагогічних зусиль по нормуванню учнівського колективу, який забезпечує формування ряду позитивних якостей (поваги до демократичних цінностей, норм співжиття, почуття солідарності, відповідальності), виробляє відчуття господарів у рідній школі, забезпечує розвиток організаторських здібностей у своїх членів шляхом залучення їх до управління шкільними справами та створення працездатних органів колективу, наділених реальними правами та обов'язками. Оволодівши певними знаннями, діти розвивають громадянські якості в системі демократичних відносин виховного колективу.

Бібліографія

1. Взрослый масштаб детского самоуправления //Первое сентября. -2000. - № 10.
2. Програма методиста Кіровоградського ДЮЦУ Доценко Тетяни Миколаївни. - Кіровоград, 2002.
3. Закони, норми і правила шкільного життя // Завуч. - 2000. - № 9.
4. Психологія і етика ділового спілкування / За ред. В.Н. Лаврипенко. - М., 1997,
5. Учнівське самоврядування в умовах сучасності /практичний порадник/ - Рівне: Обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2001.
6. Перспективи розвитку дитячого самоврядування //Позакласний час. - 2001. - № 22.

ПРОГРАМА МОЛОДІЖНОГО КЛУБУ

Пояснювальна записка

Метою й основним змістом роботи клубу є виховання молоді в дусі широкої соціальної комунікабельності, інтелігентного і відповідального ставлення кожного до самого себе, до людей, до навколишнього середовища, до природи.

Діяльність клубу спрямована на ослаблення для юнаків і дівчат негативних наслідків процесів, що відбуваються у суспільстві, а також створення умов для реалізації інтересів і життєвоважливих потреб молоді, їх повної самореалізації.

Провідна ідея роботи клубу – допомога, або принцип «допомога самодопомозі». Суть його – підтримати, обнадіяти і стимулювати підлітків, юнаків і дівчат на розвиток їхніх власних сил, конструктивну діяльність, використання усіх потенційних резервів.

Завдання молодіжного клубу – вироблення потреби щодо самовдосконалення клубівців як особистостей, формування їхніх організаторських здібностей, соціальної зрілості через розвиток пізнавальних та соціальних інтересів, захоплення улюбленою справою, виховання вміння спілкуватись, жити в колективі цікавим творчим життям.

Клуб виконує такі функції: соціально-педагогічна допомога, соціально-педагогічна профілактика, корекція соціальної поведінки і самопочуття молодої людини, комунікативна, ціннісно-орієнтаційна, рекреаційна.

Рекреаційна функція спрямована на зняття навчальної перевтоми, відтворення фізичних, інтелектуальних, емоційних сил молодої людини; на зміцнення здоров'я шляхом проведення ігрових, оздоровчих, розважальних, спортивних, туристично-екскурсійних програм, видовищних заходів для різних

вікових груп учнівської та студентської молоді. Рекреаційна функція є однією з провідних і пов'язана з отриманням насолоди від відпочинку, неформальна спілкуванням. Рекреаційний потенціал клубу реалізується через можливість змін видів клубної діяльності: спілкування з іншими, змагання, мистецтво, фізичні навантаження, інтелектуальні заходи.

Особливістю роботи клубу є поєднання форм і засобів камерного типу для членів клубу з масовими заходами для підлітків і молоді міста.

Робота клубу за інноваційним потенціалом є комбінаторним, тобто полягає в оригінальних конструктивних поєднаннях відомих педагогічних ідей, методик, зокрема, методики колективної творчої діяльності. Заняття в клубі – це жива, відверта розмова, дискусії, практикуми, організаційно-діяльнісні і рольові ігри, тренінги, поїздки і походи рідним краєм, цікаві зустрічі, фізкультурно-спортивні заходи тощо.

Широко використовуються ігрові моменти, які сприяють створенню позитивного емоційного фону занять. Клуб є чинником неперервної освіти, який характеризується добровільним та різноманітним вибором просвітницьких занять, задоволенням дозвіллевих інтересів і бажань вихованців, можливістю поглибити набуті знання.

Членами клубу є учні 8-11 класів загальноосвітніх шкіл, шкіл нового типу, вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації, працююча молодь. Такий розмаїтий віковий і освітній ценз клубівців дає можливість налагодити конструктивну спільну та індивідуальну життєдіяльність у душі широкої комунікабельності. Членство – добровільне, індивідуальне. Підставою для вступу в клуб є власне бажання, інтерес до цікавої справи, згода дотримуватись законів і традицій клубу.

В системі роботи клубу практикується тренінг-курс з питань просвітницької роботи щодо здорового способу

життя «Рівний-рівному» (підготовка підлітків-інструкторів); самостійний курс «Техніка швидкого читання»; на вищому рівні навчання поділ на секції, які згодом можуть відокремитись в окремий структурований підрозділ палацу (Школа журналістики «Юнпрес», Школа виживання для підлітків). Оптимальний термін перебування в клубі 3-4 роки.

Орієнтовний тематичний план занять Початковий рівень

№	Тема	Кількість годин		
		Теорія	Практика	Разом
1.	Вступне заняття	1	1	2
2.	Особистість та її індивідуальні особливості	10	18	28
3.	Інтелектуальне та емоційно-вольове самовиховання	12	30	42
4.	Мова – візитна картка людини	2	10	12
5.	Особистість і професія	2	10	12
6.	Дозвілля – справа серйозна	2	14	16
7.	Клубні дні	–	32	32
	УСЬОГО	29	115	144

Програма

1. Вступне заняття (2 год.)

Знайомство зі членами клубу, їх нахилами, інтересами, уподобаннями. Розповідь про традиції, закони та емблему клубу. Перегляд відеоматеріалів клубних справ. Свічка «Знайомство». План роботи і порядок проведення занять. Екскурсія по Палацу.

2. Особистість та її індивідуальні особливості (28 год.)

Особистість та її структура. Людина, індивід, індивідуальність. Біологічні та соціальні фактори розвитку особистості. Самопізнання як передумова самовиховання.

Біопсихічні якості людини. Людська індивідуальність: темперамент, характер, здібності. Виявлення характеру через вчинки. Вольові риси характеру.

3. Інтелектуальне та емоційно-вольове самовиховання (42 год.)

Емоції та почуття як відображення дійсності особистістю. Різноманітність емоцій, їх прояв. Стрес, фрустрація, афект, пристрасть, жага. Культура емоцій та їх виховання. Воля. Тренінг «Вміти володіти собою». Мислення. Аналіз та синтез. Творче мислення та уява (діагностика і виховання). Творчість інтелектуальна та художня, виконавська та продуктивна. Діагностика і формування логічного мислення. Поняття інтелекту та ерудиції. Інтелектуальні ігри. Увага. Уважність і спостережливість. Рецепти уваги. Пам'ять та її значення в житті людини. Розвиток пам'яті. Асоціації, Забування. Організація запам'ятовування та тренування пам'яті.

4. Мова – візитна картка людини (12 год.)

Значення мови. Техніка та технологія мовлення. Культура мови. Сценічна мова. Навчаємось говорити публічно. Заняття з оволодіння елементами сценічної граматики в процесі ігор, вправ, етюдів, імпровізацій.

5. Особистість і професія (12 год.)

Модель вибору професії. Поняття альтернативи у процесі вибору. Засоби досягнення поставленої мети. Критерії вибору професії. Типологія професій. Профпридатність. Профконсультування. Професіоналізм – це ...

6. Дозвілля – справа серйозна (16 год.)

Форми творчого дозвілля та спілкування. Режисерсько-драматургічна творчість. Монтаж – основа дієвості програм. Номер як частина єдиної дії. Сценарій: пошук подій для основи сценарію та його образне втілення. Як визначити інтереси публіки. Технічні засоби: відеопроєкція, світлові ефекти. Декорація. Реклама: її значення та види. Тренінг артистизму.

7. Клубні дні (32 год.)

Практична робота по опануванню навичками проведення шоу-програм, конкурсів, фестивалів, екскурсій, походів, зустрічей, фізкультурно-спортивних заходів.

Навчально-тематичний план Основний рівень Перший-другий роки навчання

№	Тема	Кількість годин		
		Теорія	Практика	Разом
1.	Вступне заняття	1	1	2
2.	Екологія людини	8	10	18
3.	Особистість і спілкування	8	22	30
4.	Майстерня настрою	10	12	22
5.	Формула геніального колективу	8	10	18
6.	Як досягти успіху	8	14	22
7.	Масова робота клубу	–	32	32
	УСЬОГО	45	101	144

Програма

1. Вступне заняття (2 год.)

Зворотне представлення. Заочна подорож «Літо» клубу «Діалог». План роботи клубу. Пісенне коло.

2. Екологія людини (18 год.)

Людина як цілісне космопланетарне явище. Здоров'я психічне і фізичне. Хронобіологія. Ритми життєдіяльності. Самопочуття. Мислення і здоров'я. Аутренинг. Рух і твоє

здоров'я. Їжа і здоров'я. Здоровий спосіб життя – це... Соціальна екологія, гармонія між суспільством і природою. Людина – суспільство – людяність.

3. Особистість і спілкування (30 год.)

Що означає «готовність до спілкування». Ділове, світське, ритуальне та особистісне спілкування. Генії спілкування. Культура спілкування. Мова рухів. Етикет телефонних розмов. Етичні закони листування. Як стати організатором спілкування. Форми організації спілкування. Розвиток навичок розв'язування конфліктів. Ігрова терапія: мистецтво відносин.

4. Майстерня настрою (22 год.)

Життєві кризи особистості. Психологія переживань. Самотність як прояв кризового стану особистості. Практикуми: «Як долати конфлікти та труднощі», «Розвиток навичок робочого самопочуття», «Як перемогти невпевненість у собі». Профілактика стресових станів. Як перемогти нудьгу, яка спричиняє втому, занепокоєння та почуття образи. Що таке успіх? Як реагувати на критику і користуватись нею навіть тоді, коли вона вам неприємна. Тренуємо настрій. Правила особистої психогігієни.

5. Формула геніального колективу (18 год.)

У колективі – через колектив – для колективу. Колектив – кібернетична система? Колектив і особистість. Право альтернативи особистості в колективі. Портрет колективу. Психологічна сумісність людей. Колективізм. Програма зростання. Соціометрія. КТД. Методика колективного планування КТС.

6. Як досягти успіху (22 год.)

Життєві цілі і плани: як визначитись. Формування «Я – концепції». Як важливо знати собі ціну? Талант та обдарованість. Які вони – мої здібності. «Найсильніший той, хто має владу над собою?» Як скласти план саморозвитку. Що таке самореалізація. Як використовувати вільний час. Показники життєвого успіху. «Я» на арені суспільного життя.

7. Масова робота клубу (32 год.)

Підготовка та проведення шоу-програм, вечорів, конкурсів, багатоденних походів, екскурсій. Обмін делегаціями з іншими клубами КТС. Фізкультурно-спортивна робота.

Навчально-тематичний план Третій-четвертий роки навчання

№	Тема	Кількість годин		
		Теорія	Практика	Разом
1.	Вступне заняття	–	2	2
2.	Людина та культура	10	14	24
3.	Сократівські бесіди	18	–	18
4.	Особистість. Сім'я. Суспільство	16	6	22
5.	Ази економічної освіти	8	40	48
6.	Як народжуються лідери	4	60	64
7.	Масова робота клубу	–	38	38
	УСЬОГО	56	160	216
8.	Самостійний курс «Техніка швидкого читання»	14,	42	56

Програма

1. Вступне заняття (2 год.)

Привітання. Знайомство. Визначення очікувань членів клубу. Завдання клубу, його мета. План роботи клубу. Пісенне коло.

2. Людина та культура (24 год.)

Матеріальна та духовна культура. Мораль. Релігія як складова частина загальнолюдської культури. Культура поведінки. Етикет. Мистецтво розуміти мистецтво. Музеї. Бібліотеки.

3. Сократиські бесіди (18 год.)

Життєві цінності. Цінність життя. Віра. Добро. Совість, Чесність. Щастя. Горе. Філософія кохання.

4. Особистість. Сім'я. Суспільство (22 год.)

Психологічні основи подружнього життя. Законодавство про сім'ю та її створення. Звичай та народні традиції створення сім'ї, їх значення та зміст. Сім'я та діти. Конфлікти та шляхи виходу з них.

5. Ази економічної освіти (48 год.)

Буквар підприємця-початківця. Менеджмент. Маркетинг. Екаунтинг. Право. Акція. Біржа. Ваучер. Успіх у справі. Перша робота. Як написати резюме? Як скласти бізнес-план? Правила ділової моралі. Заповіді малого бізнесу. Як отримати прибуток від ідеї, винаходу?

6. Як народжуються лідери (64 год.)

Походження лідерства. Три теорії лідерства. Сфера діяльності лідера. Азбука організації. Стилї керівництва. Структура людської поведінки. Лідери й авторитети. Координація роботи. Помилки при організації справи. Як впливати на організацію справи. Амплітуда емоційного маятника. Корисна справа – гра (ділові ігри).

7. Масова робота клубу (38 год.)

Інтелектуальні та інтелектуально-комерційні ігри. Тренінги. Соціометрія. Ділові та рольові ігри.

Курс для самостійного вивчення

Техніка швидкого читання

Чому треба читати швидко? Деякі особливості процесу читання. П'ять способів читання. Артикуляція і читання. Очі під час читання. Прийоми осмислення тексту. Читання й пам'ять. Увага – каталізатор процесу читання. Десять золотих правил швидкого читання.

Вищий рівень

№	Назви секцій, шкіл клубу	Кількість годин		
		Теорія	Практика	Разом
1.	Режисер масових заходів	12	60	72
2.	Школа мерчандайзера	20	52	72
3.	Молодіжна дипломатична школа «Амбасада»	36	36	72
4.	Школа волонтера	12	60	72
5.	Школа журналістики «Юнпрес»	30	42	72
	УСЬОГО	110	250	360

Модель навчання на вищому рівні молодіжного клубу ґрунтується на соціальному замовленні суспільства на особистість, яка відрізняється розвинутим усвідомленням своїх здібностей і потреб, послідовно використовує ці знання для вибору альтернатив, передбачає зріле професійне ставлення до життя, культуру життєвого самовизначення. Зміст діяльності секцій, шкіл, навчально-тематичні плани, програми розробляються окремо та затверджуються у встановленому порядку.

Рекомендації з науково- та організаційно-методичного забезпечення

За логікою складного сучасного життя, необхідно шукати нові підходи до формування свідомих, духовно багатих, здатних до творчої праці людей, спроможних впливати на вирішення соціально-економічних завдань.

Система діяльності клубу ґрунтується на самодіяльності, ініціативі зацікавленості, творчості, вільному виборі напрямків, видів і місця занять, широкому застосуванню технологій колективного творчого виховання (за І.П.Івановим), особистісно зорієнтованого виховання та навчання; організації групової навчальної діяльності школярів; формування творчої особистості; педагогічної технології «створення ситуації успіху» (за А.С. Белкіним). Чітка виховна технологія роботи клубу –

це психологічне положення про те, що особистість починається з емоцій і завершується ними.

У виборі засобів виховання принципової переваги набуває залучення вихованців до соціально значущих справ.

Важливо, щоб вихованці мали досвід створення справжнього колективу саме у себе в клубі. Формувати доброзичливий психологічний клімат, виховувати у підлітків, юнаків і дівчат почуття господаря клубу, створити високодуховний стиль взаємостосунків між ними – головне завдання керівника клубу.

Процес навчання членів клубу доповнюється практичними заняттями, в ході яких вихованці на практиці опановують роботу з великою аудиторією.

На першому році навчання програма виділяє досить часу для всебічного вивчення особистості вихованців, їх інтелектуальному розвитку. Розпочати заняття з самопізнання бажано з вивчення темпераменту, співвідношення його типів (методики Г. Айзенка, Я. Огрелу та ін.).

Особливу увагу слід звернути на коефіцієнт самооцінки особистості для того, щоб виявити тих, у кого він надто занижений (комплекс неповноцінності за методикою Дембо-Рубінштейна).

Тести, етюди, вправи для розвитку творчого або логічного мислення, уваги, пам'яті, діагностика класних здібностей, ігровий тренінг дають можливість оволодіти потрібним мінімумом умінь і навичок для забезпечення повноцінного процесу самовиховання, служать доброю емоційною розрядкою, сприяють зростанню творчої активності, загального тону су життєдіяльності.

Форма проведення занять – комбінована.

Види занять: тренінги, ділові ігри, практикуми, доповіді, групове дослідження, аналіз ситуації тощо.

У роботі з вихованцями слід використовувати такі методичні прийоми: методи активізації здібностей, особливостей пошуку ідей; метод словесних асоціацій; метод вміння перетворювати маленькі невдачі у великі перемоги; метод творчого, інтелектуального суперництва; метод колективного й індивідуального впливу, інші.

Слід особливу увагу звернути на культуру мовлення вихованців. Заняття з оволодіння елементами сценічної грамоти слід проводити в процесі ігор, вправ, етюдів, імпровізацій. Слово на сцені (як і в житті) є засобом спілкування і впливу.

На основному рівні навчання базовими темами програми є: «Особистість і спілкування», «Як досягнути успіху», «Майстерня настрою», «Ази економічної культури», «Як народжуються лідери». Оволодіння даними темами дає змогу вихованцям краще підготуватись до труднощів та складних психологічних ситуацій під час закінчення школи, вступу до вищих та середніх спеціальних навчальних закладів.

Особливу зацікавленість виявляють гуртківці до психолого-педагогічних методик щодо вивчення міжособистісних стосунків. Тому для цього використовується соціометрія, референтометрія (запитання-ситуація; оцінка товариша; відгадай вибір; методика Сішора тощо).

Запропоновані плани і програми не є універсальними. Вони лише дають основні принципи добору тем. У кожному випадку кількість годин можна скоротити або збільшити, теми замінити, залежно від рівня володіння керівником тим чи іншим навчальним матеріалом, основних завдань, які стоять перед клубом, інтелектуального розвитку вихованців, матеріального забезпечення клубу, можливості запросити спеціалістів з тієї чи іншої теми. Окремі розділи програми можна розглядати як самостійні курси.

На вищому рівні навчання відбувається поділ клубу на секції, школи, творчі об'єднання.

Після закінчення навчання в клубі видаються свідоцтва про позашкільну освіту з тих напрямків, курсів, тем, які вивчались поглиблено.

Бібліографія

1. Анисеева Н.П. Психологический климат в коллективе. - М., 1991.
2. Бондаренко Л.И. У истоков логического мышления. - М., 1981.
3. Василюк Ф.Е. Психология переживания. Анализ преодоления критических ситуаций. - М., 1994.
4. Джеймс Д. Гвортни, Ричард Л. Страуп. Що кожен має шати про економіку та добробут. - Вашингтон, США, 1999.
5. Козлов Н.И. Философские сказки для обдумывающих жизнь, или Весёлая книга о свободе и нравственности. - М., 1994.
6. Кузнецов О. А., Хромов Л.Н. Техника быстрого чтения. -М, 1993.
7. Мистецтво життєтворчості особистості. Науково-методичний посібник. - К., 1997.
8. Освітні технології. Навчально-методичний посібник. - К., 2001.
9. Пенді Чарльз Еппінг. Путівник по світовій економіці для початківців. - Нью-Йорк, 1995.
10. Фопель К. Научить детей сотрудничать. - М., 2001.
11. Фопель К. Энергия паузы. - М, 2001.

ПРОГРАМА ГУРТКА «ЮНИЙ ЕРУДИТ»

Пояснювальна записка

Головним завданням роботи гуртка є спрямованість на розвиток творчої особистості, надання дітям можливості вільного розвитку, підвищення свого інтелектуального рівня, створення мотивації до самовдосконалення.

Навчально-виховне завдання – розвиток творчої активності школярів, заохочення до поглиблення та розширення знань, створення умов для самоаналізу та самовдосконалення, розвиток логічного мислення, навчання комунікативним навичкам.

Навчальні плани враховують вікові особливості школярів, об'єм можливих знань, основний принцип подачі матеріалу: від простого до більш складного.

Велика увага приділяється розвитку уяви, логіки, естетичного смаку.

У роботі зі школярами використовуються такі методичні прийоми, як методики активізації здібностей, пошуки нових ідей.

Основною формою роботи в гуртку є практичні заняття: логічні задачі, участь і проведення конкурсів і чемпіонатів з інтелектуальних ігор, тренінги, добір матеріалів для проведення ігор.

Програма розрахована на 2 роки навчання: 1 рік – 144 години (2 години двічі на тиждень); 2 рік – 216 годин (3 години двічі на тиждень).

Форма проведення занять: групова та індивідуальна.

Запорукою успіху роботи гуртка є доброзичливі відносини, творча атмосфера в дитячому колективі.

Запропонований план і програма не є універсальними, кількість тем і годин можна скоротити або збільшити, теми змінити залежно від ступеню володіння керівником тим чи іншим матеріалом.

Тематичний навчальний план Перший рік навчання

№	Тема	Кількість годин		
		Теорія	Практика	Разом
1.	Вступне заняття	2	–	2
2.	Інтелектуальне й емоційно-вольове самовиховання	8	16	24
3.	Розвиток розумових здібностей	8	16	24
4.	Запитання – основа інтелектуальної гри	4	20	24
5.	Алгоритм пошуку відповіді	4	6	10
6.	Як працювати з книгою	4	6	10
7.	Гра «Ерудит-лото»	2	6	8
8.	Форми нетрадиційних логічних ігор	8	20	28
9.	Ігри в трійках	4	8	12
10.	Підсумкове заняття	2	–	2
	УСЬОГО	46	98	144

Програма Перший рік навчання

1. Вступне заняття (2 год)

Знайомство з членами гуртка, їх нахилами, інтересами, уподобаннями. Розповідь про мету та завдання гуртка. План роботи і порядок проведення занять. Гра «Пройди лабіринт».

2. Інтелектуальне й емоційно-вольове самовиховання (24 год)

Творче мислення й уява. Поняття інтелекту та ерудиції. Природа інтелектуальних здібностей людини. Розвиток уваги. Формування логічного мислення. Що значить бути «комунікабельним»?

Практичні заняття

Тренінги на розвиток уваги, логічного мислення, уяви. Ігри на розвиток уваги, пам'яті, перевірку інтелекту.

3. Розвиток розумових здібностей (24 год)

Ігри для розумового навчання. Комунікативно-лінгвістичні ігри. Психотехнічні ігри.

Пам'ять та її розвиток. Аспекти спілкування.

Практичні заняття

Виконання різноманітних завдань для розвитку розумових здібностей. КРОКС. Принципи гри. Підготовка завдань з метою проведення занять для чемпіонату з КРОКС. Тестування.

4. Запитання – основа інтелектуальної гри (24 год)

Вимоги до запитань: цікава інформація, лаконічність. Як працювати над запитаннями?

Практичні заняття

Створення пакетів запитань. Гра «А якщо подумати», «Літературний футбол».

Тренінги, інтелектуальні розминки.

5. Алгоритм пошуку відповіді (10 год)

Поняття терміна «алгоритм». Як побудувати логічний ланцюжок? Ключове слово в запитанні. Вміння мислити нестандартно.

Практичні заняття

Побудова логічних ланцюжків. Тренінги. Пошуки ключового слова в запитанні, тренінги. Шаради, загадки. «Інтелект-шанс». «Віриш-не віриш».

6. Як працювати з книгою (10 год)

Основні принципи роботи з книгою; базовий набір книжок, необхідних для інтелектуальних ігор; вдумливе вивчення загальної сюжетної лінії твору; вміння звертати увагу на подробиці.

Практичні заняття

Гра-вікторина «Чи пам'ятаєте ви?». Відпрацювання питань по творах класиків. Тренінги. Специфічні прийоми складання питань.

7. Гра «Ерудит-лото» (8 год)

Гра «Ерудит-лото» як одна з інтелектуальних ігор. Основні принципи «Ерудит-лото».

Практичні заняття

Складання питань для «Ерудит-лото». Тренінги.

8. Форми нетрадиційних логічних ігор (28 год)

«Вірю-не вірю», «Перевертні», «Травестії», «Шароїди». Принципи ігор та підбору матеріалу до них.

Практичні заняття

Складання запитань до ігор. Проведення ігор (спаринги).

9. Ігри в трійках (12 год)

Правила та основні принципи гри в «трійках», функції «кущового» і «пристяжних».

Відповідальність кожного гравця за результат команди. Підбір «трійок».

Практичні заняття

Ігри в трійках. Відпрацювання взаємодії в трійках. Тренінги.

10. Підсумкове заняття (2 год)

Підбиття підсумків роботи за рік. Рекомендований список літератури, яку необхідно вивчити за літо.

Тематичний навчальний план Другий рік навчання

№	Тема	Кількість годин		
		Теорія	Практика	Разом
1.	Вступне заняття	3	–	3
2.	Запитання – основа інтелектуальної Гри	6	12	18
3.	Алгоритм пошуку відповіді	–	9	9
4.	Ерудитія – шлях до успіху	3	12	15
5.	Специфічні засоби складання запитань	3	12	15
6.	Складання запитань для «Ерудит-лото»	3	12	15
7.	Принципи гри в команді	3	12	15
8.	Розподіл командних ролей	3	6	9

№	Тема	Кількість годин		
		Теорія	Практика	Разом
9.	Відпрацювання гри в трійках, гра «Ерудит-квартет»	3	15	18
10.	Відпрацювання гри в команді	6	18	24
11.	Як організувати гру «Що? Де? Коли?»	6	6	12
12.	Проведення ігор «Що? Де? Коли?» між командами школи, гуртків	3	12	15
13.	Особливості гри у «Брейн-ринг»	6	12	18
14.	Участь у конкурсах та відкритих чемпіонатах з «Що? Де? Коли?» та «Брейн-рингу»	–	27	27
15.	Підсумкове заняття	3	–	3
	УСЬОГО	51	165	216

Програма Другий рік навчання

1. Вступне заняття (3 год)

Ознайомлення з планом і порядком проведення занять. Історія і принципи гри в інтелектуальні ігри. Проведення інтелектуальних ігор в нашому місті. Всеукраїнські фестивалі та чемпіонати з інтелектуальних ігор. Тренінг.

2. Запитання – основа інтелектуальної гри (18 год)

Вимоги до запитань: цікава інформація, лаконізм, логічний шлях відповіді, правильна стилістична побудова, однозначність відповіді, чіткий коментар. Джерела інформації.

Практичні заняття

Тренінги зі складання запитань: на запропоноване джерело, на поставлену тему, на певну відповідь. Гра «Надуваловка», складання анаграм.

3. Алгоритм пошуку відповіді (9 год)

Практичні заняття

1. Відпрацювання анаграмних, абеткових, паліндромних, шифрованих запитань
2. Відпрацювання математичних запитань
3. Відпрацювання багатоходових запитань

4. Ерудиція – ключ до успіху (15 год)

Необхідність поповнення знань. Джерела поповнення та поглиблення знань: енциклопедична та художня література, друковані та електронні ЗМІ, особисті спостереження, міжособистісне спілкування.

Практичні заняття

1. Робота з довідниками, словниками та енциклопедіями
2. Робота з художньою літературою
3. Робота з інформацією, яка не має матеріального носія
4. Вікторини за основним джерелом запитань

5. Специфічні засоби складання запитань (15 год)

Смислове та стилістичне оформлення питання. Прийоми шифрування інформації. Вміння мислити нестандартно, бачити незвичайне в звичайному.

Практичні заняття

Інтелектуальна розминка. Розстановка акцентів та ключових слів у запитаннях. Створення форми питання на пропоновану інформацію. Гра «Надуваловка», «Чудова сімка».

6. Складання запитань для «Ерудит-лото» (15 год)

Основні принципи гри в «Ерудит-лото», як складати запитання для цієї гри.

Практичні заняття

Підбір запитань для проведення «Ерудит-лото». Гра «Ерудит-лото», «Перевертні».

7. Принципи гри в команді (15 год)

Психологічна сумісність. Концептуальне бачення гри. Безперервність обговорення, вміння слухати партнера за ігровим столом, вміння вибрати відповідь.

Практичні заняття

Психологічне тестування. Моделювання команд. Моделювання вибору основного складу.

Проведення ігор «Квартет», «А вам слабо», «Прощальна симфонія».

8. Розподіл ролей у команді (9 год)

Спеціалізація гравців за сферами знань. Основні ігрові амплуа та їх функції: капітан – генератор думок; енциклопедист видає інформацію; критик піддає сумніву всі висловлені версії і т. ін.

Практичні заняття

«Даугавпілс», «Реалії» – відпрацювання обов'язків у команді.

9. Відпрацювання гри в трійках (18 год)

«Своя гра» як передумова успішної гри в трійках. Функції «кущового», «першого пристяжного», «другого пристяжного».

Практичні заняття

Проведення тренінгів: «Своя гра», «Ерудит-квартет», «Бермудський трикутник» тощо.

10. Відпрацювання гри в команді (24 год)

Формування команд. Відпрацювання взаємодій у команді. Психологічний настрій на гру. Логічні та психологічні тренінги.

Практичні заняття

1. Ігри на розвиток логічного мислення
2. «Суперкросворд»
3. «Інтелект-ринг»
4. «Один за всіх»

Підготовка запитань до ігор.

11. Як організувати гру в «Що? Де? Коли?» (12 год)

Особливості і правила гри в «Що? Де? Коли?». Необхідне технічне забезпечення. Підбір та редагування текстів питань. Три основні форми гри «Що? Де? Коли?»: класична, спортивна, синхронна. Ігри з глядачами: «Ерудитка», «Щасливе місце» та ін.

Практичні заняття

Підготовка пакетів запитань для проведення гри.
Ділова гра «Створи своє «Що? Де? Коли?»».

12. Проведення ігор «Що? Де? Коли?» між командами школи, гуртків (15 год)

Розробка нормативних документів – положення, підрахунок балів, оформлення протоколів гри. Збір необхідної довідкової літератури; матеріально-технічне забезпечення гри.

Практичні заняття

Розробка положення про гру. Підготовка пакету запитань. Проведення шкільного чемпіонату з «Що? Де? Коли?»».

Аналіз проведення шкільного чемпіонату з «ЩДК».

13. Особливості гри в «Брейн-ринг» (18 год)

Відмінність «Брейн-рингу» від «Що? Де? Коли?» – тактика гри, швидкість мислення, гра з суперником в режимі реального часу.

Вимоги до запитань з «Брейн-рингу» – лаконічність, одноходовість, використання загальновідомої інформації. Зміна функції капітана в грі.

Практичні заняття

1. Підбір запитань для «Брейн-рингу»
2. Взаємодії команди в грі «Брейн-ринг»
3. Тренінги «Знаєш-відповідай»
4. Гра «Брейн-ринг»

14. Участь у конкурсах та відкритих чемпіонатах з «Що? Де? Коли?» та «Брейн-рингу» (27 год)

1. Тренінги з «Що? Де? Коли?», «Брейн-рингу»
2. Участь у фестивалях та чемпіонатах з інтелектуальних ігор.

15. Підсумкове заняття (3 год)

Підбиття підсумків роботи гуртка за 2 роки, аналіз досягнень гуртківців.

Наприкінці першого року навчання діти повинні:

- володіти основними прийомами формальної класичної логіки;
- вміти формулювати і чітко висловлювати власні думки;
- володіти основними комунікаційними навичками;
- знати основні різновиди запитань та основні прийоми їх формулювання;
- вміти самостійно підшукувати джерела для створення запитань;
- мати початкові навички пошуку відповідей на запитання та вміти застосовувати їх на практиці.

Наприкінці другого року навчання діти повинні:

- знати основні різновиди інтелектуальних ігор та особливості стратегії і тактики гри в них;
- володіти навичками командної гри та застосовувати їх на практиці;
- вміти самостійно складати запитання;
- вміти самостійно організовувати та проводити турніри з інтелектуальних ігор;
- володіти навичками самоосвіти та застосовувати їх на практиці.

Бібліографія

1. І. Бобрищев К. Пораскинь мозгами. - Полтава: МИД «Астрей», 1992.
2. Бондаренко Л.И. У истоков логического мышления. - М., 1981.
3. Видинеев Н.В. Природа интеллектуальных способностей. - М., 1969.
4. Конфорович Н.Г. Математика лабиринта. - К.: «Радянська школа», 1987.
5. Меньшиков В.Н. Логические задачи. - К., Одесса, 1989.
6. Нагорный В.А. Гимнастика для мозга. - М., 1972.
7. Тарасов С.М., Попов С.П. Игры для всех. Азартные и неазартные. - М.: «Профиздат», 1971.
8. Игры, обучение, тренинг, досуг / Под ред. Петрушинского Б.В. - М.: «Новая школа», 1994.

ПРОГРАМА КУРСУ «ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРАКТИКУМ «ПІЗНАЙ СЕБЕ»

Пояснювальна записка

Програма курсу «Психологічний практикум «Пізнай себе», розрахована на один рік для учнів віком від 14 до 20 років позашкільних навчальних закладів, сприятиме формуванню у підлітків свідомого, дбайливого ставлення до свого психологічного здоров'я, вихованню творчої особистості, її естетичних почуттів тощо.

Основні завдання програми: сприяти розвитку самостійності учнів у навчанні, розумовій активності та свідомому засвоєнню знань з психології, стимулювати учнів використовувати теоретичні знання з психології на практиці, застосовувати активні методи та сучасні технології при викладенні та закріпленні змісту програмного матеріалу, надавати навчальному процесу розвивального характеру, створювати оптимальні можливості для проявлення особистості в різних сферах творчої діяльності.

Під час організації навчально-виховного процесу використовуються оптимальні методи, прийоми та форми навчання: бесіда, дискусія, розповідь, пояснення, демонстрування таблиць, малюнків; ігри, загадки, вікторини, анкети, психологічні методики, тести, діагностики. Для реалізації мети гуртка проводяться різні масові заходи, тематичні вечори, організаційно-ділові та інтелектуальні ігри, спрямовані на формування особистості молодої людини, створюється можливість будувати свої стосунки з іншими членами суспільства відповідно до загальнолюдських норм та правил поведінки.

Після завершення вивчення курсу гуртківці мають оперувати такими поняттями: психологія, галузі

психології, методи досліджень, свідомість, несвідоме, пізнавальні процеси, відчуття, сприймання, увага, пам'ять, уява, мислення, мова, особистість, здібності, темперамент, характер, воля, емоції, спілкування, колектив, наркоманія, барбітурати, транквілізатори, венеричні захворювання, гонорея, сифіліс, СНІД, протизаплідні засоби.

Вихованці повинні:

– мати уявлення про зв'язок психології з такими науками, як педагогіка, соціологія, філософія, історія, фізіологія;

– знати основні етапи розвитку загальної психології, психологію діяльності і пізнавальних процесів, психологію особистості, а також психологію людських взаємовідносин;

– уміти використовувати свої знання на практиці, керувати своїми емоціями, самостійно аналізувати та вирішувати деякі проблеми особистості.

Програма має сприяти:

– засвоєнню учнями знань про психологію як науку;
 – вихованню естетично розвиненої особистості;
 – розвитку в підлітків комунікативних навичок, умінь, регулюванню самооцінки особистості;

– стимулюванню розвитку інтелектуальних здібностей учнів;

– формуванню в учнів інтересу та поваги до загальноновизнаних цінностей;

– допомозі молоді у виборі майбутнього життєвого шляху, пізнанню себе й оточуючих людей; вмінню розібратися в особистісних проблемах.

Навчально-тематичний план

№	Тема	Кількість годин		
		Теорія	Практика	Разом
1.	Вступ	2	–	2
2.	Введення в психологію	4	2	6

№	Тема	Кількість годин		
		Теорія	Практика	Разом
3.	Психологія діяльності та пізнавальних процесів	16	20	36
4.	Психологія особистості	10	16	26
5.	Психологія людських взаємовідносин	6	10	16
6.	Професійна орієнтація	6	12	18
7.	Сучасний етикет	4	6	10
8.	Проблеми сучасної молоді	10	6	16
9.	Організаційно-ділові, інтелектуальні та пізнавально-розважальні ігри	4	10	14
	УСЬОГО	62	82	144

Перевірка та оцінювання знань і умінь учнів:
підсумкові роботи, конкурси, заліки.

Зміст програми

1. Вступ (2 год.)

Знайомство з гуртківцями. Організаційні питання. Цілі і завдання курсу «Психологічний практикум «Пізнай себе». Техніка безпеки.

2. Введення у психологію (6 год.)

Психологія як наука. Основні галузі психології. Методи досліджень у психології.

Психологія і науки про людину.

Свідомість людини. Виникнення і розвиток свідомості. Свідоме і несвідоме.

Практична робота

1. Ігри на знайомство.

2. Методика «Q – сортування».

Приклади та матеріали: бланк із твердженнями, ручки, аркуші.

Основні вимоги до знань і вмінь:

Члени гуртка повинні:

– мати уявлення про психологію як науку;

- знати основні галузі і методи досліджень у психології;
- вміти застосовувати теоретичні знання на практиці;
- засвоїти такі поняття і терміни: психологія, методи досліджень, свідомість, несвідоме.

3. Психологія діяльності та пізнавальних процесів (36 год.)

Діяльність. Види і розвиток людської діяльності. Діяльність і психічні процеси. Вміння, навички і звички.

Відчуття і сприймання. Поняття про відчуття. Сприймання, його види і властивості.

Увага. Функції і види уваги. Розвиток уваги. Пам'ять. Види пам'яті та їх особливості. Формування розвитку пам'яті.

Уява. Види уяви. Розвиток уяви. Уява і творчість. Мислення. Види мислення. Особливості творчого мислення. Розвиток мислення.

Мова та її функції. Мова як засіб спілкування. Мова як інструмент мислення.

Практична робота

1. Діагностика ролі відчуттів у пізнавальній діяльності людини.

Приклади і матеріали: набір малих предметів для тактильного розпізнавання (булавка, ключ, вата і т. п.), пов'язка для очей, секундомір.

2. Дослідження зорових відчуттів.

Приклади і матеріали: 5 стандартних плакатів із зображенням кілець Ландольта (діаметр кільця 7,5 мм. товщина лінії 1,5 мм, розрив кільця 1,5 мм), рулетка (розриви кілець на плакатах повинні бути в різні боки).

3. Дослідження м'язово-суставних відчуттів.

Приклади і матеріали: різновіси з вантажами в грамах, аркуші паперу розміром 5х5 см, пов'язка для очей.

4. Діагностика спостережливості.

Прилади і матеріали: два малюнки, між якими є 10 відмінностей, папір для записів, ручка, секундомір.

5. Дослідження пізнавального контролю при сприйманні.

Прилади і матеріали: три таблиці, кожна розміром стандартного аркуша паперу. На першій – написані слова, які означають назву 4 основних кольорів: червоний, синій, зелений, жовтий. На другій таблиці намальовані різнокольорові зірочки тих же основних кольорів. На третій – написані назви кольорів, але фарби, якими ці назви написані, не співпадають із назвами кольорів; секундомір.

6. Дослідження вибіркової уваги.

Прилади і матеріали: текстовий бланк, олівець, секундомір.

7. Дослідження концентрації уваги.

Прилади і матеріали: бланк теста П'єрона-Рузера, олівець, секундомір.

8. Дослідження переключення уваги.

Прилади і матеріали: модифікована таблиця Шульте, секундомір.

9. Методика вивчення властивостей уваги.

Прилади і матеріали: бланк із питаннями, ручки.

10. Методика дослідження розподілу уваги.

Прилади і матеріали: бланк з 25 клітинами, на якому в довільній послідовності розташовані числа від 1 до 40 (15 чисел пропущено).

11. Дослідження об'єму короткочасної пам'яті.

Прилади і матеріали: бланк із чотирма наборами рядів чисел, папір для записів, ручка, секундомір.

12. Дослідження опосередкованого запам'ятання.

Прилади і матеріали: набори слів теста для запам'ятання, папір для записів, ручка, секундомір.

13. Методика дослідження зорової пам'яті.

Прилади і матеріали: 2 таблиці з геометричними фігурами, секундомір.

14. Дослідження індивідуальних особливостей уяви.

Прилади і матеріали: 3 аркуші паперу розміром 10x16 без клітинок та ліній. На першому посередині зображено контур кола діаметром 2,5 см; на другому аркуші, також посередині, зображено контур рівностороннього трикутника з довжиною сторони 2,5 см; на третьому контур квадрата з довжиною сторони 2,5 см; олівець, секундомір.

15. Дослідження творчої уяви.

Прилади і матеріали: бланк із трьома надрукованими словами, наприклад: капелюх, дорога, дощ; стандартні аркуші паперу, секундомір.

16. Методика дослідження логіки і гнучкості мислення.

Прилади і матеріали: бланки зі словами, ручки.

17. Методика дослідження порівняння.

Прилади і матеріали: надруковані пари слів, ручки.

18. Методика дослідження особливостей узагальнення.

Прилади і матеріали: карта, на якій надруковано 39 слів, папір, ручки, секундомір.

19. Методика дослідження швидкості і широти мислення.

Прилади і матеріали: аркуші паперу, ручки, секундомір.

20. Дослідження ригідності мовлення.

Прилади і матеріали: кольорові однотипні малюнки із зображенням пейзажів, розмір кожного з яких не менший за 20x25 см, аркуші паперу і ручка.

21. Дослідження темпу усної мовної діяльності.

Прилади і матеріали: тест для читання, складений з букв та цифр, секундомір.

Основні вимоги до знань і вмінь

Члени гуртка повинні:

– мати уявлення про психологію діяльності і пізнавальних процесів;

- знати основні види пізнавальних процесів;
- вміти використовувати теоретичні знання на практиці;
- засвоїти такі поняття і терміни: пізнавальні процеси, діяльність, відчуття, сприймання, увага, пам'ять, уява, мислення, мова.

4. Психологія особистості (26 год.)

Загальне уявлення про особистість. Здібності. Природа людських здібностей. Розвиток здібностей.

Темперамент. Типи темпераментів. Темперамент і особистість.

Характер. Типи і формування характеру. Особистість і характер людини.

Воля. Поняття про волю. Вольова регуляція поведінки. Розвиток волі в людини.

Емоції. Види та роль емоцій в житті людини. Емоції і особистість.

Поняття про інтелект.

Практична робота

1. Дослідження самооцінки особистості.

Прилади і матеріали: список слів або спеціальний бланк зі словами, які характеризують окремі якості особи, ручка.

2. Дослідження рівня домагань.

Прилади і матеріали: бланк із чотирма прямокутними секціями, кожна з яких складається з маленьких квадратів з розміром сторони 1,25 см, ручка, секундомір.

3. Дослідження розумових здібностей.

Прилади і матеріали: короткий орієнтовний тест (КОТ), папір, ручка або олівець, секундомір.

4. Дослідження комунікативних та організаційних здібностей.

Прилади і матеріали: тест-опитувальник КОС, бланк для відповідей, ручка.

5. Методика визначення характеру за К. Юнгом.

Прилади і матеріали: тест-опитувальник, ручка.]

6. Методика визначення акцентуації характеру
К. Леонгарда.

Прилади і матеріали: тест-опитувальник, ручка,
ключ до тесту.

7. Дослідження схильності до ризику.

Прилади і матеріали: опитувальник О. Г.
Шмельова, бланк для відповідей, ручка.

8. Дослідження вольової саморегуляції.

Прилади і матеріали: тест-опитувальник
А.В. Зверкова і Е.В. Ейдмана, бланк для відповідей, ручка.

9. Дослідження характерологічних тенденцій.

Прилади і матеріали: перелік 128 рис.,
запропонований Т. Лірі для складання характерологічного
портрета людини, 2 реєстраційні бланки, олівці.

10. Дослідження сили нервової системи.

Прилади і матеріали: бланки на стандартних
аркушах паперу (203x288 мм або 210x297 мм), поділених
на 6 квадратів, по 3 у два ряди, олівці, секундомір,
протокол дослідження.

11. Дослідження типу темпераменту.

Прилади і матеріали: тест-опитувальник Г. Айзенка
з 57 запитань, бланк для відповідей, ручка або олівець.

12. Дослідження властивостей темпераменту.

Прилади і матеріали: тест-опитувальник
В.М. Русалова, складений із 105 запитань, бланк для
відповідей, ручка.

13. Дослідження суб'єктивного контролю.

Прилади і матеріали: тест-опитувальник,
розроблений Є.Ф. Бажіним та ін. на основі шкали лунусу
контролю Дж. Роттера, бланк для відповідей, ручка.

14. Дослідження наполегливості.

Прилади і матеріали: 3 пронумеровані бланки з
набором слів, папір і ручка для письма, секундомір.

15. Дослідження імпульсивності.

Прилади і матеріали: тест-опитувальник В.А. Лосенкова (складається з 20 запитань, до кожного з яких додано 4-бальну шкалу відповідей), ручка.

16. Дослідження настроїв.

Прилади і матеріали: шкала кольорового діапазону настроїв, набір із 8 кольорів, запропонований А.М. Лутошкіним, до якого входять: червоний, оранжевий, жовтий, зелений, блакитний, фіолетовий, чорний та білий. Цей комплект складають із кольорового паперу у формі квадратів розміром 3х3 см.

17. Дослідження тривожності.

Прилади і матеріали: бланк із надрукованими на обох сторінках шкалами самооцінки та з інструкціями, розробленими Ч.Д. Спілбергом та Ю.Л. Ханіним, ручка або олівець.

18. Дослідження емоційного відгуку.

Прилади і матеріали: модифікований тест-опитувальник емпатичних тенденцій, розроблений А. Мехрабіеном і Н. Епштейном, бланк для відповідей та ручка.

19. Дослідження коефіцієнта інтелекту.

Прилади і матеріали: тест-опитування Г. Айзенка, папір, ручка.

Основні вимоги до знань і вмінь

Члени гуртка повинні:

- мати уявлення про особистість;
- знати індивідуально-психологічні особливості особистості та емоційно-вольові процеси;
- вміти використовувати теоретичні знання на практиці;
- засвоїти такі поняття і терміни: особистість, здібності, темперамент, характер, воля, емоції, інтелект.

5. Психологія людських взаємовідносин

Спілкування. Види спілкування. Прийоми спілкування. Розвиток спілкування.

Окрема група та колектив. Міжособистісні відносини в групах і колективах.

Інтимні міжособистісні відносини. Дружба. Любов. Ворожнеча. Самотність.

Практична робота

1. Тренінг спілкування для старшокласників.

2. Діагностика міжособистісних відносин Т. Лірі.

Прилади і матеріали: тест-опитувальник, ручка.

3. Методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки К. Томаса (адаптація Н.В. Гришиної).

Прилади і матеріали: тест-опитувальник, ручка, ключ до методики.

4. Дослідження егоцентризму.

Прилади і матеріали: бланк тесту ЕАТ, ручка, секундомір.

Основні вимоги до знань і вмінь

Члени гуртка повинні:

– мати уявлення про психологію людських взаємовідносин;

– знати прийоми спілкування;

– вміти використовувати теоретичні знання на практиці;

– засвоїти такі поняття і терміни: спілкування, колектив, мала та велика група.

6. Професійна орієнтація (18 год.)

Поняття професійної орієнтації як фактора формування особистості та задоволення потреб людини. Мета та задачі професійної орієнтації на сучасному етапі розвитку. Принципи професійної орієнтації. Функції професійної орієнтації. Основні компоненти системи професійної орієнтації.

Поняття про професію та спеціальність. Класифікація професій за ознаками.

Професійна консультація в системі професійної орієнтації.

Практична робота

1. Методика діагностики особистості за допомогою психогеоетричного тесту С. Делінгер (адаптація Л.А. Громової).

Прилади і матеріали: п'ять фігур (квадрат, трикутник, прямокутник, коло, зигзаг), які зображені на аркуші паперу

2. Методика діагностики направленості особистості Б. Баса (орієнтаційна анкета).

Прилади і матеріали: анкета, яка складається з 27 пунктів, аркуші, ручки.

3. Методика ДДО Е.А. Клімова.

Прилади і матеріали: тест-опитувальник, бланк для відповідей, ручка.

4. Методика «Карта інтересів».

Прилади і матеріали: перелік питань для методики, бланк для відповідей, ручка.

5. Експрес-діагностика характерологічних особливостей особистості Т. В. Матоліна.

Прилади і матеріали: опитувальник Г. Айзенка, ручки.

6. Буклет оцінки самоспрямовуючого пошуку (БОСП).

Основні вимоги до знань і вмінь

Члени гуртка повинні:

- мати уявлення про професійну орієнтацію, її мету, функції та задачі;
- знати основні принципи професійної орієнтації;
- вміти кваліфікувати професії за ознаками;
- засвоїти такі поняття і терміни: професійна орієнтація, теорія професійної орієнтації, принципи професійної орієнтації, професія, спеціальність, класифікація, класифікація професій.

7. Сучасний етикет (10 год.)

Етикет за столом. Посуд, столові прибори та їх використання. Основні правила поведінки за столом.

Етикет повсякденного життя. Зустрічі. Кіно. Міський громадський транспорт. Етикет удома.

Етикет особливих випадків. Подарунки. Квіти. Гості. Весілля.

Практична робота

1. Накривання столу (використання столових приборів).

Прилади і матеріали: скатертина, столові прибори.

2. Екскурсія у кафе.

3. Похід у кінотеатр.

Основні вимоги до знань і вмінь

Члени гуртка повинні:

- мати уявлення про етикет;
- знати основні правила поведінки;
- вміти використовувати теоретичні знання на практиці.

8. Проблеми сучасної молоді (16 год.)

Куріння. Дія нікотину на організм людини.

Алкоголізм. Вплив алкоголю на організм підлітка.

Наркоманія. Класифікація наркотиків. Етапи наркозалежності.

Венеричні захворювання. Гонорея. Сифіліс. СНІД.

Небажана вагітність. Протизаплідні засоби.

Практична робота

1. Диспути на теми: «Куріння», «Алкоголізм», «Наркоманія», «Небажана вагітність», «Венеричні захворювання».

2. Зустріч із лікарями: наркологом та дерматологом.

Основні вимоги до знань і вмінь

Члени гуртка повинні:

- мати уявлення про шкідливі звички;
- знати, які наслідки викликають ці звички;
- засвоїти такі поняття і терміни: наркоманія, опіати, барбітурати, транквілізатори, гашиш, гонорея, сифіліс, СНІД, протизаплідні засоби.

9. Організаційно-ділові, інтелектуальні та пізнавально-розважальні ігри (14 год.)

Поняття про гру як засіб спілкування. Різновиди ігор.

Поняття про організаційно-ділові ігри.

Поняття про інтелектуальні ігри.

Поняття про пізнавально-розважальні ігри.

Практична робота

1. Організаційно-ділові ігри: «Шоу – Трикутник удачі», «Життєві ситуації», «Вовк та семеро козенят», «Від конфлікту», «Чемодан побажань» та ін.

2. Інтелектуальні ігри: «Що у пакунку?», «Вгадай голоси», «Числа», «Рахуємо разом», «Дві справи одночасно», «Складання речень», «Речі», «Слова» та ін.

3. Пізнавальні ігри: «Форми», «Пари картинок», «Де сидить, папуга?», «Один зайвий», «Психологічний портрет», «Різне ставлення», «Школа детективів» та ін.

4. Розважальні ігри: «Ромашка», «Від носа до носа», «Тварини у дворі», «Вікно», «Вітання з днем народження», «Дзеркало» та ін.

Прилади і матеріали: стимулюючий матеріал для ігор.

Основні вимоги до знань і вмінь

Члени гуртка повинні:

- мати уявлення про різновиди ігор;
- знати призначення ігор;
- вміти використовувати свої знання на практиці (під час спілкування з однолітками та друзями).

Методичні рекомендації

У процесі організації навчально-виховного процесу бажано використовувати оптимальні методи, прийоми та форми: бесіду, дискусію, розповідь, пояснення, демонстрування таблиць, малюнків; ігри, загадки, тести, методики, дослідження.

Для кращого сприйняття та усвідомлення гуртківцями нових термінів їх бажано записувати на дошці, промовляти вголос, пояснювати їхню етимологію та семантику.

Актуалізацію чуттєвого досвіду, опорних знань гуртківців можна проводити у формі тестів, завдань, де потрібно закінчити речення, думку.

Підсумовуючи заняття, керівник гуртка може проводити оцінку працьовитості та старанності учнів, пропонуючи додаткові запитання, теми для самостійного опрацювання.

Прогнозований результат і методи його діагностики наприкінці реалізації програми

Після закінчення курсу члени гуртка повинні:

– мати уявлення про психологію як науку; про психологію діяльності і пізнавальних процесів; про особистість; про психологію людських взаємовідносин; про професійну орієнтацію, її мету, функції та задачі; про етикет; про шкідливі звички; про різновиди ігор;

– знати основні галузі і методи досліджень у психології; основні види пізнавальних процесів; індивідуально-психологічні особливості особистості та емоційно-вольові процеси; прийоми спілкування; основні принципи професійної діяльності; основні правила поведінки; які наслідки мають шкідливі звички; призначення ігор;

– вміти використовувати теоретичні знання на практиці;

– засвоїти такі поняття і терміни: психологія, методи досліджень, свідомість, несвідоме, пізнавальні процеси, діяльність, відчуття, сприймання, увага, пам'ять, уява, мислення, мова, особистість, здібності, темперамент, характер, воля, емоції, інтелект, спілкування, колектив, мала та велика група, професійна орієнтація, професія, спеціальність; класифікація, наркоманія, опіати,

барбітурати, транквілізатори, гашиш, гонорея, сифіліс, СНІД, протизаплідні засоби.

Бібліографія

1. Альманах психологических тестов. - М.: «КСП», 1995.
2. Андреева Г. М. Социальная психология. Учебник для высших учебных заведений. - М.: Аспект Пресс, 2000.
3. Барташнікова І. А., Барташніков А. А. Учись играя. - Харьков: Фолио, 1997.
4. Венгер Л. А., Мухина В. С. Психология: Учеб. пособие для учащихся пед. училищ. - М.: Просвещение, 1998.
5. Калашнікова Л.В., Гурова О.М., Зубченко В.Г., Уличний І.А. Психологія розвитку: навчально-методичний посібник. - Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка. 1999.
6. Курс практической психологии, или как научиться работать и добиваться успеха /Автор-сост. Р. Р. Камапов. - Ижевск: Изд-во Удм. университета, 1999.
7. Леви В. Л. Искусство быть собой. - М.: Знание, 1991.
8. Макманов С. И., Хрящева Н. Ю. Психодиагностика в тренинге. - Санкт-Петербург: Институт тренинга. 1996.
9. Никитин Б. П. Развивающие игры. - М.: Просвещение, 1981.
10. Практикум із загальної психології / За ред. Т.І. Пашукової. - К.: Т-во «Знання», КОО, 2000.
11. Практическая психология в тестах, или Как научиться понимать себя и других. - М.: АСТ-ПРЕСС. 1999.
12. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога: Учеб. пособие: В 2 кн. - М.: Гуманист, изд. центр ВЛАДОС, 1999.
13. Самоукина Н.В. «Игры, в которые играют...». Психологический практикум. - Дубна: Издательский центр «Феникс», 1996.
14. Тихомирова Л.Ф. Развитие интеллектуальных способностей школьников. - Ярославль: «Академия развития», 1997.

15. Тренінг спілкування для старшокласників /За ред. Ю.З. Гільбуха. - К.: Ін-т психології АПН України, 1994.
16. Учителям и родителям о психологии подростка: Науч.-попул. /Г.Г. Аркелов, Н. М. Жаринов и др.; Под ред. Г.Г. Аркелова. - М.: Высшая школа, 1990.
17. Швайко Г. С. Игры и игровые упражнения для развития речи. - М.: Просвещение, 1988.

ПРОГРАМА ГУРТКА «ЮНИЙ ЕКОЛОГ»

Пояснювальна записка

Результатом антропогенного впливу на природне середовище стало назрівання екологічної кризи, наслідки якої відчутно позначилися на стані природного середовища та здоров'ї мешканців планети Земля. Однією з причин цього явища є низький рівень екологічної культури членів суспільства. Тому питання організації системної та систематичної екологічної освіти підростаючого покоління стало нагальною потребою.

На думку авторів програми формування екологічної свідомості особистості найкраще починати з молодшого шкільного віку, коли мотивація пізнання навколишнього світу є для дитини найбільш сильною і природною.

Метою гуртка є формування особистості молодшого школяра з відповідним комплексом цінностей, серед яких першочергового значення набуває усвідомлення дитиною своєї приналежності до природи, визнання нею природного середовища як єдиної необхідної умови існування людини, розуміння довкілля як цілісної системи; формування в учня внутрішньої готовності до екологічно доцільної поведінки в оточуючому середовищі та розвиток в нього причинно-наслідкового мислення.

Обсяг навчального матеріалу розрахований на 1-2 заняття на тиждень протягом року і складає 72 години. З них: 38 годин відводиться на теоретичну підготовку членів гуртка в класі й 34 години на дослідницько-пошукову діяльність дітей у довіллі (16 годин – у природному середовищі та 18 годин – у соціальному).

Зміст програми складають вступні й заключне заняття, 3 модулі (М) та 7 мінімодулів (Мм), що розглядаються в такій послідовності:

1. Вступні заняття (4 год)

М I: Екологічні проблеми України (22 год):

Мм: Загальні екологічні проблеми України (9 год);

Мм: Екологічні проблеми регіонів (13 год).

М II: Взаємодія людини з природою (28 год):

Мм: Навколишнє середовище (12 год);

Мм: Джерела забруднення навколишнього середовища (7 год);

Мм: Здоровий спосіб життя (9 год).

М III: Екосистеми та умови їх функціонування (17 год)

Мм: Різновиди екосистем (11 год);

Мм: Екологічний моніторинг (6 год).

Заключне заняття: «Порядок денний на XXI століття» (1 год)

Принциповою в складанні програми була спрямованість на організацію навчально-методичного забезпечення діяльності еколого-натуралістичного гуртка. З цією метою, крім програми, авторами розроблено:

I. *Навчальний та Навчально-тематичний плани* (Див. додатки 1-2), наявність яких полегшить керівнику процес розподілу годин на заняття гуртка та їх календаризування.

II. *Навчальний посібник* у двох частинах для слухачів гуртка, назва якого – «*Знати, зберігати, відновлювати*» – є лаконічною програмою дій гуртківців (сподіваємося, не лише на період навчання, а й у подальшому житті).

Виклад навчального матеріалу в посібнику здійснюється в чітко визначеній послідовності. Так, на початку заняття, увазі учнів пропонується коротка довідкова інформація, мета якої – викликати у дітей інтерес до теми, що буде розглядатися. Далі школярі мають виконати ряд завдань, які спонукатимуть їх до самостійних дій у такій послідовності:

- пошук відповіді на проблемне запитання на основі власного життєвого досвіду чи передбачення;
- самоперевірка відповіді за текстом, що подається на сторінці нижче;
- виконання різних практичних завдань;
- запис власних висновків та узагальнень до «Екологічного щоденника», що подається в кінці посібника.

Пропонований порядок виконання завдань забезпечує системність і цілісність засвоєння учнями основ екологічних знань, набуття ними практичних умінь та навичок. А також одночасно є планом самоосвітньої діяльності вихованців на занятті, що сприяє становленню їх як суб'єктів пізнання.

Особливу роль у опануванні знань слухачами гуртка відіграє наявність у посібнику:

а) *необхідної наочності* (таблиці, схеми, діаграми, карти забруднення навколишнього середовища та атмосферного повітря України), що полегшить слухачам гуртка процес сприймання та засвоєння знань, а керівнику гуртка – дозволить зекономити час на підготовку до заняття;

б) *короткого термінологічного словника та довідкової інформації* до кожної теми, що вивчається (таким чином, посібник, у певній мірі, є книгою в книзі, що робить його особливо актуальним для сільських позашкільних закладів, оскільки місцеві бібліотеки, як правило, укомплектовані довідковою літературою в недостатній мірі);

в) *списку використаної літератури* (для бажаючих дізнатися більше, ніж це пропонується в посібнику);

г) *«Екологічного щоденника»* (чисті сторінки в кінці посібника для узагальнення учнями набутих під час занять знань, висловлення щодо них власної думки);

д) *малюнкових інструкцій*, завдяки яким подача навчального матеріалу здійснюється невеличкими порціями, що дозволить запобігти перевантаженню дітей.

У посібнику також передбачено застосування *різноманітних форм організації навчального процесу*: колективних, групових, індивідуальних, що базуються на дослідницько-пошукових методах навчання. Зокрема, таких: споглядання, передбачення, спостереження, співставлення, встановлення причинно-наслідкових зв'язків; інтерв'ювання оточуючих людей, зустрічі з представниками різних служб, екскурсії на місцеві підприємства, відвідання бібліотеки, обмін думками в класному колективі, дискусії; спортивні ігри та змагання, творчі звіти, конкурси, дописи до класних (шкільних) стіннівок, виставки дитячих робіт; само-, взаємоконтроль, само-, взаємоперевірка; екологічний моніторинг місцевих екосистем, посилення природоохоронна діяльність тощо.

Сказане вище дозволяє зробити висновок про те, що формування екологічної свідомості вихованців базується на активізації їх пізнавальної діяльності та ознайомленні учнів зі способами пізнання. У цілому це сприятиме підвищенню рівня успішності молодших школярів у навчанні (і не лише в гуртку), формуванню в них таких особистісних якостей і рис характеру, як допитливість, кмітливість, уважність, уміння співпрацювати в колективі, творчо переосмислювати набуті знання і застосовувати їх на практиці, звичка бережливо ставитись до предметів природи тощо.

Автори також сподіваються, що отримана сума знань стане для членів гуртка надбанням на все життя, а бажання пізнавати оточуючу дійсність – його метою.

Програма Вступні заняття

На вступних заняттях пропонуємо ознайомити слухачів гуртка з напрямом його діяльності. На основі особистих спостережень учнів за довір'ям показати

наслідки позитивного та негативного впливу суспільства на природу з метою підготувати вихованців до сприйняття змісту першого модуля програми.

Модуль I: Екологічні проблеми України

Структура цього модуля складається з двох мінімодулів, що чітко прослідковуються, але тісний взаємозв'язок між ними не дозволяє їх розмежувати:

Мм: Загальні екологічні проблеми країни

(забруднення атмосфери, ґрунтів, водоймищ; нерациональне використання корисних копалин, земельних, лісових та водних ресурсів тощо, в наслідок чого катастрофічно зменшилась і продовжує зменшуватись кількість представників флори і фауни України);

Мм: Екологічні проблеми регіонів.

Основні завдання цього модуля:

- пробудити інтерес дітей до дослідницько-пошукової роботи в довкіллі;
- учити їх вдумливо ставитися до предметів природи; помічати, передбачати та попереджати негативний вплив (як очевидний, так і той, що проявиться з часом) представників суспільства на природне середовище;
- формувати у вихованців звичку здійснювати посильну природоохоронну діяльність, яка передбачає збереження та охорону природи.

Модуль II: Взаємодія людини з природою

Даний модуль включає в себе три мінімодулі. За допомогою *Мм «Навколишнє середовище»* слухачі гуртка ознайомляться з:

- поняттям *навколишнє середовище (довкілля)* та його складовими;
- періодами взаємодії людини з природою:
I період – людина *обожествляє предмети природи*;

II період – людина *розуміє свою залежність від природи*;
III період – людина *вважає себе господарем природи*;
IV період – людина *починає усвідомлювати необхідність дотримання законів природи*;

– етапами розвитку виробничої діяльності людини та наслідками цієї діяльності, що відображаються на природному середовищі. Зокрема, під час екскурсій на місцеві підприємства, де працюють батьки гуртківців.

На матеріалі Мм «Джерела забруднення навколишнього середовища» школярі ознайомляться з:

– джерелами забруднення навколишнього середовища;

– впливом стану довкілля на здоров'я людини;

– поняттям *екологічні хвороби* та їх різновидами.

Окрім цього вони зможуть отримати практичні поради фахівців у плані попередження подібних захворювань.

У змісті Мм «Здоровий спосіб життя» увага членів гуртка акцентується на складових здорового способу життя, якими є: загартування, раціональне харчування, особиста гігієна та гігієна житла, відсутність шкідливих звичок, профілактика захворювань та рухова активність на свіжому повітрі тощо.

Основними завданнями другого модуля є:

– допомогти вихованцям усвідомити, що *людина є частиною природи, а не її господарем*;

– показати взаємозалежність стану здоров'я людини від її ставлення до природи;

– переконати в необхідності бережливого ставлення членів суспільства до довкілля.

Модуль III: Екосистеми та умови їх функціонування

Як і перший, даний модуль включає в себе два мінімодулі.

На матеріалі Мм «Різновиди екосистем» керівник гуртка зможе:

– пояснити школярам значення поняття екосистема;

– ознайомити їх з різновидами екосистем (зокрема таких як: місто, село, людське житло, колектив людей) та умовами їх функціонування.

Зміст *Мм «Екологічний моніторинг»* спряє ознайомленню вихованців гуртка із значенням моніторингу для збереження екосистем, його видами (біологічний, фоновий, господарський) та метою:

а) накопичення й узагальнення інформації про стан існуючих екосистем;

б) аналіз зібраної інформації з метою передбачення можливих змін у природі;

в) розробка на основі результатів моніторингу заходів, спрямованих на збереження, охорону й відновлення природного середовища.

Головними завданнями останнього модуля є:

– показати учням тісну взаємодію в екосистемі живих і неживих її компонентів;

– допомогти усвідомити необхідність вивчати умови функціонування екосистем та дотримувати їх;

– підвести школярів до думки про те, що виховання в членів суспільства екологічної культури є одним із шляхів попередження екологічної кризи;

– розпочати формування в школярів практичних умінь і навичок здійснення локального моніторингу згідно з пропонованим планом;

– допомогти вихованцям зробити висновок про те, що зупинити наростання екологічної кризи можна лише за умови, відновлення взаємозв'язків людини з природою й спрямування зусиль усіх людей усіх країн світу на організацію охорони, збереження та відновлення природного середовища.

Заключне заняття

На підсумковому занятті слухачам гуртка пропонується скласти власну програму боротьби з екологічною кризою. Зміст цієї програми стане

показником рівня сформованості в них екологічної свідомості.

Очікувані результати навчальної діяльності слухачів еколого-натуралістичного гуртка

У результаті цілеспрямованої, системної та систематичної роботи керівника еколого-натуралістичного гуртка за даною програмою вихованці мають оволодіти такими групами компетентностей, як: соціальні, комунікативні, інформаційні, саморозвитку та самоосвіти, що сприятиме формуванню в них практичних умінь і навичок поведінки в довкіллі.

Компетенції	Очікувані результати навчальної діяльності учнів
Соціальні	Учні повинні знати та дотримуватися правил поведінки в природному та соціальному середовищі; помічати, передбачати та попереджати негативний вплив (як очевидний, такі той, що проявиться з часом) членів суспільства на природне середовище; економно використовувати водні та енергетичні ресурси; здійснювати посильну природоохоронну діяльність; турбуватися про власне здоров'я та здоров'я оточуючих людей; дотримуватися здорового способу життя; встановлювати взаємозв'язки в діяльності працівників різних професій; мати уявлення про державну законодавчу базу з питань природи; розуміти необхідність дотримання членами суспільства правових норм щодо збереження природи; мати активну життєву позицію в питаннях збереження довкілля.

Компетенції	Очікувані результати навчальної діяльності учнів
Комунікативні	Учні мають уміти спілкуватися з членами гуртка, учителем, однолітками, іншими оточуючими людьми, дотримуючись при цьому норм поведінки, прав та обов'язків слухачів гуртка; співпрацювати в парі, групі, дотримуючись інструкції; чітко, лаконічно та аргументовано висловлювати власні думки, ілюструючи їх власними спостереженнями, посиланнями на першоджерела; толерантно ставитись до думок оточуючих людей; спокійно сприймати критичні зауваження на свою адресу, самому критично оцінювати власні вчинки та вчинки інших людей.
Інформаційні	Учні мають уміти здобувати інформацію з різних джерел і користуватися нею: перевіряти отриману інформацію шляхом власних спостережень за оточуючою дійсністю, обговорення в колі слухачів гуртка, пошуку підтверджень (заперечень) писемних джерелах (енциклопедіях, довідковій літературі тощо); занотовувати свої спостереження від почутого (побаченого) до «Екологічного щоденника»: користуватися засобами наочності, підручниками чи посібниками з метою здобуття потрібної інформації; уміти здійснювати моніторинг об'єктів природи з метою планування посиленої природоохоронної діяльності.

Компетенції	Очікувані результати навчальної діяльності учнів
Саморозвитку та самовдосконалення	Учні мають уміти передбачати, спостерігати, порівнювати, робити власні висновки, узагальнення, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між предметами та явищами дійсності; здійснювати самоконтроль, самоаналіз та самооцінку власної діяльності та діяльності інших людей; прагнути до самоосвіти; використовувати критичні зауваження на свою адресу з метою самовдосконалення; планувати власну діяльність та визначати її напрямки тощо.

Набуття членами гуртка вказаних умінь і навичок сприятиме:

- *розширенню* їхніх світоглядних уявлень про оточуючий світ і місце людини в ньому;
- *усвідомленню* ними наявності взаємозв'язків між живою і неживою природою;
- *свідомому дотриманню* правил та норм поведінки в довкіллі;
- *формуванню* мотивації до посиленої природоохоронної діяльності;
- *полегшенню* адаптації учнів у будь-якому колективі за межами позашкільного закладу.

Навчально-тематичний план
Початковий рівень

№ п/п	Модуль, мінімодуль	Кількість годин			Всього
		Підготовча робота в групі	Дослідницько- пошукова робота в довкіллі		
			У природному середовищі	У соціальному середовищі	
1.	Вступні заняття	2	2		4
2.	Модуль I: Екологічні проблеми України	12	6	4	22
2.1.	<i>Мінімодуль: Загальні екологічні проблеми країни</i>	9			9
2.2.	<i>Мінімодуль: Екологічні проблеми регіонів</i>	3	6	4	13
3.	Модуль II: Взаємодія людини з природою	15	6	7	28
3.1.	<i>Мінімодуль: Навколишнє середовище</i>	4	2	6	12
3.2.	<i>Мінімодуль: Джерела забруднення навколишнього середовища</i>	5	1	1	7
3.3.	<i>Мінімодуль: Здоровий спосіб життя</i>	6	3		9
4.	Модуль III: Екосистеми та умови їх функціонування	8	2	7	17
4.1.	<i>Мінімодуль: Різновиди екосистем</i>	7		4	11
4.2.	<i>Мінімодуль: Екологічний моніторинг</i>	1	2	3	6
5.	Заключне заняття: «Порядок денний на XXI століття»	1			1
	УСЬОГО	38	16	18	72

Навчально-тематичний план

№ п/п	Модуль, мінімодуль	Кількість годин			Дата
		Підготовча робота в групі	Дослідницько-пошукова робота в довкіллі		
			У природному середовищі	У соціальному середовищі	
1	2	3	4	5	6
	1. Вступні заняття. (4 години)	2	2		
	2. Найстрашніша тварина на Землі. Ознайомлення членів гуртка з напрямом його діяльності	1			
	1.2. Експерсії з метою пошуку місцевих прикладів позитивного та негативного впливу суспільства на довкілля		2		
	1.3. Дискусія на тему: «Наслідки науково-технічного прогресу: плюси й мінуси»	1			
	2. Модуль І: Екологічні проблеми України. (22 години)	12	6	4	
	2.1. Екологічні проблеми України	1			
	2.2. Екологічні проблеми регіону. Практичне заняття			1	
	2.3. Атмосфера	1			
	2.4. Місцеве повітря		1		
	2.5. Ґрунти	1			
	2.6. Місцеві ґрунти		1		
	2.7. Корисні копалини	1			
	2.8. Зустріч з працівником газової служби			1	

1	2	3	4	5	6
2.9.	Експурсія до краєзнавчого музею			1	
2.10.	Водні ресурси	1			
2.11.	Місцеві водоймища		1		
2.12.	Практична робота з виготовлення заборонних знаків з метою встановлення їх біля місцевого водоймища	1			
2.13.	Встановлення заборонних знаків біля місцевого водоймища Прибирання прилягаючої до нього території		1		
2.14.	Лісові ресурси	1			
2.15.	Експурсія до лісу (парку)		1		
2.16.	Конкурс плакатів на тему: «Знай, люби, бережи»	1			
2.17.	Флора	1			
2.18.	Місцева рослинність. Пошукова робота			1	
2.19.	Конкурс творів на тему «Про що розповіли дерева (кущі, трави)?»	1			
2.20.	Фауна	1			
2.21.	Експурсія з метою спостереження за місцевими представниками тваринного світу		1		
2.22.	Державні документи з питань раціонального використання та відновлення природних багатств України	1			
3.	Модуль II: Взаємодія людини з природою. (28 годин)	15	6	7	
3.1.	<i>Мм: Навколишнє середовище. (12 годин)</i>	4	2	6	
3.1.1.	Навколишнє середовище	1			

1	2	3	4	5	6
3.1.2.	Експурсія з метою спостереження за об'єктами природного й соціального середовища		1		
3.1.3.	Практична робота з благоустрою мікрорайону		1		
3.1.4.	Періоди взаємодії людини з природою	1			
3.1.5.	Пошукова робота: опрацювання джерел усної народної творчості			1	
3.1.6.	Виготовлення стіннівок на тему: «Народ скаже, як зав'яже» та організація їх виставки	1			
3.1.7.	Виробнича діяльність людини та її вплив на природне середовище	1			
3.1.8.	Експурсії на підприємства, де працюють батьки			5	
3.2.	<i>Мм: Джерела забруднення навколишнього середовища. (7 годин)</i>	5	1	1	
3.2.1.	Джерела забруднення навколишнього середовища: річці, ще вийшли з ужитку людини (сміття)	1			
3.2.2.	Прибирання обраної пришкольній території (змагання з 2 звання «Найчистіша класна кімната»)			1	
3.2.3.	Джерела забруднення навколишнього середовища: шуми	1			
3.2.4.	Експурсія до парку (річки, скверу, заповідника) з метою визначення шумів, що		1		

1	2	3	4	5	6
	сприятливо впливають на психічний стан людини				
3.2.5.	Вплив стану довкілля на здоров'я людини	1			
3.2.6.	Зустріч з лікарем. Бесіда на тему: «Як запобігти інфекційним захворюванням?»	1			
3.2.7.	Зустріч з ветеринарним лікарем. Інструктаж: правила поведінки з тваринами	1			
3.3.	<i>Мм: Здоровий спосіб життя. (9 годин)</i>	6	3		
3.3.1	Здоровий спосіб життя: режим дня	1			
3.3.2.	Режим дня. Практична робота	1			
3.3.3.	Режим дня: рухова активність	1			
3.3.4.	Спортивні ігри та змагання		3		
3.3.5.	Раціональне харчування	1			
3.3.6.	Вплив нітратів на організм людини	1			
3.3.7.	Зустріч з представником екологічної служби. Практична робота	1			
4.	Модуль III: Екосистеми та умови їх функціонування. (17 годин)	8	2		
4.1.	<i>Мм: Різновиди екосистем. (11 годин)</i>	7		4	
4.1.1.	Місто	1			
4.1.2.	Село	1			
4.1.3.	Екскурсія до міста (села) з метою визначення компонентів даних екосистем та спостереження за їх функціонуванням			2	

1	2	3	4	5	6
4.1.4.	Людське житло	1			
4.1.5.	Генеральне прибирання класної кімнати			1	
4.1.6.	Взустріч з представником служби водопостачання та енергозбереження	1			
4.1.7.	Міжособистісні стосунки	1			
4.1.8.	Етика спілкування	1			
4.1.9.	Екологічна культура	1			
4.1.10.	Практична робота. Безпосереднє спілкування з оточуючими людьми			1	
4.2.	<i>Мм: Екологічний моніторинг. (6 годин)</i>	1	2	3	
4.2.1.	Екологічний моніторинг. Значення моніторингу для збереження екосистеми	1			
4.2.2.	Екскурсія з метою екологічного моніторингу місцевих екосистем		1	2	
4.2.3.	Благоустрій (за необхідністю) території моніторингу		1	1	
5.	Заключне заняття: «Порядок денний на XXI століття». (1 година)	1			
	УСЬОГО 72 години:	38	16	18	

ПРОГРАМА ГУРТКА «ВАЛЕОЛОГІЯ»

Пояснювальна записка

Мадридська конференція міністрів охорони здоров'я Європейських країн (1981 р.) визнала за пріоритетний освітній напрям збереження і зміцнення здоров'я населення. У 1988 році Комітет міністрів країн-членів Ради Європи розробив детальні рекомендації щодо впровадження курсів з охорони здоров'я в усі ланки освітніх закладів цих країн. Україна активно сприйняла світові тенденції щодо поліпшення стану здоров'я населення через освіту. Серед найважливіших стратегічних завдань національних програм «Освіта» (Україна ХХІ століття) і «Діти України» було визначено всебічний розвиток людини і становлення її духовного, психічного та фізичного здоров'я. З 1994 року в школах України розпочалось викладання валеології. Реалізація валеологічних ідей пов'язана з удосконаленням змісту педагогічної освіти, приведенням його у відповідність до вимог сьогодення з метою формування валеологічної культури підростаючого покоління, розвитку індивідуальних якостей особистості та професійної підготовки вихованця позашкільного закладу.

Позашкільна педагогіка – важлива ланка навчально-виховного процесу для формування валеологічного світогляду школярів. Останнім часом позашкільні навчальні заклади почали перебудовувати навчально-виховну роботу з урахуванням валеологічних проблем сьогодення.

Програма з валеології для позашкільного навчального закладу еколого-натуралістичного профілю розроблена відповідно до основних положень Концепції валеологічної освіти.

Вона має виконувати такі функції:

- надати можливість накопичити мінімум знань, необхідних для формування підлітком культури здоров'я та створення індивідуальної програми здорового способу життя;

- ліквідувати прогалини в базовій освіті підлітка загальноосвітніх шкіл щодо проблем збереження й зміцнення власного здоров'я;

- превентивність поведінки підлітка з урахуванням його вікових особливостей (зокрема, паління, вживання алкоголю та наркотичних речовин, ранні нерозбірливі статеві стосунки).

Ситуація в Україні все більше непокоїть педагогів, медиків. Підрастає покоління – це наше майбутнє, яке на сьогодні поставлене у дуже скрутне становище, становище нездоров'я, відсутності здорового способу життя. Це розуміють науковці й намагаються спільними зусиллями допомогти подолати цю проблему й створити сприятливі умови для розвитку наших дітей.

Дана програма включає теоретичний та практичний блок і має за мету надання необхідного мінімуму знань з теорії й практики формування, збереження та зміцнення здоров'я. Курс зосереджено на вирішенні проблеми *«Як бути здоровим?»*

За змістом програма охоплює основні питання валеології – науки про здоров'я здорових і розрахована на дітей, які вже мають певні знання з валеології, безпеки життєдіяльності, екології, основ медичних знань та володіють елементарними навичками ведення здорового способу життя. Зміст відповідає віковим потребам і можливостям дітей підліткового віку.

Завданням курсу є:

- розширення та поглиблення знань з валеології, знань про власне здоров'я;

- розкриття закономірностей формування, збереження, зміцнення здоров'я людини;

- здійснення аналізу та синтезу одержаних валеологічних знань;
- засвоєння та вміння застосовувати практичні навички в повсякденному житті.

Програма забезпечує міжпредметні зв'язки з такими шкільними предметами, як біологія людини, екологія, географія, безпека життєдіяльності, основи медичних знань, математика та гуртками «Юний еколог», «Юний медик», «Юні друзі природи», «Екологи-краєзнавці».

Програма розрахована на дворічне вивчення курсу «Валеологія» учнями старших класів у гуртках позашкільного навчального закладу еколого-натуралістичного профілю.

Орієнтовний тематичний план Перший рік навчання

№	Тема	Кількість годин		
		Теорія	Практика	Разом
1.	Вступ. Валеологія – наука про здоров'я людини. Мета та завдання валеології	4	4	8
2.	Історія пізнання людиною проблем свого здоров'я	6	8	14
3.	Людина та її здоров'я. Розкриття сутності категорії здоров'я. Сучасний стан здоров'я населення планети, України, свого регіону	10	28	38
4.	Сутність людини та сенс її життя. Людина як особистість. Біологічна програма людини (старіння та довголіття)	6	8	14

№	Тема	Кількість годин		
		Теорія	Практика	Разом
5.	Морфофункціональні особливості розвитку дітей та підлітків. Здоров'я дитини та підлітка. Шляхи формування, збереження та зміцнення здоров'я	24	36	60
6.	Підсумкові заняття та масові заходи	10	–	10
	УСЬОГО	60	84	144

Зміст програми

Виходячи з того, що перший рік вивчення валеології в основному присвячується ознайомленню з історичними коренями пізнання проблем здоров'я, з сутністю категорії здоров'я, культивуванням здорового способу життя в історії людства та станом здоров'я населення планети. України, свого регіону, то головною метою є сприяння адаптації гуртківців до умов позашкільного закладу з урахуванням вікових можливостей та потреб.

Вступ (8 год). Валеологія – наука про здоров'я людини. Причини та передумови виникнення валеології. Мета та завдання валеології як навчального предмета. Сучасний стан розвитку науки валеології.

Семінарські заняття

1. Валеологія – наука про здоров'я людини.

Історія пізнання людиною проблем свого здоров'я (14 год.), його відновлення і збереження від стародавніх часів до сьогодення в контексті розвитку суспільства, науки й культури. Два шляхи розвитку вчення про здоров'я: шлях Заходу, шлях Сходу. Примітивна медицина реліктових культур (Месопотамія, Єгипет, Персія, Ізраїль, Ст. Китай, Ст. Індія тощо). Класична епоха й середньовіччя – розвиток теорії й практики оздоровлення людини. Формування підходів до культивування здорового способу життя в історії людства.

Семінарські заняття

1. Історія пізнання людиною проблем свого здоров'я.

Людина та її здоров'я (38 год). Розкриття сутності категорії здоров'я. Уявлення про здоров'я. Два етапи в пізнанні здоров'я. Визначення здоров'я ВООЗ. Визначення здоров'я, запропоновані спеціалістами різних країн (Г. Сигерист, С.Д. Кінг, І.В. Давидовський, О.М. Изуткін, С.М. Павленко, Б.В. Петровський, Г.І. Царегородцев, Ф. Селбі, Р.Дж. Карлсон, В.П. Казначеев, В.П. Петленко, І.І. Брехман, Г.Л. Апанасенко та ін.).

Сучасний стан здоров'я населення планети, України, регіону. Проблеми здоров'я в сучасному суспільстві: індивідуальний, груповий і суспільний рівні. Зумовленість здоров'я населення України географічним, кліматичним і біосоціальним середовищем. Врахування національного менталітету у формуванні культури здоров'я сучасного українця. Культура здоров'я українського народу. Українські оздоровчі системи. Проблеми здоров'я населення свого регіону. Календарні народні свята та здоров'я.

Семінарські заняття

1. Стан здоров'я населення планети, України, свого регіону.

2. Здоров'я школяра: негативні та позитивні тенденції.

Сутність людини та сенс її життя (14 год).

Людина як особистість. Історичний розвиток уявлень про сутність людини й сенс її життя. Людство й людина як велика система. Біологічне й соціальне в природі людини. Людина і природа. Людина і соціум. Людина і Космос. Цінність та сенс життя. Біологічна програма людини (старіння та довголіття). Індивід і особистість. Популяційне здоров'я. Права та обов'язки громадянина у ставленні до власного здоров'я.

Семінарські заняття

1. Довголіття і старіння. Довгожителі у Вашій родині.

Морфофункціональні особливості розвитку дітей та підлітків (60 год). Періодизація індивідуального розвитку дитини. Загальні закономірності розвитку організму людини. Акселерація та ретардація розвитку дітей і підлітків. Особливості функціонування систем організму на різних етапах онтогенезу. Здоров'я дитини та підлітка. Рух та здоров'я. Репродуктивне здоров'я. Статеве виховання. Профілактика хвороб, що передаються статевим шляхом, та СНІДу. Основні показники захворюваності підлітків. Шляхи формування, збереження та зміцнення здоров'я.

Практичні заняття

1. Паспорт здоров'я. Оцінка рівня соматичного здоров'я школярів.
2. Біоритми, режим дня й здоров'я.

Підсумкові заняття та масові заходи (10 год).

**Орієнтовний тематичний план
Другий рік навчання**

№	Тема	Кількість годин		
		Теорія	Практика	Разом
1.	Вступ. Валеологія – наука про здоров'я людини. Мета та завдання валеології	6	–	6
2.	Здоровий спосіб життя як шлях формування й зміцнення здоров'я сучасної людини	12	24	36
3.	Фізичне здоров'я. Програми фізичного оздоровлення людини. Основи контролю і оцінка рівня соматичного здоров'я людини	24	18	42

№	Тема	Кількість годин		
		Теорія	Практика	Разом
4.	Ековалеологія. Екологічні аспекти здоров'я. Антропогенне забруднення біосфери та його вплив на здоров'я людини	24	12	36
5.	Харчування і здоров'я. Недоліки в харчуванні сучасної людини. Принципи валеологічного харчування	24	12	36
6.	Психічне здоров'я як складова досконалого здоров'я. Психогігієна, психологічний самозахист	12	24	36
7.	Духовний світ людини та її здоров'я. Валеологічні аспекти духовної культури	12	6	18
8.	Підсумкові заняття та масові заходи	6	–	6
	УСЬОГО	120	96	216

Зміст програми

Вступ (6 год.). Валеологія – наука про здоров'я людини. Мета та завдання валеології як навчального предмета. Фундаментально-концептуальні основи знань про здоров'я. Складові та умови здоров'я. Валеокультура.

Здоровий спосіб життя як шлях формування і зміцнення здоров'я сучасної людини (36 год). Поняття про здоровий спосіб життя. Формування підходів до культивування здорового способу життя в історії. Складові компоненти здорового способу життя. Відмінність людського способу життя від тваринного. Сутність здорового способу життя людини та умови його формування. Роль мотивацій і установок сучасної людини у формуванні основ здорового способу життя. Здорові

традиції українського народу. Сучасні оздоровчі системи та програми (П.К. Іванова, М.М. Амосова, В.А. Іванченка, Г.С. Шаталової, Ю.П. Власова, П. Брега, Д. Гласс, К. Ніші та ін). Шкідливі звички та їх профілактика. Поняття про шкідливі звички. Біологічні та психологічні аспекти наркотичної залежності в підлітків. Шкідливий вплив тютюнопаління, алкоголю, наркотиків на організм підлітка.

Практичні та семінарські заняття

1. Валеологічні основи раціонального режиму дня школярів.
2. Шкідливі звички та їх профілактика.
3. Сучасні оздоровчі системи та програми.
4. Складання індивідуальної програми у відповідності зі станом здоров'я.

Фізичне здоров'я (42 год). Організм людини як біологічна система. Фізичне здоров'я, його сутність. Програми фізичного оздоровлення людини (М.М. Амосова, М.І Алінчина, Мюллера, П.К. Іванова, К. Купера, Д. Гласа та ін.). Основи контролю й оцінка рівня соматичного здоров'я школярів. Паспорт здоров'я. Функціональні проби оцінки фізичної працездатності (проба з 20-ма присіданнями, ортостатична проба, проба з затримкою дихання). Методи самооцінки деяких фізичних станів людини. Рухова активність і здоров'я підростаючого покоління. Фізіологічна природа впливу рухової активності й гіподинамії на організм людини. Фізичне загартування й туризм.

Практичні заняття

1. Визначення індивідуального рівня здоров'я школярів. Паспорт здоров'я.
2. Функціональні проби оцінки фізичної працездатності (проба з 20-ма присіданнями, ортостатична проба, проба з затримкою дихання).
3. Методи самооцінки деяких фізичних станів людини.

Ековалеологія (36 год). Екологічні аспекти здоров'я. Екологічна ситуація в Україні та здоров'я людини. Антропогенний вплив на біосферу Землі та стан здоров'я людини. Види забруднювачів (фізичні, хімічні, біологічні, радіоактивні). Забруднення повітряного середовища і здоров'я людини. Забруднення водного середовища й здоров'я людини. Земля, її ресурси й здоров'я людини. Рівновага природного середовища, загроза глобальної екологічної катастрофи. Радіаційне забруднення довкілля та його вплив на здоров'я населення. Генетичні наслідки забруднення навколишнього середовища. Природно-заповідні території та їх рекреаційне значення. Правила безпечної поведінки в природі. Природа лікує.

Практичні заняття

1. Взаємодія екотехнодемоефери в межах міста (визначення максимальної концентрації CO_2 біля проїжджої частини шляху за формулою Рябікова).
2. Моделювання парникового ефекту.

Харчування й здоров'я (36 год). Проблема харчування в минулому. Правильне харчування – шлях до здоров'я. Культура харчування. Фізіологія процесу травлення. Роль білків, жирів і вуглеводів у харчуванні людини. Вітаміни, мінеральні елементи та вода, їх вплив на здоров'я підлітка. Недоліки в харчуванні сучасної людини (десять помилок у харчуванні). Принципи валеологічного харчування.

Практичні заняття

1. Складання харчового раціону.
2. Облік витрат енергії. Визначення нормального основного обміну за таблицями Бенедикта.

Психічне здоров'я як складова досконалого здоров'я (36 год). Психічна цілісність людини (індивід, особа, індивідуальність). Основні психічні процеси, стани, властивості, їх вплив на здоров'я людини. Психоемоційні перевантаження, фактори їх виникнення. Стрес як

неспецифічний адаптаційний процес (сучасні поняття про стрес). Девіантна поведінка. Психогігієна, психологічний самозахист. Вплив засобів мистецтва на психічне здоров'я людини.

Практичні заняття

1. Методи психічної саморегуляції (дихальна гімнастика, релаксація, аутогенне тренування).
2. Тести, анкети з питань психічного самоаналізу (тест Айзенка, САМ та ін.).

Духовний світ людини та її здоров'я (18 год).

Поняття «духовного», особливості світогляду людини як валеологічна проблема. Взаємозалежність між духовним життям і фізичним здоров'ям людини. Ноосфера. Валеологічні аспекти духовної культури. Ідеал здорової людини. Програми духовного оздоровлення людини.

Практичні заняття

1. Духовний світ людини та її здоров'я.
2. Відвідування музеїв, концертів класичної музики.

Підсумкові заняття та масові заходи (6 год).

Результат навчання

Після закінчення вивчення курсу «Валеологія» гуртківці повинні:

1. Отримати уявлення про:

- валеологію як науку про здоров'я здорових;
- сучасний стан розвитку валеології;
- здоровий спосіб життя;
- сучасні оздоровчі системи та програми;
- шкідливі звички;
- біологічні та психологічні аспекти наркотичної залежності в підлітків;
- шкідливий вплив тютюнопаління, алкоголю, наркотиків на організм підлітка;
- фізичне здоров'я, його сутність;

- програми фізичного оздоровлення людини (М.М. Амосова, М.І Алінчина, Е.Міллера, П. К. Іванова, К. Купера, Дж. Гласа та ін.);
- рухову активність і здоров'я підрастаючого покоління;
- фізичне загартування й туризм;
- забруднення повітряного середовища й здоров'я людини;
- забруднення водного середовища й здоров'я людини;
- радіаційне забруднення довкілля;
- генетичні наслідки забруднення навколишнього середовища;
- проблеми харчування;
- правильне харчування;
- принципи валеологічного харчування;
- психічну цілісність людини;
- психоемоційні перевантаження, фактори їх виникнення;
- стрес як неспецифічний адаптаційний процес;
- взаємозалежність між духовним життям і фізичним здоров'ям людини;
- закономірності формування, збереження, зміцнення здоров'я людини;
- основи здорового способу життя;
- історію пізнання людиною проблем свого здоров'я;
- сутність людини й сенс її життя;
- біологічне й соціальне в природі людини;
- загальні закономірності розвитку організму людини;
- біологічну програму людини (старіння та довголіття).

2. Знати:

- складові компоненти здорового способу життя;

- відмінність людського способу життя від тваринного;
- сутність Здорового способу життя людини;
- роль мотивацій і установок сучасної людини у формуванні основ здорового способу життя;
- традиції здорового способу життя українського народу;
- основи контролю й оцінку рівня соматичного здоров'я школярів;
- методи самооцінки деяких фізичних станів людини;
- екологічні аспекти здоров'я;
- види забруднювачів (фізичні, хімічні, біологічні, радіоактивні);
- фізіологію процесу травлення;
- роль білків, жирів і вуглеводів у харчуванні людини;
- вітаміни, мінеральні елементи та воду, їх вплив на здоров'я підлітка;
- недоліки в харчуванні сучасної людини;
- сучасні поняття про стрес;
- що таке психогігієна та психологічний самозахист;
- методи психічної саморегуляції (дихальна гімнастика, релаксація, аутогенне тренування);
- валеологічні аспекти духовної культури;
- програми духовного оздоровлення людини;
- природовідповідність людини;
- два шляхи розвитку вчення про здоров'я: шлях Заходу, шлях Сходу;
- сутність категорії здоров'я;
- визначення здоров'я ВООЗ;
- проблеми здоров'я населення свого регіону;
- загальні закономірності розвитку організму людини;

- про акселерацію та ретардацію розвитку дітей і підлітків;
- особливості функціонування систем організму на різних етапах онтогенезу.

3. Вміти:

- користуватися науково-методичною літературою з питань валеології, ековалеології, здорового способу життя, геронтології, оздоровчих програм, медицини, безпеки життєдіяльності;
- вести свій паспорт здоров'я;
- оцінювати рівень соматичного здоров'я;
- складати генеалогічне дерево своєї родини;
- складати індивідуальні оздоровчі програми у відповідності до стану здоров'я;
- проводити функціональні проби оцінки фізичної працездатності (проба з 20-ма присіданнями, ортостатична проба, проба з затримкою дихання та ін.);
- визначати максимальну концентрацію CO₂ біля проїжджої частини шляху за формулою Рябікова;
- моделювати парниковий ефект;
- складати харчовий раціон;
- обчислювати за таблицями Бенедикта величину нормального обміну в організмі;
- робити дихальну гімнастику, аутогенне тренування.

4. Засвоїти такі терміни (поняття):

Авітаміноз, акселерація та ретардація, алкоголізм, антропогенний вплив, антропометричні стандарти, асиміляція (анаболізм), аутогенне тренування, біологічні ритми, біосфера Землі, валеологія, валеологічне виховання, генеалогічне дерево, геронтологія, гіповітаміноз, гіподинамія, дисиміляція (катаболізм), духовне здоров'я, ековалеологія, закономірності розвитку організму, здоровий спосіб життя, здоров'я, категорії здоров'я, наркоманія, наркотична залежність, парниковий ефект, психічне здоров'я, реабілітація, релаксація, рухова

активність, самоконтроль, соматичне здоров'я, втомлення, стрес, третій стан, тютюнопаління, фізичне загартування, фізичне здоров'я, фітоеккологія, фітонциди, фітопрофілактика, хвороба, шкідливі звички.

Бібліографія

1. Амосов М.М. Роздуми про здоров'я. - К.: Здоров'я, 1989. - 62с.
2. Антипчук Ю.П., Вожик Й.Б., Лебедева Н.С., Луніна Н.В. Анатомія і фізіологія дитини (з основами шкільної гігієни). - К., 1984. - 176с.
3. Апанасенко Г.Л., Попова Л.А. Медицинская валеология. -К.: Здоров'я, 1998. - 245с.
4. Белов В.И. Психология здоровья. - М.: КСП; Респекс., 1994. - 272с.
5. Билич Г.Л., Назарова Л.В. Основы валеологии. - Спб., «Водолей», 1998:-560с.
6. Білявський Г.О. та ін. Основи екології: Підручник /Г.О. Білявський, Р.С.Фурдуй, І.Ю. Костіков. - К.: Либідь, 2004. - 408с.
7. Бобрицька В.І. Валеологія в запитаннях, тестах, задачах. Рецепти здорової їжі. Навчально-практичне видання. - Полтава: «Скайтек», 2000. - 44с.
8. Брехман И.И. Валеология - наука о здоровье. - М.: ФиС, 1990. -207с.
9. Быть здоровым: Справ. изд. /П.Г. Отрошенко, В.О. Мовчанюк и др. - К.: Лыбидь, 1991. - 33с.
- 10.Булич Е.Г., Муравов І.В. Валеологія. Теоретичні основи валеології: навч. посібник для студ. пед. навч. закладів, держ. ун-тів, ін-тів післядипломн. освіти /інстит. змісту і методів навчання. - К., 1997. - 224с.
- 11.Валеологія: Навч. посібник для студентів вищих закладів освіти: В 2 ч. /В.І.Бобрицька, М.В. Гринькова та ін.; за ред. І. Бобрицької. - Полтава: «Скайтек», 2001. - 4.1. - 146с.
- 12.Валеологія: Навч. посібник для студентів вищих.закладів освіти: В 2 ч. /В.І.Бобрицька, М.В.

- Гринькова та ін.; за ред. В.Л. Бобрицької. - Полтава: «Скайтек», 2000. - Ч.ІІ. - 160с.
13. Валеология: Основные введения школьного курса / С.Н. Заготова. - Донецк: БАО, 1998. - 166с.
14. Валеология. Справочник школьника. /Сост. Н. Заготова. - Донецк: ПКФ «БАО», 1998. - 448с.
15. Войтенко В.П. Здоровье здоровых. - К.: Здоровье, 1991. - 248с.
16. Гасадина А.Д. Плоды запретов: Подростки и секс. Кн. для учителя. - М.: Просвещение, 1991. - 80с.
17. Горашук В.П. Валеология. Підручник для 10-11 класів загальноосвітніх шкіл. - К.: Генеза, 1998. - 142с.
18. Горашук В.П. Валеология. Підруччпнь пїч н ч і. ц. загальноосвітніх шкіл.-К.: Генеза, 1998. - 133 с.
19. Давидюк Г.М. Валеология. - Луцьк: Настир'я, 1998. - 157с.
20. Дунаевский В.В., Стяжкин В.Д. Наркомания. - Л.: Медицина, 1990. - 123с.
21. Каган В.Е. Воспитателю о сексологии. - М.: Педагогика, 1991.-с. 254.
22. Камінський В.В. Друг здоров'я: система природного оздоровлення. - К.: МП «Колапс», 1993. - 304с.
23. Книга о здоровье / Под ред. Ю.П. Лисицина. - М.: Медицина, 1988. 512с.
24. Козін О.П. Психічна культура і здоров'я. - К.: Т-во «Знання» УРСР (Сер. 12. «Природа - людина - здоров'я; №8), 1990.-48с.
25. Кон И.С. Психология старшеклассника. - М.: Просвещение, 1982. - 207с.
26. Копыт Н.Я., Скворцова Е.С. Алкоголь и подростки. - М.: Медицина, 1984. - 48с.
27. Куценко П., Новикова Ю. Книга о здоровом образе жизни. - М.: ФиС, 1987. - 138с.
28. Ладингтон Э., Дейль Г., Гамлешко И. Ключи к здоровью: Пер. с англ. - 2-е изд. - Заокский: «Источник жизни», 1997. - 192с.

- 29.Ленюшкин А.И., Буров У.С. Мальчику-подростку. - М.: Медицина. 1991. - 68с.
- 30.Лозинский В.С. Учитесь быть здоровыми. - К.: Центр здоровья, 1993. - 160с.
- 31.Микитюк О.М., Злотін О.З., Бровдій В.М. та ін. Екологія людини. Підручник. - 2-е вид., випр. і доп., - Харків: ХДПУ, "ОВС», 2000. - 208с.
- 32.Основы валеологии /Под ред. В.П. Петленко. - К.: Олимпийская литература, 1999. - 457с.
- 33.Паффенбаргер Ральф С., Ольсен Эрих. Здоровый образ жизни. - К.: Олимп. Лит., 1999. - 319с.
- 34.Попов С.В. Валеология в школе и дома (о физическом благополучии школьников). - СПб.: СОЮЗ, 1997. - 256с.
- 35.Сухарев А.Г. Здоровье и физическое воспитание детей и подростков. - М.: Медицина, 1991. - 272с.
- 36.Сущенко Л.П. Соціальні технології культивування здорового способу життя людини / Запоріз. Держ. ун-т. - Запоріжжя, 1999. - 308с.
- 37.Томан І. Як удосконалювати самого себе: Пер. з чес. - К.: Політвидав України, 1984. - 240с.
- 38.Фридман Л.М., Кулагина И.Ю. Психологический справочник учителя. - М.: Просвещение, 1990. - 319с.
- 39.Язловецький В.С. Практикум з основ валеології та нетрадиційних методів оздоровлення. - Кіровоград, 1994. - 98с.
- 40.Шевчук О.А. Валеологія. Розробки уроків для 5-7 класів. Методичний посібник для вчителів та учнів. - Рівне: «Ліста», 2001. - 200с.
- 41.Энциклопедия для детей. Том 18. Человек.Ч.1. Происхождение и природа человека. Как работает тело. Искусство быть здоровым / Глав. ред. В.А.Володин. - М.: Аванта, 2001. - С.412-443.

ПРОГРАМА ГУРТКА «МЕДІА КУЛЬТУРА»

Пояснювальна записка

Входження України в європейський і світовий освітній простір детермінує необхідність узгодження напрямів і принципів реформування шкільництва із – загальними тенденціями розвитку освіти в умовах інформаційного суспільства.

Починаючи з 60-х рр. ХХ століття у багатьох розвинутих країнах світу (Австралія, Канада, США, Франція) сформувався специфічний напрям – медіа освіта (медіа культура, медіа грамотність), що має на меті допомогти школярам і студентам зорієнтуватися у всеосяжному полікультурному потоці сучасної інформації, сформувати вміння аналізувати і розуміти медіа-тексти. Ще у 1989 р. Рада Європи на основі документів ЮНЕСКО схвалила «Резолюцію з медіа освіти і нових технологій», де визнано вирішальну роль телевізійного, радіо і кінематографічного культурного досвіду дітей, тому медіа освіта має розпочинатися якомога раніше і продовжуватися весь період навчання в школі як обов'язковий предмет.

Вплив ЗМІ на учнів, особливо старшого шкільного віку, є надзвичайно потужним і всебічним. Будь-яка інформація, що транслюється теле-, радіо-, відео-, аудіо-каналами, так чи інакше несе заряд естетичного або антиестетичного впливу, оскільки націлена на максимальне збудження емоцій, почуттів, образно-асоціативного мислення. Нейтральної щодо естетичних параметрів програм і передач просто немає і бути не може. Завдання школи і позашкільних закладів – не ігнорувати очевидні процеси, не накладати табу на інформаційну стихію, а контролювати ці процеси, створювати своєрідні імуннозахисні кордони щодо антихудожньої інформаційної продукції. В Україні, як

свідчить практика, комплексні програми з медіа культури й медіа освіти учнів загальноосвітніх шкіл не розроблялися, хоча існують різні гуртки для окремих напрямів ЗМІ. Водночас у старшокласників, які мають значний інформаційний досвід, не сформовані естетичні критерії орієнтації у цій царині.

Термін «медіа» (від лат. *media* – засіб) використовується як синонім засобів масової інформації та комунікації (ЗМІ) в усьому світі. До сучасних медіа-засобів традиційно включаються друковані видання, преса, фотографія, звукозапис, радіо, кінематограф, телебачення, відео та мультимедійні комп'ютерні системи, зокрема ІНТЕРНЕТ.

ЗМІ можуть здійснити педагогічно доцільний вплив – пізнавальний, морально-виховний, естетичний – лише в тому випадку, коли учні адекватно сприйматимуть трансльовану інформацію, критично ставитимуться до неї, тобто за умов формування основ інформаційної культури особистості.

Мета курсу – формування естетичних смаків, розвиток аналітичних і творчих здібностей, критичного мислення учнів у процесі опанування знань і практичних умінь у царині сучасної медіа культури.

Завдання курсу:

– ознайомити школярів із специфікою та особливостями функціонування в соціумі сучасних засобів масової інформації і комунікації – друкованих видань, преси, фотографії, звукозапису, радіо, кінематографу, телебачення, відео, комп'ютерних технологій, зокрема ІНТЕРНЕТ;

– стимулювати використання отриманих знань і вмінь у навчально-пізнавальній, зокрема художній, діяльності, а також під час змістовного й естетично забарвленого дозвілля;

– сприяти професійній орієнтації старшокласників у розмаїтті сучасних професій, пов'язаних із індустрією ЗМІ.

Програму розраховано на 1 рік, протягом якого старшокласники матимуть можливість обрати пріоритетний для них напрям медіа культури й поглиблено опанувати його далі.

Навчально-тематичний план

№	Тема	Кількість годин		
		Теорія	Практика	Разом
1.	Вступне заняття	2	–	2
2.	Друковані видання	2	2	4
3.	Преса	4	12	16
4.	Фотографія	2	6	8
5.	Звукозапис	2	4	6
6.	Радіо	2	6	8
7.	Кінематограф	8	16	24
8.	Телебачення	4	14	18
9.	Відео	4	12	16
10.	Мультимедійні комп'ютерні системи	10	14	24
11.	ІНТЕРНЕТ і мистецтво	4	12	16
12.	Підсумкове заняття	2	–	2
	УСЬОГО	46	98	144

Вступне заняття (2 год.)

Сучасні засоби масової інформації, їх місце у житті людини, значення в розвитку культури і мистецтва. Поняття **мас-медіа** (від лат. *media* – засіб). Класифікація мас-медіа: друковані видання, преса, фотографія, звукозапис, радіо, телебачення, кінематограф, комп'ютерні системи, ІНТЕРНЕТ.

Практичні творчі завдання (за вибором):

– дискусія на тему: «Хто володіє інформацією, той володіє ситуацією»;

– розробка власного щоденника (блокнота, тижневика) із записом змісту й каналів отримання інформації.

Бібліографія

1. Борев В., Коваленко А. Культура й массовая коммуникация. - М., 1986.
2. Влияние средств массовой коммуникации на интересы детей и молодежи. - М., 1989.
3. Информатизация общества. - М., 1992.
4. Информационная культура. - Донецк, 1999.
5. Информационная культура специалиста гуманитарной сферы. - М., 2001.
6. Лещенко М. Естетичні характеристики інформаційного потоку // Зарубіжні технології підготовки учителів до естетичного виховання. - 2 вид., доп. - К., 1996.
7. Мастерман Л. Обучение языку средств массовой информации: Теория и практика // Перспективы. - 1984. - №2.
8. Мірошниченко В. Методика формування естетично грамотної особистості в сучасному інформаційному просторі: Програма курсу. - Полтава, 2000.
9. Музы XX века. Художественные проблемы средств массовой коммуникации. - М., 1978.
10. Нариси української популярної культури / ред. О.Гриценка. - К., 1998.
11. Суханов А. Мир информации. - М., 1986.
12. Труды II Международного конгресса ЮНЕСКО. Информатика и образование. Политика в области образования и новые технологии: В 4 томах. - М., 1997.
13. Шариков В. Медиаобразование: мировой и отечественный опыт. - М., 1990.
14. Шерковин Ю. Психологические проблемы массовых информационных процессов. - М., 1973.

Друковані видання (4 год.)

Винахід друку – перша глобальна революція в інформаційних технологіях. З історії друкарі та (Схід, Західна Європа, Україна): шлях від рукописної до друкованої книжки. Остромирове Євангеліє – найдавніший рукописний фоліант слов'яно-руської культури (1056-1057 р.р.). Видатні друкарі: Й.Гутенберг, Ш.Фіоль, Ф.Скорина, І.Федоров. Мистецтво шрифтів, орнаментів, мініатюр у старовинних манускриптах. Репресивні заходи проти українського друкованого слова у ХІХ-ХХ ст.

Види сучасної друкованої продукції: книги, альбоми, плакати, календарі, грошові знаки, цінні папери, поштові та гербові марки, етикетки тощо.

Секрети народження, складові елементи та «архітектура» книги. Поняття: суперобкладинка, обкладинка, форзац, титул, шрифт, макет, гранки, екслібрис (книжковий знак). Брошурувально-політурне виробництво. Реставрація книжки.

Друкована гравюра (від фр. *gravure* – вирізати, висікати) – вид мистецтва графіки, друкований відбиток на папері з пластини (дошки), на якій вирізано малюнок. Гравюри на дереві, камені, металі, лінолеумі – різновиди тиражної графіки. Естамп (фр. *estampe* від італ. *stampe* – друк, відбиток).

Мистецтво поліграфії і поліграфія в мистецтві. Книжкова графіка – вид художньої творчості. Відомі українські майстри книжкової графіки (Г.Нарбут, Г.Якутович та ін.).

Бібліотеки – скарбниці розуму людства.

Творчі, професії: художник-дизайнер, художник-ілюстратор, художній редактор, гравер, верстальник, бібліотекар, бібліограф.

Практичні творчі завдання (за вибором):

– твір-роздум на тему: «*Verba Volant, Scripta manent*» («Сказане відлітає, написане залишається»);

- намалювати серію ілюстрацій до улюбленої книжки;
- практикум з опанування шрифтів;
- макет календарика школяра, візитки (для батьків, учителів);
- розробка текстового й образного змісту плакату на екологічну тему (боротьба за здоровий спосіб життя – з курінням, пияцтвом, наркоманією);
- аналіз-інтерпретація книжкових мініатюр із старовинних книг, гравюр;
- «розшифровка» візуальних ідей логотипів відомих фірм;
- практикум у бібліотеці (робота з алфавітним і систематичним каталогами, довідково-бібліографічними джерелами інформації);
- екскурсія до друкарні, реальне чи заочне (за буклетами й книжками) ознайомлення з експонатами музею книги у Києво-Печерській Лаврі;
- підсумковий реферат на тему «Книга – джерело знань, вікно у світ».

Бібліографія

1. Антонович Д., Лотоцький О. Українська книга // Українська культура: Лекції за ред. Д.Антоновича. - К., 1993.
2. Дишлевський С. Якщо стати поліграфістом. - К., 1975.
3. Загородній А. Дизайн і захист грошових знаків України. - Львів, 2000.
4. Левитас Й. С марками в страну знаний (Заметки о почте й филателии). - К., 1987.
5. Мешталір Р. та ін. Розвиток поліграфії на Україні. - Львів, 1974.
6. Мегаш Л., Рекашши Ч. Книжка о книжке. - Будапешт, 1982.
7. Нам без книг ніяк не можна: Збірка. - К., 1980.
8. Огієнко І. Історія українського друкарства. - К., 1994.

9. Осетров Е. Сказ о друкаре Иване и его книгах. - М, 1983.
10. Пикок Дж. Издательское дело. - 2 изд. - М., 2000.
11. Редакційно-видавнича справа: досвід, проблеми, майбутнє. - К., 1997.
12. Современная этикетка Украины: Справочник-каталог. - Днепропетровск, 2001.

Преса (16 год.)

Поняття *преса*. Види періодики: газети, журнали, альманахи, збірники тощо. Каталог періодичних видань – ключ до орієнтації в просторі української та зарубіжної періодики.

Виникнення преси в Західній Європі (XVI ст.), в Україні (Львів, 70-ті р.р. XVIII – Харків, поч. XIX ст.). Сучасна періодика України (короткий огляд).

Ази професії «журналіст». День журналіста в Україні (8 вересня). Поняття «літературна публіцистика». Журналістські жанри: інформаційний допис, стаття, есе, новела, нарис, інтерв'ю, репортаж, рецензія, гумореска, фельетон, памфлет тощо.

Поняття: прес-реліз, рубрика та підрубрика, заголовок, «шапка», гранки, верстка, макет номера тощо. Основи фандрайзінгу (від англ. *fundrasing*) – системи заходів, що забезпечують пошук фінансових та матеріальних засобів, необхідних для реалізації некомерційних проєктів (наприклад, видання журналів і газет) та маркетингу (від англ. *marketing*) – організація збуту товарів на ринку (зокрема преси).

Дитячо-юнацький журналістський рух в Україні: періодичні видання, прес-агенства, прес-клуби, журналістські студії, редакції шкільних газет (агентство «Юн-прес» – Київ, Школа журналістики – Львів, клуб «Юн-прес» і газета «Тусовка» – Донецьк, Ліга малої преси Криму – Симферополь тощо). Європейський юнацький

журнал «FAX» (Франція). Міжнародні та всеукраїнські конкурси юних журналістів,

Творчі професії: спецкор і власкор, прес-аташе, літредактор, коректор, менеджер з реклами.

Практичні творчі завдання (за вибором):

– скласти каталог періодичних видань за темами «Культура і мистецтво», «Спорт і туризм» тощо;

– колективний огляд матеріалів періодичних видань за тематичними рубриками (відповідно до інтересів учнів);

– підготувати огляд дитячої преси для дітей «Прес-калейдоскоп» («Барвінок», «Пізнайко», «Соняшник» тощо), ознайомити з ним учнів початкових класів школи;

– рецензування газетно-журнальних матеріалів;

– підготувати кольорову рекламну сторінку для популяризації продуктів вітчизняних виробників, створити колективну серію «Українські товари – найкращі»;

– практикум «Проба пера» (стаття, міні-новела, гумореска тощо);

– створюємо шкільну газету: формуємо редакційний колектив, розподіляємо обов'язки, шукаємо спонсорів для забезпечення виходу у світ номерів газети (основи фандрейзінгу);

– підготувати інформаційний допис у шкільну газету;

– конкурс-гра на кращого репортера;

– ділові ігри «Прес-мозаїка», «Я – кореспондент газети ...», «Добери заголовки», «Найкраще дизайнерське рішення»;

– проведення дебатів на тему «Преса в демократичному громадянському суспільстві» або «Преса і свобода слова»;

– організація шкільного прес-клубу (гуртка, студії);

– екскурсія до видавництва, редакції місцевої газети.

Бібліографія

1. Белеловская Т. Газетные жанры. - М., 1991.
2. В помощь начинающим журналистам. -М, 1989.
3. Журбина З. Художественно-публицистические жанры. Теория и практика. - М., 1989.
4. Закони України «Про пресу», «Про засоби масової інформації».
5. Засоби масової інформації й ствердження державного суверенітету. Матеріали науково-практичної конференції. - Львів, 1993.
6. Крушельницький Е. Для тебя й про тебя. - М., 1992.
7. Методические рекомендации в помощь журналистским организациям по учебе юнкоров. - К., 1988.
8. Панкратов С. Інформаційні жанри. - К., 1980.
9. Прописные истины. Начинающим журналистам. - М., 1995.
10. Техніка оформлення газета: Навчальний посібник. - 2 вид. - К., 1997.
11. Тобі, юнкорє. - К., 1991.
12. Шнирков О., Мінгазутдінов І. Фандрайзинг: основні особливості та форми: Методичний посібник. - К., 2000.
13. Юнкоровський блокнот. - К., 1990.

Фотографія (8 год.)

Фотографія (від грец. *фото* – світло) – спосіб одержання зображення об'єктів на спеціальних світлочутливих матеріалах з використанням різних видів світлової енергії.

Виникнення і поширення фотографії (XIX ст.). Хронологія основних винаходів: камера-обскуру Леонардо да Вінчі (1515 р.); перші у світі фотографії француза Жака Дагера й англічанина Фокса Голбота (30-40 рр. XIX ст.), виникнення кольорової фотографії на початку XX ст., голографічної і моментальної кольорової зйомки, випуск японською фірмою «Мінолта» першого у світі дзеркального фотоапарату (1985 р.).

Різновиди сучасних фотоапаратів («Кодак», «Полярїд», «Кенон»). Основи фотозйомки. Ознайомлення з поняттями композиція, план, ракурс, перспектива, освітлення у фотомистецтві. Фотографія і живопис. Документальна і художня фотографія (видатні митці художнього фото). Жанри: фотохроніка, фотопейзаж, фотопортрет. Фотомонтаж і його роль в рекламі.

Особливості роботи фотолабораторії (фотомайстерні, фотостудії): обладнання, матеріали, технології.

Вітчизняні та міжнародні фотожурнали; «Фотография» – сучасний міжнародний дайджест популярної фотографії. Фотовиставки, фотогалереї, фотоархіви та їх роль у культурі.

Творчі професії: фотограф, фотокореспондент, фоторепортер.

Практичні творчі завдання (за вибором):

– підготувати ілюстровану таблицю «Хроніка мистецтва фотографії»;

– виконати серію фотопортретів на тему «Мої друзі» або «Моя родина»;

– практикум з фотографування за напрямками: хронікальне, пейзажне, архітектурне, інтер'єрне, спортивне, художнє фото;

– розпочати створення фотоальбому за музикою П. Чайковського «Пори року»;

– оформити фотоколаж «Портрет вулиці», фотостенд «Подих історії: пам'ятки архітектури рідного міста»;

– започаткувати фотолітопис школи (класу);

– «Секрети майстерності»: зустріч з професійним фотокореспондентом;

– критичний огляд та оцінювання фотоматеріалів сучасної газетно-журнальної періодики.

Бібліографія

1. Вартанов А. Фотография: документ и образ. - М., 1983.
2. Волгин А. Фотография: Из практики любителя. - М., 1988.
3. Зображувально-виражальні засоби фотографії: поради початкуючим фотомитцям і фотожурналістам. - К., 1999.
4. Ильинский Й., Петунина Й. Общий курс фотографии и специальные виды фотографии: Учебник. - М., 1983.
5. Краткий справочник фотолюбителя. - 6 изд. - М. 1987.
6. Лэнгфорд М. Фотография шаг за шагом: Подробное руководство. - М., 1989.
7. Пальчевский Б. Фотография для начинающих. - 2 изд. - Минск, 1985.
8. Справочник фотографа. - М., 1990.
9. Стародуб Д. Азбука фотографии. - 3 изд. - М., 1990.
10. Стахов М. Техника фотожурналистики. - М., 1983.
11. П. Сучасні технічні засоби журналістики. Основи фотографії: Практич. курс. - К., 1998.
12. Техніка фотографії й технологія фотожурналістики. Жанри фотожурналістики: Практичний курс / Уклад. Б.Черняков. - К., 1998.
13. Шеклеин А. Фотографический калейдоскоп. - 5 изд. - М., 1994.
14. Фотокиноэнциклопедия. - М., 1981.
15. Фотолюбитель-конструктор. - М., 1991.

Звукозапис (6 год.)

Звукозапис (англ. *sound recording*) – фіксація мови, шумів, музики за допомогою спеціальних технічних пристроїв, які дають змогу зберігати і відтворювати звукові процеси. Механічний, магнітний, оптичний звукозапис.

Історія звукозапису в основних винаходах: фонограф Т. Едісона (1877), грамофон та електрофон (моно- і стерео- запис на платівки), моно- і стерео-

магнітофон (котушечний, касетний), цифровий запис на лазерному компакт-диску (CD).

Конкретна музика та її використання в театрі, кіномистецтві, медицині. Емоційно-стимулюючий вплив функціональної музики на оптимізацію розумової, трудової та інших видів діяльності людини.

Кольоромузика – мистецтво синтезу звуків і променів світла: від стародавніх гіпотез до сучасності (Піфагор, І.Кеплер, І.Ньютон, О.Скрябін, М.Чюрльоніс, А.Шенберг, І.Стравінський, Р.Щедрін, Т.Уілфред, Леся Дичко). Виробництво та принципи роботи звуко-світлових пристроїв. Дитяча студія світло-музики в Україні, експерименти Ю.Правдюка (Харків).

Електронна музика. Електронні музичні інструменти. Електронне обладнання: апаратура для посилення та обробки звуку, тон-генератори. Принципи роботи електронних інструментів – клавішних (піаніно, рояль), грифових (гітара, скрипка), ударних.

Синтезатори фірм «YAMAHA», «CASIO» тощо (режими, діапазони, тембральні та фактурні можливості). Функції синтезаторів із автоматичним акомпанементом – «гра із симфонічним чи джазовим оркестром», в стилі диско, боса-нова, самба тощо.

Значення електронного інструментарію в розвитку академічної музики та музичної культури масових жанрів. Вплив електронних засобів звукозапису на реформування загальної та професійної музичної освіти (огляд зарубіжних методик електронної музичної творчості).

Творчі професії: звукорежисер, звукооператор, музичний редактор.

Практичні творчі завдання (за вибором):

– дискусійна музична вітальня «Музика і ЗМГ: «за» і «проти»;

– конкурс на краще музичне оформлення літературно-поетичного вечора, шкільної дискотеки, іншого позакласного заходу;

- створити фонотеку для кабінету музики з класифікацією звукозаписів за видами, жанрами, стилями, напрямками музики;
- дібрати й записати фрагменти музичних творів для шкільних кабінетів образотворчого мистецтва, літератури, історії тощо (разом із вчителями-предметниками);
- дібрати музику до живописних композицій В.Кандінського або інших художників-абістракціоністів (образно-інтонаційний тренінг);
- практикум гри на електронних інструментах синтезаторах (в стилі «ретро», «джаз» тощо);
- твір-роздум на тему «Світ застиглих звуків».

Бібліографія

1. Анисимов Н. Радиоприемники, радиолы, электрофоны, магнитофоны. Справочник. - К., 1988.
2. Галеев Б., Зорин С., Сайфуллин Р. Светомузыкальные инструменты. - М., 1987.
3. Галеев Б. Светомузыка: Становление и сущность нового искусства. - Казань, 1976.
4. Гарднер Дж. Овладейте искусством магнитной записи (пер. с англ.). - М., 1981.
5. Ефилов В. Звукозапись? Это интересно и просто. - К., 1977.
6. Згут М. Мой друг магнитофон. - 3 изд. - М., 1982.
7. Каталог компакт-дисків (від українського виробника). - К., 1998.
8. Ключин И. Удивительный мир звука. - 2 изд. - Л., 1986.
9. Красильников И. Синтезатор и компьютер в музыкальном образовании. - М., 2002.
10. Музыкальные синтезаторы: Сб. ст. / Сост. Ю. Спицын. - М., 1983.
11. Нисбетт А. Звуковая студия: техника и методы использования (пер. с англ.). - М., 1979.
12. Радиоприемная й звуковоспроизводящая аппаратура: Справочник. - Львов, 1995.

- 13.Рождение звукового образа: Художественные проблемы звукозаписи в экранных искусствах и на радио: Сб. статей / Сост. Е.Авербах - М., 1985.
- 14.Синклер Я. Введение в цифровую звукотехнику (пер. с англ.).-М., 1990.
- 15.Тригуб Б. Застосування музичних синтезаторів УАМАНА школі // Мистецтво та освіта. - 2002. - № 1,2; 2003. -№2.
- 16.Урбански Б. Электроакустика в вопросах и ответах (пер. с польс.). - М., 1981.
- 17.Харон Я. Из жизни звукооператора. - М., 1987.
- 18.Щербина В. Цифровая запись. - М., 1989.
- 19.Электронные музыкальные инструменты. - М., 1970.

Радіо (8 год.)

Радіо (від лат. *radius* – промінь) – галузь культури, науки, техніки, пов'язана з передаванням на відстань інформації за допомогою радіохвиль. Звуко-вербальна специфіка радіо.

Поняття: радіомовлення, радіозапис, радіоканал, радіостудія, радіопередача, радіожурнал, радіодіапазон тощо.

Специфіка роботи радіостанцій і радіостудій. Пізнавальні та мистецькі радіопрограми каналів УР-І, «Промінь», «Маяк», «Musik-radio», «Гала-радио», «Молодіжне радіо» тощо.

Інформаційні, літературні, музичні передачі українського радіо для дітей та юнацтва: «Вечірня колісанка», «Від А до Я», «Еврика», «Школяда», «Європа-центр», «Старшокласник», «Берегиня», «Таїна слова», «Диво калинове» тощо.

Радіо в науці і техніці. Розвиток радіоелектроніки, радіоастрономії, радіокосмології (радіолокація і радіонавігація), медичної радіології (апаратури з іонізуючим опромінюванням) і радіотерапії (лікувальні

методи із застосуванням певних доз природних або штучних радіоактивних препаратів).

Радіо і музичне мистецтво: актуальний діалог. Популярні музичні радіопередачі. «Уявний ландшафт №4 – п'єса для 12 радіоприймачів американського композитора Ч. Айвза – унікальний музичний твір.

Місце радіо в сучасному інформаційному просторі, значення для науки і техніки, роль у поширенні культурних цінностей, зокрема мистецтва слова, театральною п музичного мистецтва.

Творчі професії: диктор, радіоведучий, дискжокей.

Практичні творчі завдання (за вибором):

- зробіть анонс радіопередач тижня;
- практикум із рецензування музичних радіопрограм;
- підготуйте радіопередачу «З шкільного життя» (уроки, позаурочні заходи);
- гра-конкурс «Перше інтерв'ю» (з учителями, учнями переможцями олімпіад, конкурсів, фестивалів);
- розробіть рубрикатор для шкільних радіо новин (колективна робота);
- підготуйте реферат на одну з тем: «Радіо і медицина», «Радіо в розвитку науки і техніки», «Музичні передачі радіо».

Бібліографія

1. Бараневич Ю. Жанры радиовещания. - К., Одеса, 1978.
2. Гончарова М. Детское вещание и его особенности. Современность, человек, радио. - М., 1968.
3. Доронин Н. Любителю радиотехники. - М., 1992.
4. Лизанчук В. Внимание: включен приемник. - Львов, 1986.
5. Миронченко В. Диалогические жанры радиовещания. - К., 1978.
6. Регейло І. Радіо у вихованні сучасного школяра // Мистецтво та освіта. - 1997. - № 2.

7. Руденко И. Игровые формы радиовещания для детей // В диапазоне современности. - М., 1985.-С.75-92.
8. Толстова Н. Внимание, включою микрофон. - М., 1972.
9. Чащко Л. Кіно, радіо, телебачення у виховній роботі. - К., 1979.
10. Черкашина Л. Эстетико-воспитательная функция музыкального радиовещания. - Автореферат диссертации. - К., 1987.
11. Ярошенко В. Информационные жанры радиожурналистики. - М., 1976.

Кінематограф (24 год.)

Погляд на світ «очима» екрану: поліфонія логічного та образно-асоціативного. Синтетична природа екранних образів, їх роль у формуванні аудіовізуальної культури сучасної людини.

Екранні засоби інформації – кінематограф, телебачення, відео – джерела багатоканальної дії на людину, стимули розвитку здібностей до синестезії (одночасного відчуття).

Масовість кінематографа – наймолодшого виду мистецтва. Синтетична природа і динамізм художньо-образної мови кіно.

Віхи історичного шляху кінематографії: місце і час народження (Париж, 1895, брати О. і Л. Люм'єр), німе кіно, звукове кіно, кольоровий кінематограф, стереокіно, панорамне кіно.

Поняття: ракурс, план, кадр, монтаж, композиція, кінотеатр, сеанс, афіша, анонс.

Види кіно: художнє (ігрове), документальне, науково-популярне, анімаційне (мультиплікація). Жанри ігрового кіно: фільм-казка, комедія, мелодрама, фантастичний, авантюрно-пригодницький фільм, детектив, трилер, фільм «жахів», «мильна опера» тощо.

Гра акторів (рухи, жести, міміка як складові візуального образу).

Класики світового кіно (Ч.Чаплін, Ф.Фелліні, М.Антоніоні, Л.Вісконті, І.Бергман, А.Куросава, С.Ейзенштейн, А.Тарковський, О.Довженко, У.Дісней). Кінозірки: Марчелло Мاستрояні, Софі Лорен, Бріжжіт Бардо, Ален Делон, П'єр Рішар, Арнольд Шварцнеггер, Сильвестр Сталлоне, Джеккі Чан та ін. Міжнародні кінофестивалі, премії («Оскар»).

Специфіка мультиплікації («живі малюнки» та «живі ляльки»). Перший анімаційний фільм «Цирк Шалтая-Болтая» (1898), звуковий мультфільм «Пароплавчик Віллі» (1928), комп'ютерний мультфільм «Трон» (1982). Українська анімація («козацька тематика»), поєднання ігрового та анімаційного кіно («Пригоди капітана Врунгеля та ін.).

Кіно для дітей і юнацтва. Дитяча кіностудія «Веснянка» у Дніпропетровську, аматорські студії в Україні. Кінофестивалі «Крок», «Кришталеві джерела», «Аніграфеня». Документальний і науково-популярний кінематограф. Екранізації всесвітньої літературної класики. Зв'язок кіномистецтва з іншими видами мистецтв (література, музика, живопис, театр).

Кіно як «подорож крізь віки»: реальний час і простір культури – екранний час і простір (у порівнянні). Кіноекран – супутник нашого життя, цікавий співрозмовник, мудрий учитель і добрий радник.

Українські та міжнародні журнали з кіно проблематики: «Новини кіноекрану», «Телевісник» тощо. Колективність створення кіно. Творчі професії: сценарист, кінорежисер, кінооператор, продюсер, кіноактор, гример, костюмер тощо.

Практичні творчі завдання (за вибором):

– написати твір-роздум «Екранні мистецтва у моему житті»;

– провести експрес-опитування серед однолітків: «Якому виду екранних засобів надається перевага: кінематографу, телебаченню, відео?»;

- провести обговорення (дискусію) після колективного перегляду кінофільму;
- зробити ескіз афіші до улюбленого кінофільму;
- підготувати серію малюнків до мультфільму (розкадрування);
- створити слайдфільм «Музейні реліквії» (сценарій, коментар ведучого, звукове, музичне оформлення);
- порівняти засоби м/ф та к/ф («Попелюшка», «Золотий ключик» та ін.);
- практикуми «Кінорецензія», «За кадром» (озвучування-переклад зарубіжного кінофільму), «Сам собі режисер» (виготовлення колажів з літературних текстів, фотографій і репродукцій з метою розвитку монтажного мислення);
- гра-пантоміма «Актори німого кіно»;
- гра-фантазія «Неіснуючі герої неіснуючого фільму»;
- «Олімпійські резерви» – документальний кінорепортаж із спортивного залу школи;
- «Кінодебют» (тема за вибором учнів).

Бібліографія

1. Андерег Г. Аппаратура кинолюбителя. - Л., 1988.
2. Антонова В. Кино - юным. - М. 1985.
3. Асенин С. Волшебники экрана. Эстетические проблемы современной мультипликации. - М., 1974.
4. Базен Р. Что такое кино? - М., 1972.
5. Вайсфельд И., Демин В. и др. Встречи с десятой музой. - М., 1981.
6. Гордийчук Й., Пелль В. Справочник кинооператора. - М., 1979.
7. Кино - детям, кино - молодежи: Сборник. - Вып. 1-4. - М., 1990.
8. Кинолюбительство: истоки и перспективы. - М., 1986.
9. Кудряшов Н, Кудряшов А. Справочник кинолюбителя. - М., 1986.

10. «Мудрость вымысла». Мастера мультипликации о себе и о своем искусстве. - М., 1983.
11. Новиков Ю. Кино Украины. - М., 1982.
12. Панфілов М. Короткий словник кінолюбителя. - К., 1971.
13. Садуль Ж. Всеобщая история кино. Т. I - VI. - М., 1958 - 1982.
14. Теплиц Е. История киноискусства. Т. I - IV. - М., 1968 - 1974.
15. Халатов Н. Мы снимаем мультфильм. - М., 1989.
16. Юренев Р. Чудесное окно. Краткая история мирового кино. - М., 1983.
17. Энциклопедический кинословарь. - М., 1986.

Телебачення (18 год.)

Багатофункціональність телебачення як засобу комунікації, технічної трансляції інших мистецтв, самостійного виду мистецтва. Виникнення (50-ті рр. XX ст.), основні функції: інформаційна, освітня, розважальна.

Специфіка мови телеекрану: імпровізаційність, інтимність, документальність. Екранні технології (порівняння кіно і телебачення). Поняття: телепередача, телерепортаж, телесеріал, телегра, телевікторина тощо. Різновиди телепередач (інформаційні, розважальні, художні). Специфіка образності телепубліцистики. Популярні телешоу, телегерої. Реклама на телебаченні (критичний погляд).

Організація роботи сучасної телестудії. Склад знімальної групи.

Професії: телесценарист, телережисер, телеоператор, телерепортер, телеведучий, музичний редактор, декоратор.

Практичні творчі завдання (за вибором):

- скласти програму телепередач на тиждень;
- описати мікросюжети для теленовин;

- намалювати заставку до відомої телепрограми;
- навчальні етюди-імпровізації «Ведучий новин», «Спортивний коментатор», «Диск-жокей»;
- розробити сценарій і підготувати телегру «LG - Еврика»;
- «Телепередача» – рольова гра (розподіл ролей і функцій, вибір теми, імітація перебігу передачі);
- дискусія на тему «Плюси» й «мінуси» телереклами;
- Екскурсія на телестудію, блиц-інтерв'ю в студії.

Бібліографія

1. Галушко Р. Западное телевидение и «массовая культура». - М, 1991.
2. Комановский И. Телевидение и дети // Воспитание школьников. - 1979. - №4.
3. Лизанчук В. Телебачення і радіо у вихованні учнів. - К., 1985.
4. Радіоелектроніка і телебачення. Ч. I. Радіоелектроніка. - Луцьк, 2001.
5. Саппак В. Телевидение и мы. - М., 1963.
6. Сорок мнений о телевидении. - М., 1978.
7. Телеэкран приглашает друзей. - М., 1976.
8. Уроки искусства: Очерки об учебном телевидении. - М., 1985.
9. Чашко Л. Кіно, радіо, телебачення у виховній роботі. - К., 1979.

Відео (16 год.)

Відео – засіб тиражування творів кінематографу і зразків телепродукції. Сучасна відеотехніка в побуті, мистецтві, різних видах професійної діяльності. Відеокамера: принципи конструкції (швидкість 24 кадри за секунду). Відеомагнітофон (технічні характеристики). Запис на відео програм TV (робота з касетами). Основи

відеозйомки, монтаж матеріалу, створення звукових ефектів.

Відеокліп (від лат. «бачу» та англ. «стригти», «вирізка з газети») – різновид відеофільму, мікрофільм, рухомий колаж. Новизна аудіовізуальної естетики відеокліпу (швидкість монтажу, електронні спецефекти, роль сучасної музики, уніфікація стилю). Рекламні відеосюжети.

Домашня відеотека – дзеркало світогляду її власника.

Практичні творчі завдання (за вибором):

- практикум «Ази відеозапису та відеозйомки»;
- скласти каталог відеотеки на тему «Мистецтво народів світу»;
- створити уявний (або реальний) відеокліп «Естрадна зірка школи»;
- придумати рекламний відеосюжет «Улюблений кінофільм» (умовний «монтаж» фрагментів), намалювати до нього рекламний кіноплакат;
- започаткувати відеолітопис рідного краю (міста, села);
- провести диспут на тему: «Про смаки сперечаються – чи не так?» (за матеріалами домашніх відеотек учнів);
- організувати дебати на тему «Пріоритети майбутнього: кіно чи відео?».

Бібліографія

1. Боров В.Ю. Видео: техника, досуг, культура. Записки эксперта-искусствоведа. - М., 1990.
2. Неронский Л., Надин В. Аппаратура звукового любительского кино. - М., 1987.
3. Седов С. Индивидуальные видеозасоби (довідковий посібник). - К., 1990.

4. Скуратівський В. Екранні мистецтва у соціокультурних процесах. ХХ століття. Генеза. Структура. Функції. - Ч.І. - К., 1997.
5. Усов Ю. В мире экранных искусств. - М., 1996.

Мультимедійні комп'ютерні системи (24 год.)

Розвиток комп'ютерних технологій у галузі засобів масової інформації та комунікації.

Побудова ПК: системний блок, монітор, клавіатура, миша; характеристика технологічних параметрів програм, редакторів (актуалізація знань з інформатики).

Медіатекст як інтегрований результат художньо-творчої і технічної діяльності людини, об'єкт інформації та комунікації. Створення медіатекстів за допомогою комп'ютерних поліекранних технологій (матеріалізація творчих ідей на дисплеї).

Особливості роботи з текстовим редактором (наприклад, Word), з принтером, сканером (обробка фотоінформації).

Принципи дії комп'ютерної звукової карти, види музичних редакторів та їх функції, набір і верстка нот (MusicEase).

Комп'ютерна графіка (CorelDraw, PhotoShop, QuarkXpress тощо), анімація (AnimatorAutodeks, PowerPoint тощо): короткий огляд технологічних можливостей, практичних прийомів.

Віртуальна реальність масмедіа: комп'ютерні ігри, мультфільми, розважальні програми тощо.

Творчі «комп'ютерні» професії: дизайнер комп'ютерної верстки, художник-аніматор, Web-дизайнер, звукооператор комп'ютерних програм.

Практичні творчі завдання (за вибором):

- практикум: створення папок і файлів, каталогів;
- набір тексту (Word), створення таблиць, схем, діаграм тощо (Excel), верстка (QuarkXpress, PageMaker);

– ознайомлення з принципами роботи музичних редакторів і програм; запис музики, створення звукових файлів (наприклад, *.mp3); набір, верстка нот, озвучування нотного тексту, звукова коректура;

– огляд-порівняння графічних редакторів (DPEN, CorelDraw, PhotoShop тощо);

– опанування технології сканування, виведення матеріалів на принтері;

– ази комп'ютерної анімації (пропедевтичне знайомство).

Бібліографія

1. Белявіна Н. Комп'ютерна програма «Первинні музичні жанри. Танець // Мистецтво та освіта. - 1998. - №3; «Чарівна музична сходинка» // Мистецтво та освіта. - 2000. - № 3.
2. Валединский В. Информатика: Словарь компьютерных терминов: Для средней школы. - М., 1997
3. Вашкевич Ю. и др. Редактор текстов: Справочник. - М.. 1993.
4. Володіна-Панченко Н. Комп'ютер замість олівця і пензля? // Мистецтво та освіта. - 1997. - №2.
5. Дергач М. Мій помічник гіпертекст // Мистецтво та освіта. - 1998. - № 1.
6. Информатика в понятиях и терминах: Книга для учащихся старших классов средней школы. - М., 1991.
7. Информатика и компьютерные технологии: Учебное пособие для учащихся старших классов и всех пользователей персональных компьютеров. - Донецк, 1999.
8. Информатика: русско-английский терминологический словарь: 1000 терминов. - М., 1992.
9. Информатика: Энциклопедический словарь для начинающих. - М.,1994.
10. Комп'ютер: перше знайомство / В.Поліщук, Н.Сайкевич. - Рівне, 1998.

11. Комп'ютерна графіка: методичні вказівки до використання креслень за допомогою графічного редактора AutoCAD-2000 / Укл. Ю.Ковальов та ін. - К., 2002.
12. Комп'ютерний словник (пер. з англ.) / За ред. В.Соловйова. - К., 1997.
13. Кондратова В. Уроки образотворчого мистецтва з використанням комп'ютерної графіки // Мистецтво та освіта. - № 2000. - № 2.
14. Марченко С. Основы информатики: В вопросах и ответах. 11 кл. - Запорожье, 1999.
15. Ткачук І. Перевірка ефективності застосування персонального комп'ютера на уроках музики. Методичні рекомендації. - Вінниця, 1993.
16. Штепа В. Комп'ютерні навчаючі програми на уроках музики в 5-7 класах // Комп'ютер в школі і сім'ї. - 1999. - № 3.
17. Ямпольська О. Дитина і комп'ютер // Мистецтво та освіта. - 1997.

Інтернет і мистецтво (16 год.)

Світова інформативна комп'ютерна мережа Інтернет – поле необмеженого самовираження особистості (глобальний характер, унікальні інформаційні та комунікативні можливості).

Комп'ютер і зв'язок. Функції модему. Поняття і принципи роботи електронної пошти (e-mail).

Можливості системи Інтернет у поширенні художніх цінностей. Адреси мистецьких Web-сторінок (художні музеї, галереї, оперні театри світу, музично-інформаційні банки даних).

Естетичні характеристики Інтернет-сайтів.

Практичні творчі завдання (за вибором):

- практикум роботи в Інтернеті;
- подорож мистецькими Web-сторінками;

– аналіз Web-сторінок: оцінка художньо-образних ідей, дизайну.

Бібліографія

1. Крейнан Дж., Хебрейкен Дж. Інтернет: Енциклопедія (пер. с англ.). - Спб, 2000.
2. Матвієнко О. Інтернет як технологія підтримки інформаційної діяльності в галузі мистецтва // Мистецтво та освіта. - 1999. - № 4.
3. Штепа В. Інтернет і музична освіта школярів // Мистецтво та освіта. - 2000. - №1.
4. Хафкемейер Х. Internet: Путешествие по всемирной компьютерной сети. - М., 1998.

Підсумкове заняття (2 год.)

Тести для перевірки і самоперевірки основ інформаційної культури (за відповідними тематичними розділами програми). Комп'ютерне тестування, самостійне визначення власної медіакультури як:

а) поліфонії візуального, звуко-інтонаційного, аудіовізуального сприйняття та логічного й асоціативно-образного мислення;

б) вміння аналізу-інтерпретації та оцінки медіа текстів;

в) досвіду художньо-творчого моделювання різноманітних інформаційних процесів, комплексу навичок роботи з друкованою, звуковою, візуальною, екранною комп'ютерною інформацією.

ПРОГРАМА ТВОРЧОГО ОБ'ЄДНАННЯ «ДИТЯЧЕ ТЕЛЕБАЧЕННЯ»

Пояснювальна записка

У процесі навчання на початковому етапі необхідно подати ключові знання телевізійних професій, що існують на телебаченні, надати можливість здатним і працьовитим дітям відчувати всю принадність творчого процесу в праці, якою вони будуть займатися; свою причетність до життя і відповідальність перед собою та суспільством.

Тому одна з найголовніших задач на початковому етапі «Дитячого TV» – створення творчого колективу в кожній із трьох вікових груп і відповідно – великого, об'єднуючого всі три групи, колективу.

Для виявлення загальних творчих здібностей, необхідних будь-якій професії, що існує на TV, учні проходять комплексну творчу підготовку, розраховану на три місяці.

Процес навчання ведеться в ігровій формі, у тестуванні, творчих вправах. Протягом цього періоду учні одержують загальні (початкові) теоретичні знання, навички роботи в колективі, знайомляться з переліком професій TV.

Заняття проводяться 2 рази на тиждень по три години. Усього – 72 години.

Після початкової підготовки по загальній комплексній програмі учням забезпечується навчальна практика для зйомок міні-фільмів.

Мета творчого об'єднання «Дитяче телебачення» – творчий розвиток індивідуальності дитини, професійна орієнтація у виборі конкретної професії з тих, котрі існують на TV взагалі.

Творче об'єднання «Дитяче телебачення» має три складові у своїй структурі:

1. «Дитяче телебачення» – школа, що має три рівні навчання: початковий (три місяці навчання і практика), основний (один рік навчання і практика) і вищий рівень (один рік навчання і створення TV-продукції).

2. Дитяча телеіндустрія.

3. Дитячий канал (або розміщення продукції на існуючих каналах).

Набір у дитячу TV-школу проводиться за трьома віковими категоріями:

- молодша 7-10 років;
- середня 11-14 років;
- старша 15-18 років.

Для занять і роботи об'єднання необхідна технічна база: приміщення, знімальний павільйон, монтажна, навчальний клас; оргтехніка; транспорт; засоби зв'язку, охоронна сигналізація, а також додаткові кадри: оператор-педагог і монтажер-педагог.

Навчально-тематичний план Початковий рівень

№ п/п	Тема	Кількість годин
1.	Вступне заняття. Знайомство, що таке телебачення?	3
2.	Тестування на професійні здібності	3
3.	Творча спостережливість, фантазія й уявлення	3
4.	Логіка мислення – метод «стрічкобачення»	3
5.	Кінострічка уявлення на основі живопису	6
6.	Хід образного мислення	6
7.	Вправи на творчу пам'ять (природа)	6
8.	«Проба пера» – сценарна майстерність: «маленькі шедеври»	6

№ п/п	Тема	Кількість годин
9.	Створення відповідної атмосфери через предмети	6
10.	Закони драматургії	6
11.	Знайомство з професіями на TV (огляд)	3
12.	Почуття ритму. Темпо-ритмічна побудова дії	6
13.	Знайомство з жанрами на TV	3
14.	Творча група і її робота	3
15.	Написання міні-сценарію «Маленькі шедеври» (із природи). Розкадрування	3
16.	«Жива картина» на запропоновану тему (овочі та фрукти)	3
17.	Телевипробування: я – директор; я – ведучий; я – коментатор; я – режисер TV; я – оператор; я – журналіст; я – сценарист; я – звукорежисер; я – освітлювач; я – монтажер	3
	УСЬОГО	72

Програма

Тема 1 (3 год.)

Вступне заняття: знайомство.

Що є мистецтво TV-екрана. Які інші види мистецтва поєднує TV-екран при створенні передач. Оригінальні, властиві тільки TV-екрану, передачі.

Тема 2 (3 год.)

Тестування на професійні здібності.

Тема 3 (3 год.)

Творча фантазія й уява (русалка – жіночий торс, а хвіст – від риби; коник-горбунок і т.д., з казкових персонажів) – це здібності, якими повинен володіти режисер, звукорежисер, сценарист, оператор.

Фантазія – це гра розуму, уява – гра почуттів. Вони виявляють себе в тісній взаємодії, але фантазія – це здатність комбінувати дані з досвіду життя відповідно до

визначеної творчої задачі, а робота уяви – комбінації, які створені об'єктами внутрішнього почуттєвого переживання: яка русалка – ніжна чи смутна? Коник-горбунок – жвавий чи повільний? і т.д.

«Цирк» – як вправа, де діти створюють казкові образи і додають їм динаміку дій, придумують сюжет і демонструють дію на площадці.

Спостережливість – як творчий процес. «Щоденник спостереження». Без спостережливості немає знання життя, а без знання життя немає художньої творчості, немає мистецтва. Уміння вибирати з побаченого більш важливе, цікаве, типове і яскраве.

Грані спостережливості – у літературі, живопису, музиці, акторстві; у різних видах мистецтва вони виявляються по-різному. Вправи на «бічний» зір, що саме і розвивають у людині уміння сконцентрувати увагу і бачити більше, ніж звичайним, прямим поглядом.

Тема 4 (3 год.)

Розвиток логіки мислення: я прокинувся, відкрив очі, подивився на годинник, сів на ліжку, узяв шкарпетки, підвівся з ліжка і т.д., тобто логічні дії і послідовність у думках і діях.

Розповіді: «Що було сьогодні ранком» – діти логічно, послідовно розповідають про свій ранок. «Цирк» – вправа, у якій практично закріплюється цей матеріал. Взагалі, така вправа, як «цирк», дає дітям можливість відразу навчатися вибудовувати дії і закріплювати практично всі досліджувані теми. Термін «цирк» – з Санкт-Петербурзького інституту театру, музики і кінематографії.

Тема 5 (6 год.)

Береться репродукція якої-небудь картини, і, вдивляючись, намагаємося вирішити питання: а що відбувалося «до» тієї ситуації, що на картині, і що може бути «після».

Тема 6 (6 год.)

Процес образного мислення: береться репродукція будь-якої картини і звертається увага на глибину проникнення в сутність образного живописного твору. Дві картини: що на кожній картині створив художник, а що вийде в мене, якщо я їх з'єднаю, які дії можуть бути створені цим з'єднанням.

Тема 7 (6 год.)

Вправа на творчу пам'ять із природи – йдучи на заняття у TV-школу, дитина спостерігає по дорозі за небом, деревами, птахами, потім розповідає вже в класі все це по пам'яті.

«Цирк» – гра. Що діти запам'ятали по дорозі в природі з життя птахів, котів, собак, з цього зробили сюжет і відтворили його.

Тема 8 (6 год.)

«Маленькі шедеври» – написання оповідання, а далі сценарію на тему природи і її мешканців. Міні-фільм.

Тема 9 (6 год.)

Предмет варто використовувати як найбільш різноманітно, але головне по його прямому призначенню (на стільці – сидять, а не стоять; на машині їдуть, а не біжать і т.д. Але є фарс як жанр, і він можливий).

«Цирк» – це гра. Наприклад, взяти велику хустку і створити дію змії, що зав'язалась у вузол.

Тема 10 (6 год.)

Закони драматургії: пролог, зав'язка, розвиток дії, розв'язка, епілог.

«Цирк» – гра, в якій будується дія за законами драматургії.

Тема 11 (3 год.)

Професії на TV: ті, що за кадром, і які – у кадрі. Ведучий, коментатор, журналіст, сценарист, режисер, оператор, звукорежисер, освітлювач, монтажер.

Взаємозв'язок і розходження цих професій.

Тема 12 (6 год.)

У мистецтві створення передачі, фільму величезне значення має темпо-ритмічна побудова. Темп – як спільне, ритм – необхідна упорядкованість (приклад: якщо пролог довший за сам розвиток дії – це вже помилка). Ритм мають не тільки зовнішні дії людини, але і внутрішні (психічні) дії її життя: думки, почуття і т.д. Ритми в часі, природі, країні, колективі і т.д.

«Цирк» – вправа. Ранок: усе спить це темп зовнішнього середовища, а, наприклад, тигреня шугається в клітці – це його внутрішній ритм, його щось хвилює. Як упорядкувати? Як темпо-ритмічно побудувати дію?..

Тема 13 (3 год.)

Практичне знайомство з законами різних жанрів.

«Цирк» – гра, робиться то у комедії; то у трагедії, то у фарсі, тобто в будь-якому жанрі.

Тема 14 (3 год.)

Творча група і її робота. Які професії поєднує творча група в створенні передач на TV. Хто очолює творчу групу. Які функції несе кожна спеціальність у створенні передачі, фільму.

«Цирк» – гра. Хто що робить і за що несе відповідальність? У загальній дії хтось із дітей є автором, хтось режисером, хтось звукорежисером, хтось освітлювачем, хтось оператором; які функції у кожного? Тут складається будь-який сюжет, відіграється і «ніби» вже йде зйомка.

Тема 15 (3 год.)

«Маленькі шедеври» – це продовження роботи по створенню міні-сценаріїв на тему природи й уміння логічно осмислити «по кадрах», тобто, що за чим може бути в кадрі, послідовність самих кадрів і створення монтажних шматків.

Тема 16 (3 год.)

«Жива картина» – це «динамічна мить».

Цікавим різновидом вправ є життя овочів: малюються овочі і фрукти, придумується їхня історія, а потім ставиться гра на цю історію, де діючі особи – овочі і фрукти. Можна використовувати байки, прислів'я, приказки.

Тема 17 (3 год.)

Гра «Телепроба». Кожна дитина уявляє себе у визначеній телевізійній професії.

«Цирк» – (це той же, що й у темі 14, але ширше) як екранний твір, який кожна дитина робить у «своїй» уявлюваній професії: я – режисер, я – оператор, я – ведучий і т.д.

Очікуваний результат

Наприкінці початкового рівня навчання діти проходять практику: за написаним сценарієм на тему «Маленькі шедеври» (природа) створюють міні-фільми.

У такий спосіб у дітей є можливість «доторкнутися» до знімально-монтажного процесу, проявити свої знання вже на відеоплівці, побачити плоди своєї роботи і ще більше зацікавитися телебаченням.

Основний рівень

Пояснювальна записка

Неможливо сьогодні уявити життя суспільства без «блакитного чарівника» – телебачення, якому належить особлива роль у формуванні в населення почуття громадянської відповідальності і високої культури.

Тільки телебачення сьогодні здатне показати багатомільйонній аудиторії усі грані людського життя. І тому використовувати цю можливість необхідно грамотно і професійно. Запропонована навчальна програма TV – школи має головну мету – творчий розвиток дитини та визначення професійної орієнтації у виборі професії.

Заняття проводяться в різних формах – лекція, гра, диспут, творче обговорення, практичні заняття.

Кінцева мета: створення творчих груп для роботи над конкретним проектом: фільмом, телепрограмою та ін. не залежно від віку дитини.

Найбільша увага приділяється практиці зйомок, монтажу і виробництва TV-продукції.

Об'єднання займається 2 рази на тиждень по 3 години. Усього 216 годин на рік.

Навчально-тематичний план

№ п/п	Тема	Кількість годин
1.	День відчинених дверей. Збір усіх груп. Перегляд готових робіт, зроблених на ТО «Дитяче TV». Творче обговорювання	3
2.	Планування, організація, техніка і технологія TV-виробництва	3
3.	Історія і теорія TV-фільму	3
4.	Історія документального кіно	3
5.	Історія художнього дитячого кіно	3
6.	Творча спостережливість, фантазія, уявлення	3
7.	Логіка мислення – метод стрічкочачення	3
8.	Кінострічка уявлення на основі живопису	6
9.	Кінострічка уявлення на основі життєвих подій	6
10.	Процес образного мислення	6
11.	Основи режисури	3
12.	Коротка історія режисури	3
13.	Задачі і функції режисера	3
14.	Режисер TV, особливості його роботи	3
15.	Вправи на творчу пам'ять	3
16.	Основні виразні способи режисури	6
17.	Створення атмосфери через предмети	6
18.	Індивідуальність авторського стилю	3
19.	Сценарна майстерність за «Маленькими шедеврами»	6

№ п/п	Тема	Кількість годин
20.	Теорія Драми	6
21.	Художні джерела образності	3
22.	Будова і динаміка дій	3
23.	Психологія творчості	3
24.	Специфіка й особливості драматургічної побудови сценарію	6
25.	Почуття ритму. Темпо-ритмічна побудова дії	3
26.	Літературне джерело і створення на його основі режисерського сценарію	6
27.	Написання мінісценарію «Маленькі шедеври»	6
28.	Звукове оформлення передач, фільмів	6
29.	Операторська майстерність	12
30.	Монтаж як мистецтво. Види монтажу	6
31.	Жива картина на запропоновану тему	9
32.	Динамічна мить. Стоп-кадр	3
33.	Знайомство з жанрами на TV	3
34.	Творча група і її робота	24
35.	Професії на TV: диктор, коментатор, журналіст, режисер, продюсер, оператор, звукорежисер, сценарист, монтажер	45
36.	Підсумкове заняття	3
	УСЬОГО	216

Програма

1. Перегляд готових робіт, зроблених на ТО «Дитяче TV». Творче обговорення й аналіз роботи (3 год.)
2. Планування, організація, техніка і технологія TV-виробництва (3 год.)

Ознайомлення учнів з устаткуванням, знімальним павільйоном і його можливостями. Послідовність створення TV-передач і фільмів: ідея, сценарій, зйомка, розшифровка, монтаж, тиражування.

3. Історія і теорія TV-фільму (3 год.)

Знайомство з головними етапами розвитку виробництва TV-фільмів у нашій країні, за кордоном. Місце TV-фільмів на екранах популярних каналів, формування телефільму як особливого виду кінематографічної творчості для телебачення. Еволюція розвитку документального кіно: фільм – репортаж, фільм – інтерв'ю і т.д., з огляду на їхню жанрову особливість.

4. Історія документального кіно (3 год.)

Документи в історії. Документалізм у мистецтві. Основи теорії документального фільму, його основні компоненти, система виразних засобів. Зародження кіномистецтва і його два шляхи розвитку – документальне і художнє. Хронікально-документальні зйомки. Формування звукового кіно і його виразних засобів від Люм'єрів (братів) до Гриффіта і Кулешова (режисерів). Значення цього процесу для кіно. Народження «монтажного» документального кіно. Розвиток українського документального кіно.

5. Історія художнього дитячого TV-кіно (3 год.)

Народження дитячих телепередач. Які фільми є кінофільмами, а які – телефільмами. Улюблені дитячі серіали, їх герої. Жанри: казки, детективи, мультфільми і т.д. Художня своєрідність та гра.

6. Творча спостережливість, фантазія, уява (3 год.)

Щоденник спостережень. Запис своїх спостережень з життя – природа, погода, інтонація, міміка, зовнішність людей, костюми, хода, манери, звички і т. ін. Створення атмосфери і створення образів. Обмін спостереженнями: це тренінг у правдивості, яскравості вражень, послідовності.

Цей метод спостереження допомагає точно встановити жанр: сумно чи смішно і т.п.

7. Логіка мислення – метод стрічкобачення (3 год.)

Вправи на послідовність у діях, логіку тієї чи іншої події, що розвивається. Діти повинні навчитися не

втрачати навіть подробиці в підготовці будь-якої дії: «я прокинувся, відкрив очі, потягнувся, подивився на годинник і т.д.» – не може людина спочатку подивитися на годинник, а вже потім відкрити очі (для прикладу). У цьому суть дуже важливої вправи.

8. Кінострічка уяви на основі живопису (6 год.)

Це – «до» і «після». Береться будь-яка картина і учнем придумується (але більш достовірно), що було до моменту зображення і що може бути з героями картини після. Це потім уяви в процесі фантазування.

9. Кінострічка уяви на основі життєвих подій (6 год.)

Учні беруть будь-яку життєву подію і пробують відновити її в пам'яті. Далі припускають: а якби герой зробив все інакше, навпаки.

Вправи з розвитку уміння мислити творчо.

10. Процес образного мислення. (6 год.)

«Що тут відбулося?» чи «Що тут відбудеться?».

Ця вправа здійснюється без людей, з одними тільки речами. Завдання полягає в тому, щоб маючи у своєму розпорядженні обмежену кількість предметів, скласти чітке уявлення мотивів дії. Це вчить правдиво створювати дії і режисером, і оператором, і діючими особами. Створювання яскравої цілісної картини, насиченої атмосферою визначної події.

11. Основи режисури (3 год.)

12. Коротка історія режисури (3 год.)

13. Задачі і функції режисера (3 год.)

14. Режисер TV, особливості його роботи (3 год.)

Історія народження цієї професії. Загальні поняття про режисуру. Зміст режисерської професії. Роль режисера в створенні творчої групи як організатора творчого процесу. Скільки років режисурі? Режисера в театрі, «народна» режисера – режисера «традицій», «режисера авторська й акторська».

Професія режисер у різні епохи. Знамениті режисери: українські, російські, закордонні.

Розвиток телебачення і становлення телережисури.

Унікальність TV у прямому ефірі.

Режисер і авторський матеріал. Мізансцени і композиція кадру. Кадр і його можливості. Система Станіславського і можливості нею користатися не «з актором», а з журналістом, ведучим, коментатором, гостем у студії.

Режисер і телевізійна техніка. Режисер-організатор творчого процесу (пункти 11-14).

15. Вправи на творчу пам'ять (3 год.)

Вміння спостерігати за небом, деревами, птахами і т.д., а потім розповідати, помічено багато цікавого і незвичайного. Обговорення розповідей.

16. Основні способи вираження режисера (6 год.)

Засоби для вираження режисерської думки.

Слово автора. Виконавець (актор, ведучий, журналіст, герой і т.д.), звук, музика, світло, декорації, деталі інтер'єра, монтаж, колір.

17. Створення атмосфери через предмети. (6 год.)

Є закон: лише той предмет потрібний у кадрі, що вступає у певний (внутрішній чи зовнішній, психологічний чи фізичний) зв'язок з діючими особами.

Цей закон вимагає, щоб режисер мав здатність створювати такого роду зв'язки. Часто режисери, не володіючи знаннями створення атмосфери, наповнюють знімальну площадку безліччю зайвих речей і предметів. Ще, А. Чехов писав для театру: «Якщо на сцені висить рушниця – вона обов'язково повинна вистрілити!» Тобто, усе, що режисер помістив на сцені чи в кадрі, повинно в якийсь момент відіграти, відпрацювати.

На цій основі будується наступна вправа: учню даються різноманітні предмети з числа тих, які, звичайно, фігурують на знімальній площадці, наприклад, стілець, колона, дерево чи вікно, сходи, і пропонується створити сценічні етюди з нескладним сюжетом і з невеликою

кількістю учасників, у якому вибраний предмет максимально використовується.

Наприклад, стілець. На ньому – сидять. На машині – їдуть, але не біжать. Бігти можна, саме, по сходам. Звідси і йде обов'язкова вимога – використати предмет за призначенням. Це і називається – створення атмосфери через предмети: якщо герой обмахується віялом – значить спекотно. Він не може обмахуватися стільцем. Занадто ексцентричних рішень в режисурі потрібно уникати. Хіба що робота в жанрі фарсу. Основна мета таких вправ – виховання в майбутніх режисерів, операторів, художників смаку, стилю. Без цього не можна. Не можна, наприклад, диктору офіційної інформації вийти в кадр у глибокому декольте, у яскравому, строкатому сарафані. Є протокол одягу, поведінки і використання предмета на кожний існуючий жанр.

18. Індивідуальність авторського стилю (3 год.)

Залучення до теми попереднього заняття. Особисте відчуття обстановки, жанру. Індивідуальний режисерський смак і стиль. Дотримання стильового і жанрового рішення.

19. Сценічна майстерність (6 год.)

20. Теорія драми (6 год.)

Закони драматургії: пролог, зав'язка, розвиток дії, розв'язка, епілог. Написання сценарію з життя природи, флори.

21. Художні витоки образності (3 год.)

Елементи образності. Відтворення ситуацій з життя природи, людей, тварин. Культурні обряди і танці. (Різдвяні традиції. Традиції мистецтва Давньої Греції. Російський лубок. Українські обряди.).

Система умовностей і образний порядок вистави. Здатність у художній формі відтворювати проблеми і людські відносини, характери і ситуації. Історія життя – джерело у створенні художніх образів на екрані. Класика на екрані. Приклади екранізацій.

22. Побудова і динаміка дій (3 год.)

Сюжет і композиція: Художнє втілення динаміки людських відносин. Специфічні особливості жанрів: трагедія, комедія, драма, мелодрама. Фабула, зав'язка, кульмінація, розв'язка. Єдність місця, часу і дії, тобто закони триєдності з області теорії драми. «Контрапунктне» співвідношення явищ; співвідношення сюжету і над-сюжету. Приклади: класика, казки, епос.

23. Психологія творчості (3 год.)

Предмет, проблеми і методи дослідження творчості. Критерії творчого процесу. Творча домінанта. Емоції і їх походження. Творчість як людська діяльність. Особливості творчості на екрані. Психологія глядацького сприйняття.

Система Станіславського в питанні про психологію творчості і способи спілкування актора і глядача.

24. Специфіка й особливості драматургічної побудови сценарію (6 год.)

25. Почуття ритму. Темпо-ритмічна побудова дії (3 год.)

26. Літературне джерело і створення на його основі режисерського сценарію (6 год.)

Вибір теми, міркування, пошук того, що буде навколо героя, вміння поєднувати соціальні задачі з образністю виразних прийомів. У принципі, ми «пишемо» дію.

Сценарій як підхід до матеріалу, до відкриття сюжету, до формування визначеного методу в доборі матеріалу. Сценарій як відправна точка в подальшій роботі, у створенні режисерської експлікації, що і називається режисерським сценарієм. З'єднання слова, думки, жанру, звуку, кольору і світла, деталей і атмосфери, предмета і його використання за призначенням.

27. Написання мінісценарію «Маленькі шедеври» (6 год.)

Написання сценарію з життя нашого міста Донецька за всіма законами драматургії.

28. Звукове оформлення передач, фільмів (6 год.)

Уміння висловити свою авторську думку і підсилити її через звукове рішення. Учні навчаються писати звукову партитуру-аплікацію. Об'єкт (що в кадрі) – план (розмір) – хронометраж звуку – зміст (думка кадру) – музика і шуми, як образне музичне рішення, що підсилює авторсько-режисерську думку.

29. Операторська майстерність (12 год.)

Методика операторського мистецтва. Образотворча техніка оператора. Операція зйомки. Образотворчі можливості. Композиція кадру. Освітлення. Натурна зйомка. Комбіновані зйомки.

30. Монтаж як мистецтво. Види монтажу (6 год.)

Монтаж – один з найсильніших засобів режисера. Поняття про «вертикальний» монтаж, рівнобіжний, асоціативний. «Мова» режисера.

31. Жива картина на запропоновану тему (9 год.)

32. Динамічна мить. Стоп-кадр (3 год.)

Вправи на вміння через мізансцену виразити певну думку. Діти дуже люблять цю вправу, не менш популярну, ніж цирк. У живописних творах, у скульптурі, в інших видах мистецтва, що мають сюжетну лінію, звичайно, буває значна мить, що вирвана з безупинного процесу життя, її динамічності. А найвища точка, головна думка – стоп-кадр.

33. Знайомство з жанрами на TV (3 год.)

Літературні жанри – розповідь, роман, поема, вірш, новела і т.д.

Театральні жанри – драма, трагедія, комедія, мюзикл тощо.

Жанри великого екрану: замальовки; «мильні» серіали; бесіди. Інформаційні жанри: репортаж, новини, просто сюжети... А що ще? Цей ребус будемо розгадувати разом з дітьми! І спробуємо «вивести» свій, зовсім новий жанр. Урок-конкурс.

34. Творча група і її робота. (24 год.)

Тележурналістика і телережисура – тісний взаємозв'язок. Хто головніший? – Хто розумніший, той і головніший! Так споконвіку говорять на всіх TV. І ніхто не сперечається з цим. Взаємозамінність режисера і журналіста.

Режисер – керівник творчої групи. Саме режисер – «вінець усіх творінь», тому що під його керівництвом працює і сценарист, і виконавці, і оператори, і звукорежисери, і художники, і освітлювачі, і постановники, і самі журналісти. Кожен робить свою роботу, але усі – на одну авторсько-режисерську ідею.

35. Професії на TV (практика) (45 год.)

Кожен учень буде створювати свій мініпроект. Як автор. Інший – як режисер. Третій – як оператор тощо. Усе це повинно «вилитися» в один великий, цікавий і грандіозний проект, з яким «Дитяче TV» (школа) поїде в Артек, на Міжнародний фестиваль дитячого кіно.

36. Підсумкові заняття (3 год.)

Перегляд і показ своїх робіт. Планування на другий рік навчання. Організаційні питання.

Очікуваний результат

Створення циклових телевізійних програм, у яких працюють самі діти: вони пишуть сценарії: режисерські розробки; є ведучими; працюють як оператори.

При досягненні успішних результатів у цьому напрямку можна починати пробувати створення TV-проектів і в документальному жанрі, і в художньому.

Вищий рівень

«ДИТЯЧЕ TV» (школа)

Пояснювальна записка

Учні продовжують процес навчання за загальною комплексною програмою вже у творчих групах, що утворилися на кінець першого року навчання.

Творчі групи – це колективи дітей з TV-школи, що працюють над TV-проектами вже у певних професіях: автор, режисер, ведучий, оператор і т.д.

Заняття об'єднання проводяться 2 рази в тиждень по 3 години. Усього 216 годин.

Навчально-тематичний план

№	Тема	Кількість годин		
		Теорія	Практика	Разом
1.	Основи журналістики	21	6	27
2.	Етика журналістики	21	6	27
3.	Особливості роботи на TV	6	21	27
4.	Інформаційний ринок	18	9	27
5.	Телережисура і тележурналістика: взаємозв'язок і розходження художнього і документального	9	18	27
6.	Організація редакційної роботи	21	6	27
7.	Акторська майстерність (сценічна мова: пластика, специфіка роботи дикторів)	6	21	27
8.	Сучасне TV, його особливості в різних країнах	18	9	27
	УСЬОГО	120	96	216

Програма

1. Основи журналістики (27 год.)

Журналістика – це буденна, найчастіше зовні неефективна, чорнова робота. Вибір теми; визначення жанру; збір фактів; складання плану викладу; літературний виклад і оформлення думок; найменування матеріалу. Вміння витягати значення з кожного факту.

2. Етика журналіста (27 год.)

Значення етики в цій професії. Її сутність. Етика в процесі збору матеріалу. Уміння викликати співрозмовника на довірливу розмову, бути ввічливим, знайти інтерес до особистості і справ співрозмовника і т.д.

Етика в роботі: увага до деталей, сумлінне викладання достовірних фактів.

3. Особливості роботи на TV (27 год.)

Оперативність. Своєрідність збору й оформлення матеріалу в сценарій, що припускають технічні можливості TV. Уміння визначити жанр. Характеристика даних для роботи на екрані – зовнішність, манери ведення, одяг, голос і т.д.

4. Інформаційний ринок (27год.)

Інформаційний ринок як основа для виникнення, підготовки і передачі інформації. Інформація як товар. Інформаційна робота і її сутність. Поняття «інформаційний центр і інформаційна служба».

5. Телережисура і тележурналісти: взаємозв'язок і різниця художнього і документального (27год.)

«Документ» – це діловий папір, що юридично підтверджує який-небудь факт, саме життя. Відеозображення як передача інформації у формі самої дійсності, що існує у визначеному місці і часі. Документальні свідчення життєвих фактів, подій. Телеісторія, її літопис. Естетична значимість як засіб художнього тлумачення дійсності, основа для авторського міркування – саме життя.

Добре, коли журналіст – трохи режисер, а режисер – трохи журналіст. Адже на основі авторського сценарію створюється сценарій режисерський. Художні засоби для глибини розкриття матеріалу: світло, музика, шуми і т.д.

6. Організація редакційної роботи. (27год.)

Творчий і технічний склад редакцій – творчих груп. Взаємодія професій на знімальній площадці, у процесі монтажу. Субординація. Поетапний процес у створенні TV-проєкту. Багатогранність редакторської роботи.

7. Акторська майстерність (27год.)

TV як незвичайні можливості для створення передач, фільмів, шоу-програм, інформаційних репортажів і т.д.

Співвідношення ігрового і документального. Метод полягає в тому, що на ранньому етапі в роботі над будь-яким матеріалом у створенні фільму, передачі і т.д. відразу ж йде аналіз дії шляхом етюдів. Ці етюди підводять до авторського слова як головного засобу образності. Дія – от у чому варто розібратися, тоді можна вже буде діяти в пропонованих (автором, життям) обставинах. Злиття літературного й екранного жанрів. Задача і надзадача. Сценічна мова. Пластика. Специфіка роботи диктора.

8. Сучасне TV, його особливості в різних країнах (27 год.)

Національні розбіжності TV-екрана. Інформація, її подача на екрані: подібність і розбіжність. Національні форми подачі матеріалу художнього і документального. Інтерес у співробітництві: спільне виробництво. Ринок TV-екрана. Новини, інтерв'ю і репортажі на закордонному TV і на телевізійному просторі України.

Довіра до вітчизняної теледокументалістики. Художнє моделювання дійсності.

Очікуваний результат

Виходячи з основної мети, поставленої задачі, передбачається навчити майбутніх телевізійників працювати в TV-професіях, творчих групах.

За цей час учні повинні навчитися орієнтуватися в професіях, вибрати для себе телевізійну професію, і вже в ній продовжувати удосконалюватися у своїх TV-проектах чи у проектах інших авторів.

Бібліографія

1. Бугров В. Основы телевизионной техники. - М.: «Искусство», 1964.
2. Введение в теорию журналистики. Учебное пособие. - М., «Высшая школа». - 1980.
3. Герасименко Т.М. Конспекты профессоров института театра, музыки и кинематографии. - М., 1983-1988.

4. Голдовская М. Человек крупным планом. - М.: «Искусство», 1970.
5. Головня А. Мастерство кинооператора. - М.: «Искусство», 1965.
6. Дробашенко С. Экран и жизнь. - М.: «Искусство», 1971.
7. Ершов П.М. Режиссура как практическая психология. - М.: «Искусство», 1970.
8. Закон України «Про позашкільну освіту».
9. Кнебель М. О том, что мне кажется особенно важным. - М., «Искусство». - 1960.
10. Коноплев Б.Н. Основы фильмопроизводства. - М.: «Искусство», 1969.
11. Лесь Курбас Спогади сучасників. - К.: «Мистецтво», 1969.
12. Мартен М. Язык кино. - М.: «Искусство», 1959.
13. Меллер В. Заметки ТВ - режиссера. - М., НМО ГКРТ, 1964.
14. Положення про позашкільний навчальний заклад // Освіта України, нормативно-правові документи. - К., 2001.
15. Разлогов К. Проблемы выразительности. - М.: «Искусство», 1982.
16. Романенко А. Мир сказочный и мир реальный. - М.: «Искусство», - 1987.
17. Сборник «Режисер на ТВ». - М.: «Искусство», 1978.
18. Творческая индивидуальность в журналистике. - М.: «Московский гос. университет», 1984.
19. Телеэкран приглашает друзей. Сборник. -. М.: «Искусство», 1976.
20. Товстоногов Г.А. Зеркало сцены. - М., «Иск-во». - 1967.
21. Товстоногов Г.А. О профессии режиссера. - М.: «Искусство», 1968.
22. Эйзенштейн С.М. Неравнодушная природа. Избранные произведения: В 6-ти т. - М., т. 2.
23. Юркевич С.И. Контрапункт режиссера. - М.: «Искусство», 1969.

ПРОГРАМА КУРСУ «ДОНЬКИ-МАТЕРІ»

Пояснювальна записка

На сучасному етапі в Україні існує тенденція до збільшення негативних проявів поведінки серед молоді. Негативні соціальні та культурні умови створили орієнтацію серед дівчат-старшокласниць на ранню сексуальну поведінку за межами створення нормальної повноцінної сім'ї, на паління, вживання алкоголю, різних наркотиків. Втрата цінності здоров'я для молоді створює проблему небезпеки в майбутньому.

Тому однією з актуальних соціальних педагогічних завдань, які стоять перед людством на сучасному етапі його розвитку, є завдання відродження авторитету сім'ї як моральної цінності і відповідної підготовки підростаючого покоління, а зокрема дівчини, до майбутнього сімейного життя, до виконання ролі дружини, матері.

Психосексуальна ідентифікація – це один з найважливіших аспектів формування особистості. Людина повинна усвідомити та прийняти свою статеву приналежність та засвоїти відповідні їй ролі.

Чуттєве сприйняття своєї статі є своєрідною психологічною особливістю, сексуальністю, навколо якої формується «Я – концепція: Я – дружина, Я – мати, Я – особистість, Я – людина». Від цієї концепції залежить не тільки особистісний образ, а й самооцінка та самоповага дівчинки, в майбутньому дівчини, жінки.

Від початку XXI століття традиції, які регулювали статеві та родинні відносини, стали коливатися, а деякі зруйнувалися, Ідеї особистої свободи увійшли у протиріччя з необхідністю будувати сумісне життя людини. Школа на даному етапі перетворилася на загальний інститут освіти молоді, а сім'я цю функцію втратила. Заповнення цього виховного вакууму бере на себе програма-проект «Доньки-матері».

Різкі зміни у суспільстві, які сталися за останні 10 років в Україні, зумовили існування незрілих, нереалістичних очікувань батьків на стосунки з дітьми, що у сукупності з відсутністю інституту психологічної та психотерапевтичної допомоги сім'ї створюють взагалі несприятливі умови щодо здорового психосоціального розвитку дітей в Україні. Часто молоді батьки не мають необхідного досвіду спілкування зі своїми дітьми що, як показує світовий досвід, є основою розвитку особистості.

У суспільстві відсутня спрямованість дівчат на осмислене сприйняття у майбутньому виконання ролі дружини та матері. У цей час у системах середньої та позашкільної освіти відсутні цільові програми з формування світогляду дівчат як майбутніх дружин, матерів та особистостей.

Високий відсоток неповних сімей припускає; відсутність справжніх родинних університетів щодо передачі життєвих соціальних навичок від батька до сина, від матері до доньки, які формуються на єдності та гармонії сім'ї у цілому.

Учні старших класів, котрі є майбутніми батьками, дружинами та чоловіками, у подальшому не мають достатньої підготовки для якісної взаємодії з батьками, ровесниками, учителями, дорослими.

Сьогодні в Україні відсутня система батьківської та подружньої освіти, що допускає існування неповних сімей, які неспроможні скласти благодійне підґрунтя для формування фізично та психічно здорових дітей, які житимуть у гармонії зі світом, що їх оточує.

Мета програми: профілактика ВІЛ/СНІДу та формування репродуктивного здоров'я й усвідомленої поведінки, також формування світогляду дівчат-підлітків як гармонійно розвинутих особистостей, майбутніх матерів, дружин. Програма ґрунтується на духовних та моральних цінностях родини і суспільства відповідно до української ментальності.

Завдання програми:

- порушити питання формування та створення дружної та гармонійної сім'ї, яка базується на таких поняттях, як взаєморозуміння, повага, милосердя;
- закласти джерела усвідомленого материнства до розуміння дівчини-підлітка;
- надати знання, навички та вміння виховання здорової дитини;
- допомогти знайти своє місце у житті.

Програма «ДОЧКИ-МАТЕРІ» створена за допомогою сучасних тренінгових технологій з використанням активних форм навчання та критичного мислення, відео та мультимедіа матеріалів та наочності, забезпечена методичними посібниками для педагогів і книжкою для дівчат-підлітків «НА ПОРОЗІ ВЕЛИКОГО ЖИТТЯ».

Використання тренінгових методик та технологій допоможе дівчатам-підліткам бути не пасивними слухачами в одержанні інформації, а активно сприймати її та отримувати уміння та навички, необхідні для виконання ролі соціально активної особистості: дружини, матері.

Методичні посібники, матеріали та відеокасети мають не тільки практичне значення, а й мають стати передумовою для подальшого самовдосконалення у сфері виховання дитини та створення сім'ї.

У програмі використовується модульний підхід, який дає можливість розглянути чималу кількість життєвих ситуацій з різних боків. Кожний модуль логічно завершений і створює передумови для роботи в наступних модулях, що дає можливість для досягнення основної мети програми. Кожен модуль може використовуватися як самостійна міні-програма.

Вся програма «ДОЧКИ-МАТЕРІ» складається з шести самостійних модулів. Кожен модуль має вісім

занять по 1,5 години. Всього на програму відводиться 72 години. Заняття проводяться 2 рази на тиждень.

Модулі програми:

Модуль №1 «Я і ми»

Модуль №2 «Шлях до здоров'я»

Модуль №3 «У світі прекрасного»

Модуль №4 «Сім'я»

Модуль №5 «Здоров'я мого малюка»

Модуль №6 «Ранній розвиток дитини»

Програма розрахована на дівчаток-підлітків 15-17 років.

Кількісний склад учнів – 15-20 чоловік у групі.

Дана програма допоможе розширити знання з психології, біології, валеології, початкової медично-санітарної підготовки, історії світової культури, фізичного виховання.

Втілення ідей програми «Дочки-матері» дозволить суттєво вплинути на підготовку дівчат до усвідомленого одруження та материнства.

Модуль «Я і ми»

8 занять по 1,5 години

всього 12 годин

Актуальність психологічної освіти дівчат продиктована низкою проблем сучасного світу та нашого суспільства. По-перше, поява у світі фемінізму кардинально змінила становище та самосвідомість жінки у суспільстві. Сьогодні більшість жінок прагне набути ідентичності у професійній сфері, обминаючи сімейне життя, діючи за чоловічим зразком та конкуруючи з чоловіками, що призводить до підвищення рівня тривожності та зменшення уваги до традиційної для жінки галузі ідентичності – родини.

По-друге, лавина інформації про техніку сексу та цинічне зображення кохання в художніх фільмах призводить до дискредитації цієї ланки життя, а також руйнує структури, які відповідають за сенс життя та

формування майбутнього, створюючи деструктивне середовище для зростання внутрішньої спустошеності у батьків.

По-третє, відсутність культури сімейних відносин та психологічна необізнаність є середовищем для виникнення негативних явищ у родині, що призводить до зневажливого ставлення до дітей (не тільки фізичне насилля, але й недостатнє харчування, відсутність догляду, емоційні травми, сексуальні зловживання).

По-четверте, час постперестройки вносить у наше життя нові цінності, посилені ситуацією виживання, що призводить до погіршення відносин між людьми, бо переважають індивідуалістичні цінності, зникає цінність співпраці та підтримки, які традиційно були закріплені за жінкою. Це відразу віддзеркалюється на молодіжній субкультурі, в якій набувають сили матеріальні цінності та ідеали.

Даний цикл занять спрямований «на формування ідентичності дівчат, яка вміщує сім'ю, дітей та близькі емоційні відношення, як основну галузь реалізації, і разом з цим надає розуміння, як реалізуватися у професійній діяльності адекватно жіночій сутності, та встановлює і підтримує співпрацю.

Даний курс торкається актуальних проблем виховання дівчат, які пов'язані з статевими відносинами з юнаками, формує розуміння того, як пов'язані кохання і секс, як ставитися до себе та свого тіла, щоб воно було продовженням душі, а не інструментом втіхи. Курс поповнює прогалини у знаннях про сім'ю та її проблеми, формує розуміння ролі жінки у сім'ї, обговорює специфіку ранніх шлюбів. Особлива увага приділяється моральній освіті дівчат, бо мова йде не стільки про знання норм, скільки про їх дотримання у повсякденному житті, що стає можливим, якщо норми сформульовані і зрозумілі самостійно, у ході вільної дискусії з правильним

заохоченням процесів природного розвитку, що додає внутрішньої культури, зрілості.

Заняття за даною програмою проводяться в активній тренінговій формі, що дозволяє вихованцям завдяки власному досвіду встановлювати зв'язок між знаннями та міркуваннями, з одного боку, та реальною поведінкою з іншого. Це найадекватніший засіб формування й розвитку світогляду, що втілює засвоєні цінності у життя.

Мета: дати знання про психологічні особливості розвитку і зростання дівчат, про роль у створенні відносин з ровесниками, з чоловіками, з членами родини, колегами; мотивація дівчат на формування власного світогляду, заснованого на цінностях добра, правдивості, милосердя, поваги до старших.

Задачі:

– сприяти усвідомленню психологічних відмінностей між чоловіком та жінкою, що призводить до розуміння своєї ролі як жінки у дорослому житті;

– мотивувати до активного створення конструктивних зрілих відносин між однолітками, батьками, чоловіками, колегами;

– формувати ідентичність дівчини, що вміщує цінність родини та професійну реалізацію, що створює умови для розвитку зрілого та мудрого погляду на світ;

– подати знання та елементарні уявлення про типи взаємовідносин між людьми для формування майбутньої позиції, яка підтримує жінку, а також засоби розуміння актуальних відносин дружби, співпраці, кохання;

– подати знання про моделі сім'ї та механізми їх наслідування, навички розуміння родинних відносин для профілактики негативних явищ та проблем у сім'ї;

– формувати розуміння сутності ролі жінки у суспільстві як носія базових моральних цінностей для наступних поколінь.

Тематичний план занять

№ п/п	Тема	Кількість годин
1.	Полярні поняття: чоловічність і жіночність. Мета: визначення жіночих якостей, обговорення психологічних особливостей дівчат, жінок, розгляд якостей, за якими чоловік і жінка доповнюють один одного	1,5
2.	Соціальне становлення дівчат. Прийняті жіночі соціальні ролі. Мета: визначення соціальної ролі, обговорення ідеальних, на думку дівчат, соціальних ролей жінок	1,5
3.	Сексуальний і моральний вибір. Святість інтимних відносин. Комплекс «чесноти». Мета: усвідомлення моральної відповідальності за свою сексуальну поведінку	1,5
4.	Формування позитивної Я – концепції. Мета: підвищення впевненості у собі при формуванні гармонійних відносин	1,5
5.	«Зворотний бік місяця». Зовнішня привабливість та відношення з іншими дівчатами та хлопцями. Ідеальне тіло – ідеальні відношення закоханих. Мета: співвіднести ідеальні уявлення про жіночу красу та реальну поведінку, знайти форми, що дозволяють втілити їх у життя (профілактика анорексії, булімії, соромливості)	1,5
6.	«Добре й тепле гніздо». Роль жінки у вирішенні сімейних проблем. Як любити чоловіка і дітей. Мета: сформувати уявлення про нормальне функціонування родинної системи, про роль доньки і матері у ній. Як дізнатися про проблеми у сім'ї та що з ними робити?	1,5

№ п/п	Тема	Кількість годин
7.	Роль жінки у колективі співробітників. Реалізація жіночої сутності у світі професії. Мета: сформувати розуміння того, як реалізувати себе в майбутній професії, як поєднувати цінності сім'ї і праці, як реалізувати жіночі відношення підтримки і співпраці у порівнянні з чоловічими; виробити розуміння ролі жінки у створенні сприятливого клімату в робочій групі	1,5
8.	Охоронниця осередку культури. Особливості духовного розвитку дівчат. Особлива роль жінки у створенні середовища для передачі цінностей і моральних основ життя майбутнім поколінням. Мета: сформувати позицію підтримки та готовності до передачі духовних цінностей у сім'ї та суспільстві, сприяти розвитку зв'язків моральних цінностей і поведінки для їх реалізації в реальному житті	1,5

**Модуль «Шлях до здоров'я»
(здоровий спосіб життя)
8 занять по 1,5 години
всього 12 годин**

На сучасному етапі в Україні намітилася тенденція до збільшення негативних явищ у молодіжному середовищі. Неблагополучні соціальні та культурні умови провокують орієнтацію дівчат-старшокласниць на паління, вживання алкоголю, наркотиків, ранню сексуальну поведінку. У зв'язку з цим спостерігається погіршення фізичного та психічного здоров'я дівчат-підлітків. Гостро стоїть проблема репродуктивного здоров'я, ранньої вагітності дівчат. Утрата цінностей здоров'я для молоді ставить проблему національної

безпеки в майбутньому, бо фундаментом здоров'я майбутньої дитини є здоровий організм його матері.

Здоров'я – це багатопланове поняття, це не тільки відсутність хвороб, а й високий рівень пристосування організму до умов зовнішнього і внутрішнього середовища, благополуччя, комфортне психологічне відчуття, гарні соціальні взаємовідносини. Для того, щоб почувати себе здоровими, дівчата-підлітки мають навчитися задовольняти свої фізичні, розумові, соціальні та духовні потреби. Враховуючи це, на перше місце постає питання: як сформувати у дівчини-підлітки турботу про своє здоров'я. Зміст даного модуля спрямований на формування здорового способу життя, має допомогти дівчатам-підліткам знаходити фактори, що визначають здоровий спосіб життя та впливають на її здоров'я та здоров'я майбутньої дитини. Процес формування мотивації та особистого здоров'я побудований на тренінгових методах та технологіях.

Модуль «Шлях до здоров'я» має формувати позитивне ставлення до здорового способу життя, планування сім'ї, відповідального батьківства та материнства.

Мета: сформувати свідому, мотивовану спрямованість дівчат-підлітків до здорового способу життя.

Задачі:

– створити умови для формування здорових установок та навичок відповідальної поведінки на шляху загартування свого здоров'я;

– ознайомити вихованців із засобами реалізації здорового способу життя як основи формування загального здоров'я дівчинки-підлітка – майбутньої жінки, матері;

– навчити здоровому конструктивному типу поведінки, вмінню протистояти тиску середовища;

– забезпечити можливість обговорення питань, що хвилюють дівчат-підлітків, створити атмосферу відкритого спілкування з дорослими на рівних.

Основні поняття:

здоровий спосіб життя,
фактори здоров'я,
фізичне здоров'я,
репродуктивне здоров'я,
сексуальність.

Тематичний план занять

№ п/п	Тема	Кількість годин
1.	Що таке здоров'я. Основи здоров'я. Мета: подати поняття про здоров'я, розглянути фактори, які формують здоров'я людини, ознайомити з оздоровчою програмою, розробити індивідуальну програму оздоровлення для кожної учасниці тренінгу	1,5
2.	Модель здоров'я – колесо життя. Мета: ознайомити з методами експрес-діагностики здоров'я, розробити модель здоров'я з акцентом на позитивні фактори	1,5
3.	Вплив шкідливих звичок на здоров'я. Мета: дати знання про наслідки паління, вживання алкоголю, наркотиків, розглянути стилі поведінки у ситуації ризику, навчити протистояти провокаціям вживанню психоактивних речовин	1,5
4.	Причини, що викликають ЗППП. Профілактика ВІЛ, СНІДу, типи профілактики. Безпечна сексуальна поведінка. Мета: формування мотивації збереження власного здоров'я і здоров'я свого партнера	1,5

№ п/п	Тема	Кількість годин
5.	Зміцнення здоров'я, принципи гігієни харчування, житла, праці, відпочинку та особистої гігієни. Мета: формування позитивного відношення до здорового способу життя та навичок особистої гігієни, гігієни праці та відпочинку, подання знань про раціональне харчування та екологію продуктів харчування	1,5
6.	Репродуктивне здоров'я дівчинки-підлітка. Мета: дати знання про фактори, що формують правила гігієни дівчинки-підлітка під час перших інтимних стосунків, які впливають потім на формування репродуктивного здоров'я	1,5
7.	Методи планування сім'ї, засоби контрацепції. Мета: дати знання про попередження небажаної вагітності, розповісти про наслідки абортів, сформувані почуття особистої відповідальності за своє репродуктивне здоров'я	1,5.
8.	Я обираю здоров'я. Місто здорового способу життя. Мета: створити умови для підтвердження впевненості особистих позицій кожного, спрямованих на формування здоров'я. Сформувані поняття про відповідальність кожного за здоров'я нації	1,5

Модуль «У світі прекрасного»

8 занять по 1,5 години

всього 12 годин

Період юнацтва є періодом значних змін у становленні особистості. У цей період формуються

основні поняття про взаємовідносини, збереження індивідуальності та виховання внутрішньої культури, відсутність якої може привести до конфліктів та недооцінювання власних можливостей.

Від стану духовного здоров'я жінки та рівня культурного та інтелектуального розвитку залежить майбутнє дітей.

Теоретичний та практичний матеріал модуля «У світі прекрасного» направлений на залучення дівчат-підлітків до витоків світової культури, формування уяви про роль мистецтва у житті людини та роль жінки в історії різних культур, розширення та систематизацію доступних понять про правила поведінки та спілкування, розвиток умінь правильно оцінювати власні та чужі вчинки, формування практичних умінь і навичок. Знання в галузі етикету, з одного боку, регламентують людську поведінку, визначають межі, з іншого боку, – надають впевненості в собі.

Зміни у загальному рівні культури і поведінки є суттєвою передумовою змін поглядів дівчат на взаємовідносини з ровесниками, мотивують переосмислення поглядів на ранні сексуальні відносини та негативні звички (паління, алкоголь, наркотики).

Теоретичний матеріал модуля містить базові положення теорії спілкування, світової культури та етикету, подається дозовано у вигляді інформаційних доповідей по 10-15 хвилин. Кожна інформація супроводжується різноманітними практичними завданнями: проблемними питаннями, мозковим штурмом, тренінговими вправами, роздатковим матеріалом.

Практична частина модуля передбачає індивідуальні, парні, групові форми роботи. У роботі використовуються нові інформаційні педагогічні технології (мультимедіа, Інтернет).

Інформаційний матеріал і практичні завдання призначені для дівчат віком 15-17 років.

Модуль є комплексом спроектованих можливих кроків для тренера і групи, але спроектувати все ідеально неможливо, бо дійсність не завжди можна передбачити, тому тренер має розглядати даний матеріал як керівництво до практичних дій.

Мета: формування світогляду дівчинки-підлітка на зразок жіночих образів у контексті суспільних процесів та культурних явищ з використанням основ етикету та етики в умовах вимог сучасного світу.

Задачі:

- розвиток творчих здібностей;
- активізація образного мислення;
- формування уявлення про роль жінки в історії культури та людства;
- опрацювання практичних навичок поведінки та спілкування в суспільстві.

Основні поняття:

естетика,
мораль,
християнські та богословські добродії,
культура спілкування,
етикет,
культура поведінки,
епістолярний жанр,
види спілкування,
увічливість,
тактовність,
делікатність,
чемність.

Тематичний план занять

№ п/п	Тема	Кількість годин
1.	<p>Витоки етики та етикету у формуванні духовного світу і відносин дівчини-підлітка на шляху до дорослого життя.</p> <p>Мета: допомогти дівчині-підлітку у формуванні правильного розуміння мети і змісту життя на підставі почуття власної гідності та відповідальності через здатність до самоконтролю та свідомого вибору моральної позиції</p>	1,5
2.	<p>Передача жіночого образу через міфи і легенди.</p> <p>Мета: прищеплювати почуття краси людських відносин, що відображені в епосі та міфах, показати роль жінки в громадському та релігійному житті, здійснити порівняльний аналіз сучасної жінки та міфічних жіночих образів</p>	1,5
3.	<p>Внутрішній світ жінки та сприйняття оточуючого світу на прикладі жіночих біблійних образів.</p> <p>Мета: формування духовного світу дівчини-підлітка. Розкриття внутрішнього духовного світу жінки на прикладі жіночих біблійних образів, які відображають основні християнські чесноти (мудрість, мужність, справедливість) та богословні чесноти (віра, надія, любов).</p>	1,5

№ п/п	Тема	Кількість годин
4.	<p>Ідеальний образ жінки у різні історичні епохи.</p> <p>Мета: простежити зміни ролі жінки у загальній системі взаємовідносин через різні образи жінок, створених засобами мистецтва у різні часи.</p> <p>Образ жінки в епоху давнього світу.</p> <p>Мета: висвітлити вплив жінки давнього світу на зміну соціального та політичного життя суспільства, простежити життєві шляхи Хатшепсут, Нефертіті, Саффо, Клеопатри</p>	1,5
5.	<p>Образ жінки в епоху Відродження.</p> <p>Мета: висвітлити велику силу кохання до жінки як джерела творчості та натхнення на прикладах світових шедеврів мистецтва, створених майстрами середньовіччя та епохи відродження</p>	1,5
6.	<p>Етичні норми поведінки та жіночий етикет.</p> <p>Мета: допомогти дівчині-підлітку у формуванні відносин через прийняття етичних норм і правил поведінки (вихованості, відчуття, поваги до себе та інших), допомогти почувати себе впевнено, вільно поводитися у незнайомих обставинах.</p> <p>Культура спілкування як джерело безконфліктної взаємодії з оточуючим світом.</p> <p>Мета: допомогти дівчатам оволодіти елементарними моральними основами спілкування та співжиття, які визначають зміст вчинків і складають основу справжньої культури людських відносин</p>	1,5

№ п/п	Тема	Кількість годин
7.	Етика поведінки. Мета: допомогти дівчатам набути гарних манер поведінки, які складають основу загальногромадського етикету, почувати себе впевнено та вільно у будь-яких ситуаціях, що зустрічаються у повсякденному житті	1,5
8.	Мистецтво епістолярного жанру як джерело самозадоволення, самовтілення, передачі думок і почуттів. Мета: ознайомити дівчат з особливостями епістолярного жанру, етикету листа, різними формами, видами листування, відпрацювати практичні навички.	1,5

Модуль «Сім'я»
8 занять по 1,5 години
всього 12 годин

Однією з соціальних та психологічних задач, що стоять перед людством на сучасному етапі його розвитку, є задача відродження родини як моральної цінності та підготовки підростаючого покоління до майбутнього сімейного життя. Успіх у розв'язанні цієї задачі залежить від спільних зусиль сім'ї, школи, засобів масової інформації.

Зростає відповідальність за процес статевого виховання, морального формування, зростання особистості у рамках своєї статі, усвідомлення себе у ролі жінки, матері, чоловіка, батька. У підлітковому віці починається формування уяви про ідеал протилежної статі, про відношення між особистостями, про межі дозволеного в цих відносинах.

Саме в шлюбному періоді молоді люди здійснюють моральні помилки, які накладають відбиток на подальше життя.

Даний модуль програми спрямований на розкриття механізмів і норм регулювання міжособистісних взаємовідносин людей у шлюбі, спільної діяльності, на формування психологічного настрою дівчинки-підлітка у виконанні в майбутньому ролі жінки, матері, на розвиток характеру та якостей особистості. Модуль «Сім'я» сприятиме мотивації моделювання дівчатками-підлітками майбутньої сім'ї у шлюбі, побудованому на коханні, відповідальності, людяності.

Мета: підготувати дівчат-підлітків до ролі жінки, матері, ствердити почуття кохання як найвищу цінність.

Задачі:

- створити умови для розкутого спілкування дівчат, заснованого на щирості, взаєморозумінні, толерантності;
- сформувати психологічний настрій дівчат-підлітків на виконання у майбутньому ролі жінки;
- подати знання про негативні наслідки дошлюбних та позашлюбних відносин;
- формувати установку на цінність, стійкість до тиску середовища в галузі інтимних відносин;
- розвивати у дівчат-підлітків упевненість у можливостях та здатності прийняття рішення, переборювати життєві труднощі і будувати глибокі та надійні відносини.

Основні поняття:

сім'я,
родина,
подружні відносини,
шлюб,
сексуальна цілісність,
справжнє кохання,
закоханість,
цінність,
дошлюбні відносини,
позашлюбні відносини.

Тематичний план занять

№ п/п	Тема	Кількість годин
1.	<p>Дружба юнака і дівчинки. Щире і уявне кохання.</p> <p>Мета: розкрити поняття дружби, познайомити зі складовими дружби і стадіями дружби. Навчити принципам примирення і відновлення зруйнованої дружби. Ознайомити з небезпечністю закоханості і навчити розпізнавати закоханість і кохання</p>	1,5
2.	<p>Що таке кохання? Пошуки партнерів у коханні.</p> <p>Мета: дати поняття кохання. Навчити виявляти зрілі і незрілі прояви кохання, враховуючи поняття безкорисності й егоїзму. Підвести до осмислення, що сексуальне ваблення – це лише частина кохання. Познайомити з традиціями побачень і показати перевагу зустріч в групі</p> <p>Розкрити основу побудови міцних здорових відносин з майбутнім чоловіком. Навчити механізму контролю за ситуацією бурхливо виниклої сексуальної пристрасті</p>	1,5
3.	<p>Духовні аспекти побудови сім'ї.</p> <p>Мета: розкрити особливості побудови сім'ї, яка виникає на основі взаємоповаги, взаємодопомоги, співчуття кохання і доброти на прикладі конкретних життєвих ситуацій</p>	1,5

№ п/п	Тема	Кількість годин
4.	Сім'я – школа кохання. Мета: розглянути сім'ю як основний осередок суспільства. Показати особливості кохання в сім'ї, побудованій на фундаменті щирості і любові. Дати зрозуміти першочергову важливість батьківського кохання	1,5
5.	Подружнє життя. Аспекти взаємовідносин в сім'ї. Мета: познайомити з унікальними якостями подружніх відносин. Розкрити риси характеру і звички, необхідні для створення щасливого шлюбу. Сформувати впевненість у подружній вірності, заснованої на повноті взаємовідносин, розуміючи при цьому, що сексуальна пристрасть – лише одна із форм взаємовідносин	1,5
6.	Сім'я і суспільство. Тиск середовища і вплив засобів масової інформації. Мета: навчити критично оцінювати вплив передач, які рекламують дизфункціональне сімейне життя і статеві відносини поза шлюбом. Показати, що тиск середовища і засобів масової інформації може вплинути на відношення до сексуальної поведінки і прийнятті рішення	1,5
7-8.	Джерела щасливого материнства. Мета: дати знання про зачаття людини, вагітність та розвиток дитини, методи планування сім'ї. Познайомити з потребами ненародженої дитини, вагітної мами і факторами, які відзначають здорову вагітність; розповісти про особливості поведінки під час пологів	1,5

Модуль «Здоров'я мого малюка»
8 занять по 1,5 години
всього 12 годин

Статистичні дані Міністерства охорони здоров'я України свідчать про те, що сьогодні практично не народжуються здорові діти. Наукові дослідження психологів, педагогів, медиків, фізіологів у галузі перинатального періоду, народження, першого року життя людини свідчать про те, що знижене почуття материнства у сучасної дівчини, невміння повноцінно виконувати обов'язки дорослого періоду мають корені саме на ранніх етапах. Для уникнення нового витку неблагополуччя та патології необхідна просвітницька діяльність, яка включає рольові тренінг и та моделі взаємовідносин «мати – дитина» на етапі розвитку дівчини-підлітка.

Модуль «Здоров'я мого малюка» спрямований на навчання дівчат високоефективним засобам оздоровлення дітей раннього віку.

Мета: сформувати правильне мислення дівчинки-підлітка як майбутньої матері в галузі взаємодії «мати – дитина» на етапах раннього розвитку дитини.

Задачі:

- ознайомлення з фізичними особливостями дитини;
- вивчення теоретичних основ оздоровчої системи для дітей раннього віку;
- знайомство з технікою використання оздоровчої системи з дотриманням усіх правил техніки безпеки, а також контроль за станом та загальним розвитком дитини.

Засвоєння даного модуля має допомогти вихованцям:

- засвоїти засоби масажу, гімнастики, плавання, проведення заходів загартування для дитини раннього віку;
- установити позитивний емоційний контакт з дитиною, одержати великий заряд позитивних емоцій;
- вивчити основи фізіології раннього віку;

- здійснювати контроль за станом та розвитком дитини;
- розвинути комунікативні якості;
- змінити ставлення до свого життя та стану здоров'я.

Для кращого засвоєння змісту модуля використовується відеофільм, створений у реальному часі, необхідний для виконання комплексу гімнастики і масажу. Фільм має методичні рекомендації до проведення уроку плавання для дітей в домашніх умовах.

Тематичний план занять

№ п/п	Тема	Кількість годин
1.	Батьки – найкращі педагоги для дитини першого року життя. Оздоровча система занять – найглибше джерело здоров'я. Мета: активізувати відношення до проблем здоров'я дитини та взаємовідносин «мати – дитина»	1,5
2.	Фізіологічні особливості періоду новонародженості. Рефлекси немовлят. Адаптивні можливості та морфо-функціональні особливості дітей раннього віку. Мета: ознайомити вихованців з психофізіологічними особливостями дитячого організму, сформувавши уяву про умови успішних занять за оздоровчою системою	1,5
3.	Основні принципи підтримки механізму терморегуляції. Підсумкові заходи. Мета: навчити проводити заходи загартування на ранніх етапах розвитку дитини; перинатальному, після народження та протягом першого року життя	1,5

№ п/п	Тема	Кількість годин
4.	<p>Прийоми масажу та гімнастики. Фізіологічне підґрунтя комплексів №1 та №2. Техніка безпеки під час проведення комплексів. Підготовка місця під час проведення занять, дотримання правил гігієни. Мета: підготувати до практичного тренінгу шляхом комплексної демонстрації процесу занять</p>	1,5
5.	<p>Практичні тренінги виконання комплексу №1 та комплексу №2 на макеті. Робота з навчальним відеофільмом. Мета: виробити навички практичної взаємодії з дитиною у процесі виконання комплексів масажу і гімнастики</p>	1,5
6.	<p>Температурний режим води та повітря для плавання. Вибір часу для проведення уроку плавання, підготовка місця для проведення занять. Мета: підготувати до засвоєння практичних навичок та засобів плавання в домашніх умовах</p>	1,5
7.	<p>Практичний тренінг проведення уроків плавання в домашніх умовах на всіх етапах навчання. Мета: надання навичок взаємодії «мати – дитина» щодо проведення занять з плавання</p>	1,5

№ п/п	Тема	Кількість годин
8.	Комплексний практичний тренінг за оздоровчою системою. Можливості позитивної взаємодії «мати – дитина» за оздоровчою системою. Мета: закріплення практичних навичок занять з дитиною за оздоровчою системою, формування позитивної уяви про взаємодію «мати – дитина» та етапах раннього розвитку	1,5

**Модуль «Ранній розвиток дитини»
8 занять по 1,5 години
всього 12 годин**

Різкі зміни, що відбуваються у суспільстві, обумовлюють існування незрілих, нереалістичних очікувань батьків по відношенню до поведінки дітей, що разом з відсутністю інституту психологічної допомоги родині створює недостатні умови для здорового психосоціального розвитку дітей в Україні. Батьки повинні набувати досвід для активізації здібностей дітей для якісної взаємодії з ними, що, як показує світовий досвід, є основою здорової особистості.

Сьогодні в Україні практично відсутня система батьківської освіти. Молоді батьки не знають, як правильно будувати відносини зі своїми дітьми. Під час прогулянок з малюками батьки, як правило, виконують роль пасивних наглядців за поведінкою та діями малюка. Пізнавальна активність та ініціатива дитини не збалансована з дидактичними настановами батьків. Досвід спілкування з дітьми молоді батьки частіше за все набувають зі своїх особистих спогадів, сюжетних кінофільмів, поведінки знайомих. Тому важливо подати знання з виховання майбутньої дитини тоді, коли дівчата починають моделювати своє майбутнє, мріяти про свою

майбутню дитину: якою вона буде? Як виховати її такою, якою я мрію? Як закласти в ній найкращі якості? Модуль «Ранній розвиток дитини» спрямований на надання знань дівчатам-майбутнім матерям в галузі виховання свого майбутнього малюка. У модулі розкрито 8 принципів взаємодії, які є основою побудови взаємовідношень не тільки з дитиною, а й будь-якою людиною. Дівчата опановують прийоми навчання дітей шляхом посередництва або керівництва, бо самотні діти не розвиваються повною мірою. Робота за принципами взаємодії будується на використанні відео матеріалів, які висвітлюють правильні та неправильні механізми взаємодії, що дає можливість слухачам бути не пасивними одержувачами інформації, а й брати активну участь у розробці правильних дій. Заняття за програмою модуля також передбачають роботу зі шкалою Лікерта, яка дозволяє стежити за якістю взаємодій з батьками та оточуючими людьми. Дівчата мають одержати практичні навички з організації дозвілля своїх дітей, формування гардеробу дитини, вибору іграшок для неї. Усі заняття відбуваються у нетрадиційних формах: рольові ігри, діалоги, практичні роботи.

Мета: надати дівчатам-підліткам теоретичні та практичні знання і навички з виховання, розкрити механізми взаємодії з малюком.

Задачі:

- сформувані у дівчини поняття материнства, усвідомлення, що воно є великим життєвим щастям;
- створити умови для комфортної взаємодії у групі;
- закласти почуття впевненості та допомогти дівчатам стати грамотними, турботливими матерями;
- сформувані установки на щасливе материнство.

Основні поняття:

посередництво,
пізнавальні ініціативи,
гра,

взаємодія,
емоційний діалог,
відповідальність,
схвалення,
сфокусована увага,
попередній досвід,
пояснення,
альтернативи.

Тематичний план занять

№ п/п	Тема	Кількість годин
1.	<p align="center">Розділ 1</p> <p align="center">Духовне благополуччя та соціальний комфорт дитини першого року життя від зачаття до народження. Перший рік життя дитини</p> <p>Вимоги соціального комфорту до факторів, що впливають на формування духовно здорової дитини перших років життя. Мета: надати знання про формування духовного здоров'я дитини як основи комфортного життя у наступні роки, акцентувати увагу на взаємостосунках батьків як основи соціального комфорту дитини</p>	1,5
2.	<p>Догляд за дитиною першого року життя. Мета: надати практичні навички догляду за дитиною першого року життя, ознайомити з особливостями харчування, одягу, розглянути гігієнічні вимоги спілкування з дітьми раннього віку</p>	1,5

№ п/п	Тема	Кількість годин
3.	<p>Ігри та іграшки у житті дитини. Мета: надати практичні навички по догляду за дитиною першого року життя, ознайомити з особливостями харчування, одягу, розглянути гігієнічні вимоги спілкування з дітьми раннього віку</p>	1,5
4.	<p style="text-align: center;">Розділ 2</p> <p style="text-align: center;">Принципи якісної взаємодії з дитиною (Програма ІСДР в Україні «Ранній розвиток дитини»)</p> <p>Як висловлювати любов та позитивне ставлення до своєї дитини, прямувати за ініціативою дитини. Мета: розглянути форми прояву любові до дитини, навчити невербальним проявам висловлювання позитивного ставлення до своєї дитини та стеження за ініціативою дитини, провести порівняльну характеристику позитивного та негативного ставлення до дитини. ти знання з контролю поганої поведінки дитини шляхом пояснення та запропонування альтернативи</p>	1,5
5.	<p>Як встановити емоційний діалог з дитиною та демонструвати схвалення дій дитини. Мета: навчати дівчат вербальним та невербальним формам вираження схвалення, засобам ефективного діалогу, розглянути хибні засоби спілкування з дитиною</p>	1,5

№ п/п	Тема	Кількість годин
6.	<p>Як навчити дитину зосереджувати увагу на значному та відволікати її від незначного, навчитися пояснювати та описувати значні для дитини події, явища, предмети.</p> <p>Мета: навчити дівчат-майбутніх матерів проявам ентузіазму та почуттів по відношенню до опису та обговоренню подій, явищ, предметів з дитиною. Розглянути засоби привертання уваги дитини до цікавого, використовуючи метод пояснення</p>	1,5
7.	<p>Різні способи використання предмета (використовуючи досвід дитини).</p> <p>Мета: подати знання про те, як за допомогою гри, створення історії, малюнка, танцю розширити знання дитини, навчити використовувати логічні прийоми шляхом наслідування та протиставлення, вчити аналізувати будову предмета, встановлювати зв'язки між минулим та майбутнім.</p> <p>Розглянути конкретні життєві ситуації, в яких можна по-різному використовувати предмет</p>	1,5
8.	<p>Регулювання поведінки дитини шляхом позитивного впливу.</p> <p>Мета: навчити дівчат-майбутніх матерів планувати дії дитини, регулювати її діяльність, пояснюючи, що робити далі.</p> <p>Показати, як встановлювати чіткі соціальні та моральні межі поведінки. Дати знання з контролю поганої поведінки дитини шляхом пояснення та запропонування альтернативи</p>	1,5

Прогнозований результат і методи його діагностики по закінченню реалізації програми

Довгострокові очікувані результати:

1. Збільшення кількості благополучних та щасливих сімей, які є благодатною основою для народження та виховання фізично та психічно здорової дитини. Допомога молодим мамам в їх становленні як турботливих батьків.
2. Підняти соціальний статус жінки у суспільстві та сім'ї, який сформувався на базі зміненого світогляду.
3. Підвищити відповідальність батьків у ставленні до дітей, що є можливістю покращити взаємовідносини між дорослими та дітьми.
4. Збільшити чисельність психічно здорових, фізично розвинутих, соціально адаптованих дітей.

Короткочасні очікувані результати:

1. Дівчата-підлітки, які пройшли навчання, матимуть конкретні знання і володітимуть практичними навичками з питань профілактики ВІЛ/СНІДу та захворювань, які поширюються статевим шляхом, та вмітимуть протистояти таким негативним явищам, як наркоманія, тютюнопаління, алкоголізм.
2. По закінченню реалізації проекту кожна дівчинка одержує для додаткового читання книжку підлітка «На порозі великого життя», яка містить конкретні рекомендації поведінки в тій чи іншій життєвій ситуації.
3. Учасники проекту – дівчата-підлітки – опановують теоретичні і практичні знання з виховання та оздоровлення свого майбутнього малюка.
4. Усі дівчатка-підлітки одержують відеокасету в режимі реального часу з методики оздоровчого масажу, методики навчання плаванню та розвивальних ігор, які вони в майбутньому використовуватимуть у вихованні своєї дитини.
5. Дівчатка зможуть стати популяризаторами знань, одержаних в ході програми, та передаватимуть книжки та

касети в тимчасове користування молоді, яка стала на шлях створення сім'ї та готується стати батьками.

Оцінка ефективності

Рівень опанування змістом програми та її ефективність можна розглянути за допомогою моніторингових досліджень (анкети, тести). Відгук дівчат про програму, зміни в поведінці, їх світогляді будуть відображені в моніторинговому фільмі, який може бути створений у ході реалізації програми. Фільм яскраво відобразить якісні моральні, фізичні, психологічні, духовні зміни учасниць занять. По закінченню програми можливе проведення шоу-презентації. У ході шоу-презентації передбачається демонстрація навичок, якими оволоділи дівчата в рамках реалізації програми.

Зміна світогляду дівчат-підлітків на майбутнє здорове материнство дасть мотивовану спрямованість на здоровий спосіб життя, який стане фундаментом для створення щасливої сім'ї та виховання здорової дитини.

Життєздатність програми:

Дівчата-підлітки, які пройшли навчання за програмою, можуть бути популяризаторами програми та працювати тренерами зі своїми ровесниками.

Можливості реплікації досвіду:

Програма «Дочки-матері» має перспективу розвитку в Україні як національний проект через навчання авторами та розробниками програми педагогів Центрив дитячої та юнацької творчості.

Бібліографія

1. Гиро П. Частная и общественная жизнь римлян / Античная библиотека. - Санкт-Петербург, 1995.
2. Гольдфарб Н. Эмоции, этикет, эрос: 450 правил хорошего тона для молодых и пожилых. - Х., 1996.

3. Кинесса М. Брак под микроскопом: Физиология половой жизни человека. - К., 1994.
4. Кругляница Т., Гаркушина Л., Селиверстова Н. Этика: Экспериментальное учебное пособие для учащихся гимназий, лицеев и школ гуманитарного профиля. - М., 1994.
5. Мередат С. Как мы взрослеем: Детская сексология. - М., 1996.
6. Мифы народов мира. - М., 1997. Падалка А. Плоды запретов: Подросток и секс: Пособие для учителя. - М.: Просвещение, 1991.
7. Никитина Л.А. Я учусь быть мамой. - М.: Знание, 1983.
8. Падалка А. Плоды запретов: Подросток и секс: Пособие для учителя. - М.: Просвещение, 1991.
9. Панков А. Любовь, жизнь, семья: Пособие для учителя. - М.: МАОО, 1999.
10. Потапов С., Вакса О. Этикет для подростков, или Искусство нравиться себе и другим. - М.: АСТ-Пресс, 2000.
11. Ротенберг Р. Расти здоровым: Детская энциклопедия здоровья. - М., 1992.
12. Сатир В. Как строить себя и свою семью. - М., 1992.
13. Фиофилов С. Умеете ли вы себя вести. - К., 1990.
14. Хаткина Н. Энциклопедия девушки. - Д.: Сталкер, 2000.
15. Хунгайде. Восемь принципов эффективного взаимодействия с ребенком / Программа раннего развития ребенка. - ИСВР, 2000.
16. Хунгайде. ИСВР в школе. - Голландия, 2000.
17. Шрейдер А. Лекции по этике. - М., 1994.
18. Янес Х. Мальчик и девочка. - Таллин, 1988.